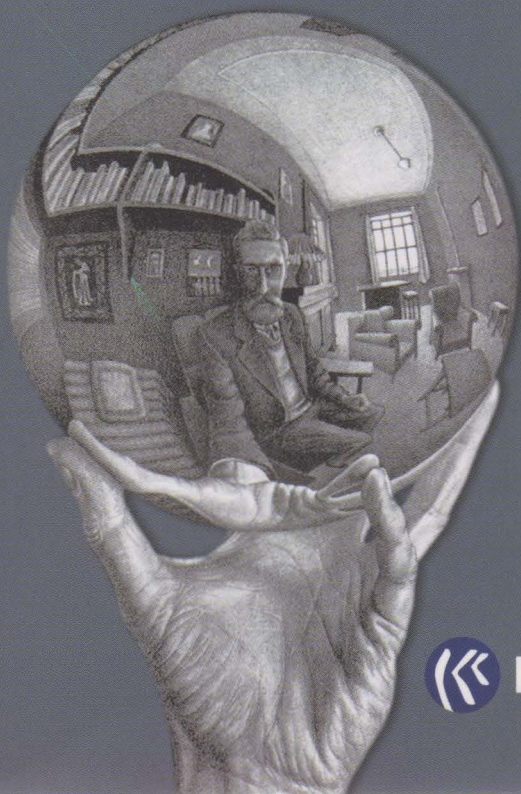

AHLAKIN SOYKÜTÜĞÜ

BİR POLEMİK

Friedrich Nietzsche

KABALCI

FRIEDRICH NIETZSCHE
AHLAKIN SOYKÜTÜĞÜ
BİR POLEMİK

KABALCI YAYINEVİ: 362
Felsefe Dizisi: 40

Friedrich Nietzsche
Zur Genealogie der Moral - Eine Streitschrift

Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik
© Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004

Birinci Basım: Ekim 2011

Kapak Düzeni: Gökçen Yanlı
Yayıma Hazırlayan: Ali Nalbant

KABALCI YAYINEVİ
Gülbahar Mah. Cemal Sahir Sok. Çelik İş Merkezi
D Blok No. 16 Mecidiyeköy - İstanbul
Tel.: (0212) 347 54451 Faks: (0212) 347 5464
yayinevi@kabalci.com.tr www.kabalci.com.tr
internetten satış: www.kabalci.com.tr

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Nietzsche, Friedrich
Ahlakın Soykütüğü

ISBN 978 975 997 183 0

Baskı: Ezgi Matbaası (0212) 452 2302
Sanayi Cad. Altay Sok. No. 14 Çobançeşme/Yenibosna-İstanbul

Friedrich Nietzsche

AHLAKIN SOYKÜTÜĞÜ

Bir Polemik

Çeviren
Zeynep Alangoya

İÇİNDEKİLER

ÖNDEYİŞ	7
Birinci İnceleme	
“İyi ve Kötü”, “İyi ve Fena”	16
İkinci İnceleme	
“Suç”, “Vicdan Rahatsızlığı” ve Benzeri Şeyler	51
Üçüncü İnceleme	
Çileci İdeallerin Anlamı Nedir?	97

ÖNDEYİŞ

1

Biz kendimizi bilmiyoruz, biz bilenler, biz kendimiz, kendimizi bilmiyoruz: iyi bir nedeni var bunun. Hiç aramadık kendimizi - nasıl olacak da b u l a c a ğ ı z kendimizi günün birinde? Haklıydılar “hazineniz neredeyse, yüreğiniz de oradadır” demekle; b i z i m hazinemiz bilgimizin arı kovanlarının durduğu yerdedir. Oraya doğru yol alıyoruz hep, doğuştan kanatlı hayvanlar ve tinin balözü toplayan arıları olarak; yürekten önemseydiğimiz tek bir şey var aslında - “yuvaya bir şey getirmek”. Yaşamın diğer yanına, “yaşantı” denen yanına gelince - onun için hangimizin, en azından yetecek kadar ciddiyeti var? Ya da yeterli zamanı? Korkarım hiç tam anlamıyla “vermedik kendimizi” böyle şeylere: yüreğimiz orada değil, hatta kulağımız bile değil! Daha çok, kendi içine gömülmüş ve ilahi dalgınlıkta birinin, tüm gücüyle öğlenin on ikisini vuran çanın kulaklarında çınlayan sesiyle bir anda ayılıp, “Bu çalan da neydi?” diye sorması gibi, bazen biz de s o n r a d a n kulaklarımızı ovuşturup, hepten şaşkın, hepten mahcup soruyoruz, “Neydi yaşadığımız?”, dahası “k i m i z biz aslında?” diye; ve dediğim gibi sonradan sayıyoruz yaşantımızın, yaşamımızın, v a r o l u ş u m u z u n çınlayan on iki çan sesini - ah! yanlış da sayıyoruz üstelik... Zorunlu olarak yabancı kalıyoruz kendimize, anlamıyoruz kendimizi, yanılmak z o r u n d a y ı z kendimiz hakkında, “Kişi kendine en uzak olandır.” sözü geçerli bizler için sonsuza dek - kendimizi bilmeye gelince, “bilenler” değiliz biz...

- Ahlaksal önyargılarımızın kökeni üzerine düşüncelerim - ki bu polemğin konusunu bunlar oluşturuyor - ilk, tek tük ve oturmamış ifadelerini, bir gezginin mola vermesi gibi durup, zihnimin o ana kadar kat etmiş olduğu geniş ve tehlikeli topraklara bakma fırsatı bulduğum bir kış vakti, Sorrento'da yazılmaya başlanmış olan *Insanca, Pek Insanca. Özgür Tinler İçin Bir Kitap* adlı aforizma koleksiyonunda buldu. 1876-77 kışıydı; düşüncelerin kendileri ise daha eskiye dayanıyor. Buradaki incelemelerde yeniden ele aldığım düşünceler temelde o düşüncelerin aynıları - umalım ki, aradan geçen uzun zaman onlara yaramış olsun, daha olgunlaşmış, berraklaşmış, güçlenmiş, yetkinleşmiş olsunlar! Ne var ki, bugün bile onlara sıkı sıkıya bağlı olmam, geçen zaman içinde birbirlerine gitgide daha sıkı sıkıya bağli olmam, geçen zaman içinde birbirlerine dolanmış ve iç içe geçmiş olmaları, başından beri içimde ayrı ayrı, gelişigüzel ve tek tük değil de ortak bir kökten, derinlerde hüküm süren, gittikçe daha kesin konuşan ve daha kesin şeyler isteyen bilginin temel istencinden kaynaklandıklarına ilişkin duyduğum mutlu güveni güçlendiriyor. Bir filozofa da yalnızca böylesi yakışır zaten. Herhangi bir konuda tek başına olma hakkımız yoktur bizim: ne tek başımıza yanlılabılıriz, ne de tek başımıza hakikati bulabiliriz. Daha çok, bir ağacın meyve vermesine benzer bir zorunlulukla gelişir içimizde düşüncelerimiz, değerlerimiz, evet'lerimiz ve hayır'larımız, eğer'lerimiz ve acaba'larımız - hepsi de birbirleriyle akraba, birbirleriyle ilintilidir ve bir istencin, bir sağlığın, bir toprağın, bir güneşin ürünleridir. - Sizlerin hoşuna gider mi acaba bizim bu meyvelerimizin tadı? - Ama ağaçlara ne bundan! Biz e, biz filozoflara ne!..

A h l a k a , dünya üzerinde şimdiye dek ahlak adına alkış tutulmuş her şeye ilişkin olması nedeniyle itiraf etmekten çekindiğim, sırf bana özgü bir endişeyle - bu endişe yaşamımda öylesine erken, davetsiz ve önüne geçilemez bir biçimde çevremle, yaşımla, örneklerimle, kökenlerimle öylesine bir zıtlık içinde baş gösterdi ki, onu “*a priori*”m diye adlandırsam yeridir - çok geçmeden merakım ve şüphem, iyi ve kötü’nün k a y n a ğ ı n ı n aslında neresi olduğu sorusunda durmak zorunda kalmıştı. K ö t ü nün kaynağı sorunu gerçekten de daha on üç yaşımdayken kafamı kurcalamaya başladı: “yüreğin, yarı çocuk oyunları ve yarı Tanrı arasında bölündüğü” bir yaştayken, ilk çocukça yazınsal girişiminin, ilk felsefi yazı denememin konusu oydu - sorunun o zaman vardığım “çözüm”üne gelince, o şerefi, olması gerektiği gibi, Tanrı’ya bahşetmiş ve onu k ö t ü’nün b a b a s ı tayin etmiştim. B ö y l e mi buyurmuştu “*a priori*”m? O ahlaki olmayan, en azından ahlakçı olmayan yeni “*a priori*” ve bu “*a priori*”den seslenen, aradan geçen zaman içinde gitgide daha fazla kulak verdiğim ve yalnız kulak vermekle de kalmadığım ah! o tümüyle Kant karşıtı, gizemli “koşulsuz buyruk”... Neyse ki çok geçmeden teolojik önyargıları ahlaksal önyargılardan ayırmayı öğrendim ve k ö t ü’nün kaynağını dünyanın ö t e t a r a f ı n d a aramaktan vazgeçtim. Biraz tarih ve filoloji öğrenimi ve tüm psikolojik sorunlar karşısında doğuştan gelme titiz bir duyarlılık, sorunumu kısa sürede bir başka soruna dönüştürdü: insanoğlu hangi koşullar altında yaratmıştı bu iyi ve kötü değer yargılarını? V e b u d e ğ e r y a r ğ ı l a r ı n ı n kendilerinin değeri neydi? İnsanoğlunun gelişmesini şimdiye dek engellemişler miydi, yoksa desteklemişler miydi? Bir yaşam bunalımının, yaşamın yoksullaşmasının, yozlaşmasının belirtisi miydi bunlar? Yoksa tam tersine, yaşamın varsıllığını, gücünü,

istencini, gözü pekliğini, umudunu, geleceğini mi açığa vuruyorlardı? Bunun üzerine birtakım yanıtlar buldum, dönemleri, halkları, kişilerin toplumsal mevkilerini bir bir ayırdım, sorunumu ayrıntılandırıdım, yanıtlar yeni sorular, araştırmalar, tahminler, olasılıklar doğurdu: ta ki sonunda, kimsenin tahmin bile edemeyeceği, bana ait bir diyar, bana ait bir toprak, gizli tutulmuş, büyüyen ve yeşeren bir dünya, âdeta saklı bahçeler bulana dek... Ah, nasıl da m u t l u oluyoruz biz bilenler, gereği kadar uzun bir süre susmayı becerdiğimizizde!..

4

Ahlakın kökenine ilişkin hipotezlerimi yayınlamama ilk olarak, soykütük hipotezlerinin İngilizlere özgü ters ve sapkın bir türünü ilk kez açık seçik gözümün önüne seren, beni, tümüyle bana aykırı ve zıt oluşu ile cezbetmiş, açık seçik, temiz pak, zeki ve bilgiç bir kitapçık sebep oldu. Kitabın adı *Ahlaki Duyguların Kökeni*'ydi; yazarı Dr. Paul Rée, yayımlanış tarihi ise 1877. Şimdiye kadar belki de hiç böyle her bir cümlesine, her bir vargısına hayır dediğim, ama buna rağmen bıkmadan ve sabırsızlanmadan okuduğum başka bir kitap olmamıştır. Daha önce sözünü etmiş olduğum ve o zamanlar üzerinde çalıştığım yapıtta, bu kitaptaki cümlelere yeri geldiğinde ve yersiz, göndermelerde bulundum; onları çürütmek için değil - ne işim var benim çürütmelerle! - daha ziyade, yapıcı bir akla yakıştığı gibi, olası olmayanın yerine daha olası olanı, kimi zaman da bir yanlışlığın yerine bir başkasını koymak için. Dedğim gibi o sıralar, buradaki incelemelerin konusunu oluşturan o köken hipotezlerini ilk kez gün ışığına çıkarmıştım; ama en az kendimden gizlemek isteyeceğim şekilde acemice, özgür olmaktan henüz uzak, bu kendine özgü şeyler için kendine özgü bir söylemden

henüz yoksun, birtakım geri dönüşler ve yalpalamalarla. Ayrıntılar için *İnsanca, Pek İnsanca*, s. 51’de iyi ve kötü’nün çifte geçmişi üzerine söylediklerimle karşılaştıran (bir kez asiller, bir kez de köleler cephesinden olmak üzere); aynı şekilde s. 119’da çileci ahlakın değeri ve kökeni üzerine söylediklerimle; aynı şekilde s. 78. 82. II, 35’te o çok daha eski ve çok daha ilksel türden bir ahlak olan ve t o t o c o e l o (bütünüyle) özgeci değerlendirme tarzının dışında kalan (Dr. Rée bunda, tüm İngiliz ahlak soykütükçüleri gibi, kendinde ahlaksal değerlendirme tarzını görüyor) “görenek ahlakı” üzerine söylediklerimle; aynı şekilde s. 74, *Gezgin*, s. 29, *Tan Kızılığ*, s. 99, birbirlerine aşağı yukarı eşit güçlerin denkliği olarak (tüm sözleşmelerin, dolayısıyla da tüm hukukun koşulu olarak denge) adaletin kökeni üzerine söylediklerimle; aynı şekilde *Gezgin*, s. 25 ve 34’te cezanın kökeni üzerine söylediklerimle karşılaştıran (cezanın yıldırıcı işlevi, Dr. Rée’nin düşündüğünün aksine, ne cezanın özünde ne de kökeninde vardır - bu işlev cezaya belirli şartlar altında sonradan yüklenmiştir, ve her defasında da yeri gelmişken, bir eklenti olarak).

5

Aslında o zamanlar gönlümde, ahlakın kökeni üzerine kendimin ya da başkalarının hipotezciliğinden çok daha önemli bir şey yatıyordu (daha doğrusu: ahlakın kökeni ile amaca götüren birçok araçtan sadece biri olması nedeniyle ilgileniyordum). Beni asıl ilgilendiren ahlakın değeri idi - ve buna ilişkin olarak da neredeyse yalnızca büyük hocam Schopenhauer’la hesaplaşmam gerekiyordu; o kitap, kitabın tutkusu ve gizli çelişkisi de sanki yanıbaşımıdaymış gibi Schopenhauer’a bir seslenişti (o kitap da bir “polemik”ti çünkü). Konu özellikle, tam da

Schopenhauer'ın, bunlar elinde “kendinde değerler” olarak kalana dek bezediği, tanrısallaştırdığı, “öbürdünyasallaştırdığı” ve bunlara dayanarak yaşama ve kendisine H a y ı r d e m i ş olduğu “bencil olmayan”ın, acımanın, kendini yadsıma, kendini feda etme içgüdülerinin değeri konusuydu. Ama işte tam da bu içgüdülere karşı içimde gitgide daha ilksel hale gelen bir kuruntu, gitgide daha derinleri eşleyen bir kuşku vardı! Tam da burada görüyordum insanlık için b ü y ü k tehlikeyi, ayartılışının ve baştan çıkarılışının en yüce biçimini - neye ama? hiçliğe mi? - tam da burada görüyordum sonun başlangıcını, durakalışı, bakışları geriye çevrilmiş bitkinliği, istencin yaşama k a r ş ı cephe alışını, son hastalığın şefkat ve hüzünle gelişini haber verişini: giderek daha da yaygınlaşan, filozoflara bile bulaşıp hasta eden bu merhamet-ahlakını, dehşet verir hale gelmiş Avrupa kültürünün en dehşetli belirtisi olarak algıladım. Avrupa kültürü bu dolambaçlı yol üzerinden yeni bir Budizm'e, bir “Avrupalı Budizmi”ne - n i h i l i z m e mi gidiyordu?.. Filozofların bu modern, merhameti yeğleme ve yüceltme tutumları yeni bir şey çünkü: tam da, merhametin değersizliği üzerinde hemfikir-di filozoflar şimdiye dek. Platon, Spinoza, La Rochefoucauld ve Kant'ı saymam yeter: birbirlerinden farklı ama bir konuda birlik dört beyin: merhameti aşagılama konusunda. -

6

Bu merhametin ve merhamet ahlakının değeri sorunu (zamanımızın bu rezil duygu yumuşamasının karşısındayım ben) ilk bakışta ayrı bir şey, kendi başına bir soru işaretiymiş gibi görünüyor; ama kim buna bir kez takılıp kalır, burada soru sormayı öğrenirse, onun başına da benim başıma gelenler gelir: - yeni ve muazzam bir manzara açılır önünde, bir olasılık bir baş dönmesi gibi yakalayır onu, her

türlü güvensizlik, kuruntu, korku ortalığa çıkıverir, ahlaka, tüm ahlaka inanç sarsılır - ve sonunda yeni bir talep duyurur kendini. Neymiş bu yeni talep söyleyelim haydi: ahlaksal değerlerin bir eleştirisi - ne ihtiyacımız var, bu değerlerin değeri sorgulanmalı her şeyden önce - ve bunu yapmak için de bu değerlerin oluştuğu, geliştiği ve anlam kaymalarına uğradığı durum ve koşullar hakkında bir bilgi (sonuç, belirti, maske, ikiyüzlülük, hastalık, yanlış anlama olarak ahlak; bir de neden, deva, uyarıcı, kısıtlama, zehir olarak ahlak), şimdiye dek var olmamış, hatta arzulanmamış türden bir bilgi gerekli. Bu “değer”lerin değeri verilmiş, gerçekmiş, tüm sorgulamaların ötesindeymiş gibi alındı; “iyi”nin “kötü”den, insanın ilerlemesi, yararı, gelişmesi açısından (insanın geleceği de dahil olmak üzere) daha üstün değerli olduğu en ufak bir kuşku duyulmaksızın ve duraksamasız kabul edildi şimdiye dek. Ama ya tersi doğruysa? Ya “iyi” bir gerileme belirtisi de içeriyorsa, aynı şekilde bir tehlike, bir baştan çıkartılış, bir zehir, geleceğin sırtından bugünü yaşamayı sağlayan bir uyuşturucu da içeriyorsa? Belki daha rahat, daha tehlikesiz ama aynı zamanda daha küçük çaplı, daha seviyesiz bir yaşam?.. Öyle ki, ya insan türü için aslında olanaklı olan en yüksek kudrete ve görkemle hiç ulaşamazsa ve bunun suçlusu da ahlak olacak ise? Öyle ki, ya ahlak tehlikelerin en tehlikelisi ise?..

7

Bütün bunlar, bu manzara önümde açıldığından bu yana, çevremde bilgili, cesur ve çalışkan yoldaşlar aramama yetti (bugün bile yapıyorum bunu). Bu muazzam, uzak ve öylesine gizli ahlak diyarını - gerçekten var olmuş ve gerçekten yaşanmış ahlakın diyarını - bir sürü yeni soruyla ve sanki yeni bir gözle kat etmek gerekiyor: bu da neredeyse

bu diyarı keşfetmek demek değil mi?.. Bu bağlamda başkalarının yanı sıra adı geçen Dr. Rée'yi de düşünmüş olmamın nedeni, sorduğu soruların, doğaları gereği, onu yanıtlara ulaşmada daha doğru bir yön-teme iteceklerinden hiç kuşku duymamamdı. Kendimi mi aldatmıştım bu konuda? Şurası gerçek ki istediğim, böylesine keskin ve tarafsız bir gözü daha iyi bir yöne, ahlakın gerçek tarihine çevirmek ve onu şubilinmeyene (ins Blau)¹ olan İngiliz hipotezciliğine karşı zamanında uyarmaktı. Bir ahlak soykütükçüsü için hangi rengin, diğer renklerden bin kat daha önemli olması gerektiği apaçık ortada: gri, diyeceğim, belgelenmiş olan, gerçekten saptanabilir, gerçekten var olmuş olan, yani kısacası insanın ahlak-geçmişinin tüm o uzun ve çözülmesi zor hiyeroglifi! - Dr. Rée bu geçmişini tanıımıyordu; ama Darwin'i okumuştı: - bu yüzdendir ki hipotezlerinde, Darwin'in canavarı ile zamanımızın "artık ısırmayan" alçakgönüllü, ahlaklı hanım evladı, yüzünde sanki bütün bunları - bu ahlak sorunlarını - aslında ciddiye almaya değmezmiş gibi hafif bir karamsarlık ve bezginlik karışımı yumuşak başlı, kibar bir kayıtsızlık ifadesiyle en azından eğlenceli denebilecek bir biçimde, akıllı uslu tokalaşırlar. Bana ise bu sorunlardan daha fazla ciddiye alınmaya değer hiçbir şey yokmuş gibi geliyor; örneğin belki de günün birinde, bu sorunları ciddiye almanın ödülü olarak, onlara neşeyle yaklaşma hakkını elde ederiz. Zira neşe ya da benim dilimde söylersek şen bilim - bir ödüldür: elbette herkesin harcı olmayan, uzun süreli, cesur, gayretkeş, derinleri eşileyen bir ciddiyetin ödülü. Ama yürekten gelerek, "İleri! köhne ahlakımız da komedilikmiş!" diye haykırdığımız gün, "ruhun yazgısı"nın Dionysosçu dramı için yeni bir entrika ve yeni bir olanak keşfetmiş olacağız -: ve o, varoluşumuzun büyük, eski ve ölümsüz komedi yazarı bundan yararlanmayı bilecek, buna bahse girilir!..

¹ "Blau" Almancada mavi rengi belirtmekten başka, uzak olanı, bilinmeyeni de belirtir - yn.

- Bu yazı anlaşılıyor ve kulağa hoş gelmiyorsa, bunun suçu, bana öyle geliyor ki, ille de bende değil. Bu yeterince açık bir yazı, ama benim de şart koştuğum üzere, bundan önce yazdıklarımın biraz gayret sarfedilerek okunmuş olması koşuluyla, ki anlaması kolay yazılar değil onlar gerçekten de. “Zerdüş”ümü ele alalım örneğin; o kitabın her bir sözcüğü karşısında kâh derinden yaralanmamış, kâh derin hayranlık duymamış kimseyi, onu tanıyan biri saymam: çünkü ancak o zaman, dingin öğeden doğmuş o yapıtın güneşli aydınlığını, uzaklığını, enginliğini ve kesinliğini huşu ile paylaşma ayrıcalığına hak kazanır. Kimi durumda ise, bir biçim olarak aforizma zorluklara yol açar: bunun nedeni, bugün bu biçimin yeterince ciddiye alınmıyor olması. Oysa ustaca işlenmiş ve kalıba dökülmüş bir aforizmayı okumak onu “çözmüş” olmak demek değildir; aksine ancak okunduktan sonra yorumlama başlayabilir ve bu, bir yorum sanatını gerektirir. Bu kitabın üçüncü incelemesinde, burada “yorum” diye adlandırdığım şeyin bir örneğini verdim - o incelemenin başında bir aforizma yer alıyor, incelemenin kendisi o aforizmanın açılımıdır. Okumayı bir sanat edimi olarak gerçekleştirebilmek her şeyden evvel, günümüzde tamamen unutulmuş - ki bu yüzden de benim yazılarımın “okunabilirliğine” daha zaman var - bir şeyi öngörüyor elbet, yapabilmek için handiyse inek olmanın, ama hiçbir surette “modern insan” olmamanın gerektiği bir şeyi: geviş getirmeyi...

Sils-Maria, Yukarı Engadin,

Temmuz 1887

Birinci İnceleme

“İyi ve Kötü”, “İyi ve Fena”

1

-Şimdiye dek ahlakın oluşum tarihine ilişkin yegâne çabayı göstermiş olan şu İngiliz psikologların kendileri de pek kolay çözülür bir bilmece sayılmazlar; hatta, itiraf ediyorum, tam da canlı birer bilmece olmaları nedeniyle, yazdıkları kitaplara oranla kayda değer bir üstünlükleri var - onların kendileri ilginç! Bu İngiliz psikologlar - ne istiyorlar ki aslında? İsteyerek de olsa istemeyerek de olsa hep aynı işin başındalar, yani iç dünyamızın *partie honteuse* 'sünü (utanç verici kısmını) ön plana çıkarma ve asıl etkin olan'ı, yönlendirici olan'ı, gelişim için belirleyici olan'ı, tam da insanın zihinsel gururunun bulmayı en son dilediği yerde arama işinin başında (örneğin alışkanlığın *vis inertiae* 'sinde [atalet kuvvetinde) ya da unutkanlıkta ya da kör ve rastlantısal bir fikirler-örgüsü ve mekanizmasında, ya da tümünden edilgin, otomatik, tepkesel, moleküler ve iyiden iyiye ahmakça herhangisi bir şeyde) - nedir bu psikologları hep bu yöne iten? Gizli, sinsî, hain, belki de kendisine itiraf edemediği bir insanı küçültme içgüdüsü mü? Ya da hayal kırıklığına uğramış, içlerini kasvet basmış, hınçtan ve öfke-den kudurmuş idealistlerin karamsar bir kuruntusu, güvensizliği mi? Ya da Hristiyanlığa (ve Platon'a) karşı alttan alta duyulan, henüz bilincin eşiğine bile varmamış bir düşmanlık ve *garez* mi? Yoksa varoluşun yadırgatan, acı verecek denli paradoksal, kuşku uyandıran ve saçma yanından alınan şehvetli bir tat mı? Ya da en nihayetinde - hepsin-

den biraz mı, biraz hainlik, biraz kasvet, biraz Hristiyan düşmanlığı, biraz da kaşınmak ve tuz-biber ihtiyacı mı?.. Ama bana bu psikologların yalnızca, insanların çevresinde dolanıp onların içlerine kadar sızan ve orada, sanki kendilerine en uygun yerde, bir b a t a k l ı k t a ymışlar-casına hoplayıp zıplayan yaşlı, soğuk, can sıkıcı kurbağalar olduğunu söylüyorlar. Gönülsüzce dinliyorum bunu, dahası, inanmıyorum buna; ve bilemediğimiz yerde dilemeye hakkımız varsa eğer, o zaman tüm kalbimle dilerim ki, bunun tersi doğru olsun - ruhun bu kılı kırk yaran araştırmacıları aslında yiğit, yüce gönüllü ve kıvançlı, yüreklerinin yanı sıra ısıtıp ısıtmayı da dizginlemeyi bilen, tüm beklentileri hakikate feda etmek üzere kendilerini yetiştirmiş hayvanlar olsunlar; h e r hakikate, hatta basit, acı, çirkin, aksi, Hristiyanca olmayan, ahlakdışı hakikate... Var çünkü böyle hakikatler.-

2

Diyeceğim, bu ahlak tarihçilerinin içinde hüküm süren iyi tinler varsa, onlara saygım tam! Ama ne yazık ki, t a r i h t i n i n i n kendisinin onlara yanaşmadığı, tarihin tüm iyi t i n l e r i tarafından yüzüstü bırakılmış oldukları da kesin! Bunların hepsi, artık eski bir filozof âdeti olduğu gibi, ö z ü n d e tarihsel olmayan bir biçimde düşünüyor; buna şüphe yok. Onların ahlak soykütüklerinin acemiceliği, daha en başında, “iyi” kavramının ve yargısının kökenini belirlemeleri sırasında açığa çıkıyor. “Bencil olmayan eylemler,” -diye buyuruyorlar- “ilkın, eylemin yöneltildiği, yani eylemin y a r a r sağladığı kişiler tarafından övülüp iyi olarak tanımlanmıştır; sonradan övgünün bu kökeni u n u t u l m u ş ve bencil olmayan eylemler, a l ı ş k a n l ı k g e r e ğ i hep iyi diye övülmüş olduklarından, iyi olarak da algılanmıştır - sanki kendi başlarına

iyi şeylermiş gibi.” Hemen görülüyor ki, bu türetme zaten İngiliz psikolog mizacının tüm tipik özelliklerini içeriyor, - “yararlılık”, “unutma”, “alışkanlık” ve sonunda da “yanılgı”; işte daha yüce olan insanın, şimdiye dek insana has bir tür ayrıcalıklmışçasına gurur duymuş olduğu bir değerler dizgesinin temelini oluşturan şeyler. Bu gurur kırılmak, bu değerler dizgesi değerden düşürülmek z o r u n d a : erişildi mi buna?.. Bir kere bence, bu kuramın, “iyi” kavramının asıl çıkış noktasını yanlış yerde aradığı ve yanlış yere koyduğu apaçık ortada: “iyi” yargısı, kendilerine “iyilik” bahşedilenlerden kaynaklanmış d e ğ i l d i r ! “İyi olanlar”ın kendilerinden kaynaklanmıştır bu daha ziyade; aşağı, adi ruhlu, bayağı ve avam her şey karşısında kendilerini ve eylemlerini “iyi”, yani birinci sınıf olarak algılamış ve öyle kabul etmiş olan asil, güçlü, üstün ve yüce gönüllü olanlardan yani. Bu m e s a f e t u t k u s u n d a n hareketle değerler yaratma, değerleri isimlendirme hakkını bulmuşlardır kendilerinde: ne işleri var onların yararlılıkla! Yararlılık açısından bakmak, özellikle de en mertebe düzenleyici ve mertebe belirleyici nitelikteki değer yargılarının böylesine sıcak fışkırması bağlamında olabildiğince acayip ve yersiz kaçıyor: duygu tam da burada, her tür çıkarıcı kurnazlığın, her tür yararlılık hesabının önkoşulu olan o düşük ısının zıddına ulaşmıştır, - hem de bir kerelik değil, istisnai bir durum olarak değil, daimi olarak. Asalet ve mesafe tutkusunun, hükmeden, daha üst bir cinsin süreğen ve baskın nitelikteki bütün temel duygularının daha aşağı bir cinsle, bir “alt”la ilişkisi -“iyi” ve “f e n a” karşıtlığının kaynağı b u d u r . (Efendilerin isim verme hakkı o noktaya varır ki, dilin kökeninin kendisi, hükmedenlerin iktidarının bir dışavurumu olarak görülebilir: “bu şu ve ş u d u r ” derler, her şeye ve olaya bir sözle damgalarını vurur ve bu yolla onlara sahip olurlar.) Bu kökeni nedeniyle, “iyi” sözcüğü, o ahlak soykütükçülerinin batıl inançlarının aksine, hiç

de başından beri zorunlu olarak “bencil olmayan” eylemlerle ilintili değildir. Daha ziyade bu aristokrat değer yargılarının çöküşüyle birlikte, “bencil” “bencil olmayan” karşıtlığı, insan vicdanını giderek daha fazla işgal eder hale gelmiştir, - benim dilimde söylersem, sürü içgüdü südür bu karşıtlık yoluyla en nihayet söz alan (ve söz e gelen). Ama buna rağmen uzun zaman almıştır bu içgüdünün, ahlaksal değerlendirmenin o karşıtlığa âdeta takılıp kalmasına yol açacak denli hâkimiyet kurması (günümüz Avrupa’sında olduğu gibi örneğin: “ahlaklı”, “bencil olmayan”, “désintéressé” [cömert] kavramlarını eşdeğer kavramlar olarak alan önyargı, bugün artık bir “sabit fikir” ve akıl hastalığı şiddetiyle hüküm sürüyor).

3

İkinci olarak: “iyi” değer yargısının kökenine ilişkin bu hipotez, tarihsel açıdan savunulamamasının yanı sıra, kendi içinde psikolojik bir tutarsızlıktan da mustarıptır. Bencil olmayan eylemlerin yararlılığı, onların övülmelerinin nedeni olacak ve sonra bu neden unutulmuş olacaktı: - nasıl mümkün olabilir bu unutma? Bu eylemlerin yararlılığı günün birinde sona mı erdi ki? Durum bunun tam tersi: bu yararlılık daha ziyade, tüm zamanların gündelik yaşam deneyimi olmuştur; sürekli yeniden vurgulanmış olan, dolayısıyla da bilinçten silinip unutulmak yerine, giderek artan bir belirginlikle bilince işlemiş olması gereken bir şey yani. Bu hipotezin tersi olan ve örneğin Herbert Spencer tarafından savunulan kuram çok daha akla yakın (ama bu yüzden daha doğru değil): Spencer, “iyi” kavramının “yararlı”, “amaca uygun” kavramları ile özdeş olduğunu kabul ediyor, öyle ki “iyi” ve “fena” yargılarında insanlık, yararlı-amaca uygun, zararlı-amaca aykırı olana ilişkin

tam da unutulmamış ve unutulamaz deneyimlerini özetlemiş ve onaylamış oluyor. Bu kurama göre “iyi”, yararlı olduğu öteden beri kanıtlanmış olandır: böylelikle de “son derece değerli” olan şey, “kendi başına değerli” olarak geçerlik kazanabiliyor. Bu açıklama yöntemi de yanlış dediğim gibi, ama hiç değilse kendi içinde tutarlı ve psikolojik açıdan savunulabilir bir açıklama.

4

- Doğru yolu bana, değişik dillerde “iyi”yi imleyen sözcüklerin etimolojik açıdan ne anlama geldiği sorusu gösterdi: gördüm ki hepsi de aynı kavram döñüşümüne uğramış - hepsinde de sınıfsal anlamdaki “soylu”, “asil” kavramı temel kavram; “asil ruhlu”, “soylu”, “üstün ruhlu”, “seçkin ruhlu” anlamındaki “iyi” de zorunlulukla bu temel kavramdan doğmuş: bu evrim bir diğer evrime, “bayağı”, “avam”, “aşağı” kavramlarının en sonunda “fena” kavramına dönüşmesine yol açan evrime koşut gidiyor hep. Sonuncusuna en canlı örnek Almancadaki “schlecht” (fena) sözcüğünün kendisi: bu sözcük “schlicht” (basit) sözcüğü ile özdeştir - “schlechtweg” (açıkça, lafı fazla uzatmadan), “schlechterdings” (mutlaka) ile karşılaştıran - ve başlangıçta henüz kuşkulu, küçümseyici bir bakış içermezken, yalnızca “asil olan”ın karşıtı olarak basit, bayağı adamı tanımlamıştır. Bu anlam, aşağı yukarı Otuz Yıl Savaşları zamanında, yani oldukça geç bir zamanda, şimdiki anlamına kayar. Bu bana ahlakın soykütüğü açısından esassız bir anlayışmış gibi görünüyor; bu denli geç açığa çıkarılmış olmasının nedeni ise, modern dünyada hüküm süren demokratik önyargının kökene ilişkin tüm sorular karşısında uyguladığı kısıtlayıcı etkide yatıyor. Üstelik bu önyargı, burada sadece değinilmesi gerektiği kadarıy-

la, görünüşte en nesnel alanlar olan doğa bilimleri ve fizyolojiye kadar uzanıyor. Bu önyargının, bir kez nefrete varana dek kontrolden çıktığını, özellikle de ahlak ve tarih alanında ne yaramazlıklara yol açabileceğini ise şu kötü şöhretli Buckle olayı gösteriyor: modern tinin İngiliz asıllı plebeianizm² bir kez daha kendi anayurdunun toprağından fışkırdı orada; çamurlu bir volkan şiddetiyle ve şimdiye kadar bütün volkanların konuşmuş olduğu o fazla tuzlu, çığırta ve adi kıvrak dillilikle.-

5

Bizim seçilmiş birkaç kulağına hitap eden ve haklı olarak gizli bir sorun olarak nitelendirilebilecek sorunumuz açısından, “iyi”yi imleyen sözcüklerde ve köklerde, asillerin kendilerini daha üstün hissetmelerine neden olan o temel ayırtının daha hâlâ sıkça ısıldığını olduğunu saptamak hiç de önemsiz sayılmaz. Gerçi çoğu zaman, kendilerini belki yalnızca iktidar üstünlüklerini temel alarak adlandırır (‘güçlüler’, ‘efendiler’, ‘hükmedenler’ olarak) ya da bu üstünlüğün en belirgin göstergesini temel alarak, örneğin ‘zenginler’, ‘malikler’ olarak (arya [Ari] ile kastedilen budur; Farsça ve Slavca’da da aynıdır). Ama tipik bir karakter özelliğini de temel alırlar: burada bizi ilgilendiren durum da budur. ‘Doğrucu olanlar’ diye adlandırır kendilerini örneğin: en başları da, Megaralı şair Theognis’in sözcülüğünü yaptığı Yunan aristokrasisi çeker. Yunanca’da bu anlamda kullanılan ἐσθλόος (esthlos: soylu, iyi), kökü bakımından, olan, gerçekliği olan, gerçek olan, hakiki olan biri anlamına gelir; daha sonra, öznel

² Pleb, eski Roma’da sıradan halktan, avam tabakasından olan kişilere verilen addı - yn.

bir manevrayla, “hakiki olan”ı “doğrucu olan” olarak niteler: kavram dönüşümünün bu evresinde aristokrasinin sloganı ve parolası haline gelir ve Theognis’in alıp betimlediği y a l a n c ı , bayağı adamdan ayrılığını vurgulamak için de bütünüyle “soylu” anlamıyla özdeşleşir, - ta ki en sonunda, aristokrasinin çöküşünün ardından, ruh asaletini tanımlar hale gelene ve âdeta olgunlaşıp tatlanana dek. Κ α κ ό ς (kakos: kötü) sözcüğünde de, δ ε ι λ ό ς (deilos: korkak) sözcüğünde olduğu gibi (ἀ γ α θ ό ς ’un [agathos: iyi, soylu] zıddı olarak pleb) ödlelik vurgulanır: bu, türlü yorumlara açık ἀ γ α θ ό ς (agathos: iyi, soylu) sözcüğünün etimolojik kaynağını nerede aramak gerektiğine ilişkin bir ipucu verir belki de. Latince’deki m a l u s (kötü) (onu μ έ λ α ς ’ın [melas: siyah] yanına koyuyorum), sıradan adama koyu tenli, özellikle de siyah saçlı diye işaret eder (“h i c n i g e r e s t -” [siyah biridir o]), İtalya topraklarında hükümdar olan sarışınlardan, yani Ari istilacı ırktan en belirgin biçimde koyu tenleri ve siyah saçlarıyla ayrılan, İtalya topraklarının Arilerden önceki sakinleri gibi; en azından Gal dili buna benzer bir örnek sunuyor bana, - (örneğin Fin-Gal ismindeki) fin, aristokrasiyi imleyen bir sözcük, sonradan iyi, asil, arı olan anlamını alıyor, başlangıçta ise, koyu renkli, siyah saçlı yerli halktan ayrılan ‘sarıkafa’yı tanımlıyor. Bu arada şunu da belirteyim ki, Keltler bütünüyle sarışın bir ırktı; Almanya’nın daha ayrıntılı etnografik haritalarında görülebilen, aslen koyu renk saçlı halkın bulunduğu arazi şeritlerini, Virchow’un hâlâ yaptığı gibi herhangi bir Keltik kökene ve Kelt kanına dayandıranlar haksızlık ediyor: oralarda daha ziyade Almanya’nın A r i ö n c e s i halkı öne çıkar. (Aynı durum neredeyse bütün Avrupa için geçerlidir: asıl olarak boyun eğdirilmiş ırk sonunda yeniden üste çıkmış durumda orada; renkte, kafatası kısılalığında, hatta belki zihinsel ve sosyal içgüdülerde bile: modern demokrasinin, ondan daha da modern olan

anarşizmin ve özellikle de, şimdi artık Avrupa’nın tüm sosyalistlerinin ortak özelliği olan şu “komün” düşkünlüğünün, şu en ilkel toplum biçimine olan düşkünlüğün aslında muazzam bir karşı saldırı demek olmadığını - fatihler ve efendiler ırkının, Ari ırkın fizyolojik yönden de alt edilmiş olmadığını kim garanti edebilir?..) Latince’deki bonus’u (iyi) “savaşçı” olarak yorumlayabilirim sanırım: onu, daha eski bir sözcük olan duonus’a dayandırmakta haklı olmam koşuluyla (bellum’u [savaş] = duellum = duen-lum’la karşılaştırm, duonus korunmuş gibi gözüküyor orada bana). Buna göre bonus (iyi), çekişmenin, ikiliğin (duo [ikilik]) adamı, savaşçı adam anlamına geliyor: eski Roma’da bir adamın “iyiliğini” neyin belirlemiş olduğunu görüyorsunuz. Almancamızdaki “Gut” (iyi) sözcüğü de, “tanrısal olan”, “tanrı soyundan gelen” adam anlamına gelmiyor muydu ve Got halkının (başlangıçta da Got aristokrasisinin) adıyla özdeş değil miydi? Bu varsayımın temellerini sıralamanın yeri burası değil.-

6

Politik üstünlük kavramının, ayrışarak hep bir ruh üstünlüğü kavramına dönüşmesi kuralı için, en üst sınıfın aynı zamanda ruhban sınıf olması ve kendi bütününe tanımlamak için ruhbani işlevlerini çağrıştıran bir sıfat yeğlemesi (istisnalara yol açacak nedenler olsa da) ilk başta henüz bir istisna oluşturmaz. Örneğin bu noktada “arı” ve “arı olmayan” kavramları ilk kez birer sınıf göstergesi olarak karşı karşıya gelir; ama sonradan burada da, sınıfsal içerik taşımayan “iyi”ye ve “fena”ya doğru bir gelişim görülür. Öte yandan, bu “arı” ve “arı olmayan” kavramlarını, daha en başından fazla ciddiye almaktan, geniş ve hatta simgesel kavramlarmış gibi düşünmekten kaçınmak gerekir: eski in-

sanlığın tüm kavramları, başlangıçta, bizim aklımızın alamayacağı ölçüde kaba saba, biçimsiz, dışsal, dar, dolambaçsız ve özellikle de s i m - g e s e l o l m a y a n bir biçimde algılanmıştı. “Arı kişi”, başlangıçtan beri yalnızca, yıkanan, deri hastalıklarına yol açan belirli yiyeceklerden kaçınan, alt sınıftan pis kadınlarla düşüp kalkmayan, kan görmekten tiksinen insandır, - daha fazlası, çok daha fazlası değil! Öte yandan, ağırlıklı olarak ruhban sınıftan oluşan bir aristokrasinin tüm tavır ve tutumu göz önüne alındığında, değer-karşıtlıklarının neden burada özellikle erken ve tehlikeli bir biçimde içkinleşebilmiş ve keskinleşebilmiş olduğu açıklığa kavuşur; gerçekten de bu karşıtlıklar yoluyla en nihayetinde, insan ile insan arasında, özgür tinciliğin bir Akhilleus’unun bile ürpermeden aşamayacağı uçurumlar açılmıştır. Daha en başından sağlıklı bir şey vardır bu tür ruhban aristokrasilerinde ve bunlarda hüküm süren, eyleme sırt çevirmiş, kısmen düşünüp-taşınma, kısmen de patlayıcı duygusallık içeren alışkanlıklarda; bu alışkanlıklar sonucunda, her çağda rahiplerin tümüne musallat olması neredeyse kaçınılmaz olan o bağırsak hastalığı ve nevrasteni baş göstermiştir; peki ama, kendi hastalıklarına deva diye bulmuş oldukları çözümlerin uzun vadedeki etkilerinin, iyileştirecekleri düşünülen hastalıklardan yüz kat daha tehlikeli olduklarının ortaya çıktığını da söylemek gerekmez mi? İnsanlık halen, tedavi adına yapılmış bu rahip safdilliğinin etkilerinden mustarip! Belirli perhiz biçimlerini (etyemezlik) düşünelim örneğin, oruç tutmayı, cinsel ilişkiden kaçınmayı, “çöle” kaçışı (Weis Mitchell’vari bir tecrit; ama onu izleyen ve çileci idealin isterikliğine karşı en etkin panzehir olan semirme tedavisi ve aşırı beslenme olmaksızın elbet): ek olarak da duyu düşmanı, miskinleştirici ve inceltici tüm o rahip metafiziğini düşünelim, kendilerini Fakir ve Brahman tarzı hipnotize etmelerini - Brahman, cam düğme ve sabit fikir olarak kullanılır - ve en

sondaki, tamamen anlaşılır olan bıkmayı, kendi radikal tedavisinden, hiçlikten bıkmayı, (ya da Tanrı'dan - Tanrı'yla bir unio mystica'ya [gizemli birlik) erme arzusu, Budist'in hiçliğe, Nirvana'ya erme arzusudur - başka bir şey değil!). Rahipler söz konusu olduğunda her şey daha tehlikeli bir hal alır, yalnızca tedavi yolları ve yöntemleri değil, gurur, öç, kurnazlık, taşkınlık, sevgi, hükmetme arzusu, erdem, hastalık da öyle; ama şunu da eklemek gerekir ki, insanoglu ancak bu özünde tehlikeli varoluş biçiminin, bu ruhban varoluşunun oluşturduğu zemin üzerinde ilginç bir hayvan haline gelmiş, ancak bu zemin üzerinde insan ruhu daha üst bir anlamda derinlik kazanmış ve kötü olmuştur - ve evet, bunlar da insanın diğer hayvannattan olan şimdiye kadarki üstünlüğünün iki temel biçimidir!

7

- Ruhban değerlendirme tarzının şövalye aristokrasisinin değerlendirme tarzından ne kadar kolay ayrılıp karşıt yönde gelişebileceği tahmin edilebilir; özellikle de, ruhban sınıfla savaşçı sınıf kıskançlıkla karşı karşıya gelip, fiyat hakkında bir türlü uzlaşamadıkları her durum buna yol açabilir. Şövalye aristokrasisinin değer yargıları, muazzam bir bedenselliği, dört başı mamur, zengin, hatta kabına sığmaz bir sağlığı ve bunların sürekliliğini sağlayan savaşı, serüveni, avı, dansı, savaş oyunlarını ve güçlü, özgür, sevinçli bir eylemlilik içeren her şeyi temel alır. Ruhban aristokrasisinin değerlendirme biçiminin ise - gördük ki - daha başka önkoşulları vardır: işin içinde savaşın olması yeteri kadar vahim onlar için! Rahipler en kötü düşmanlardır bilindiği gibi - niye peki? Çünkü onlar en aciz olanlardır. Onlarda kin, aczden doğup en muazzam ve en tüyler ürpertici, en tinsel ve en zehirli biçime

ulaşır. Dünya tarihinin en büyük kincileri rahipler olmuştur her zaman, aynı zamanda en akıllı³ (Geistig) kincileri de: - rahip kininin akıllı (Geist) yanında başka hiçbir aklın (Geist) sözü edilemez. İnsanlık tarihi, acizlerin ona katmış olduğu akıl (Geist) olmasaydı, fazla ahmakça bir şey olurdu: en önemli örneği ele alalım hemen. Yeryüzünde, “asiller”e, “kudretliler”e, “efendiler”e, “güç sahipleri”ne karşı girişilmiş hiçbir şeyin, Yahudilerin onlara karşı yapmış oldukları ile karşılaştırdığında lafı bile edilemez: Yahudiler, düşmanlarının ve efendilerinin değerlerini kökten yeniden değerlendirme yoluyla, yani en akıllı öç alma edimi yoluyla intikam almayı bilmiş olan o ruhban halk. Ruhban bir halka, ruhban kinciliğinin en derinlere çekilmiş olduğu bir halka da yalnızca böyle bir öç uygun düşerdi zaten. Yahudiler olmuştur, aristokrat değerler eşitliğini (iyi = asil = iktidar sahibi = güzel = mutlu = tanrıların sevdiği) ürkütücü bir tutarlılıkla tersine çevirmeye cüret edenler ve bu ters çevrilişliğe dipsiz bir kinin (aczin kininin) dişleriyle asılanlar, yani “zavallılardır yalnızca iyi olan’lar, yoksul, güçsüz, aşağı olanlardır yalnızca iyi olan’lar, acı çekenler, yoksunluk içindekiler, hastalar, çirkinlerdir tek imanlılar, tek cennetlikler, sadece onlar kavuşurlar rahmete, - oysa sizler, siz asiller ve kudretliler, sizler sonsuza dek kötü, zalim, şehvetli, açgözlü, tanrısız olanlarsınız, sonsuza dek de, hayır görmeyenler, lanetlenenler ve kahrolanlar olacaksınız!”... Yahudilerin bu yeniden değerlendirmesinin mirasına kim konmuştur biliyoruz... Savaş ilânlarının bu en esaslısıyla Yahudiler, o korkunç ve had safhada felaketli girişime önyak olmuşlardır; bu girişimle ilgili olarak, başka bir vesileyle (“İyinin ve Kötünün Ötesinde”, 18’inci paragraf) kaleme almış olduğum cümleyi hatırlatırım - yani Yahudilerle birlikte ahlakta köle başkaldırısının başlamış olduğunu; o

³ Almandaki Geist kavramı tin ve tinsel anlamına gelmektedir - yn.

ayaklanmanın ardında iki bin yıllık bir geçmiş vardır ve bugün gözden uzaklaşmış olmasının tek sebebi - zafere ulaşmış olmasıdır...

8

- Ama siz anlamıyor musunuz bunu? Zafere ulaşması için iki bin yıl gerekmiş bir şeyi görmüyor mu gözleriniz?.. Şaşılacak bir şey yok bunda: tüm u z u n s ü r e n şeyleri görmek, kavramak zordur. Olay şu dur: o öç ve kinin, Yahudi kininin - yeryüzünde bir benzeri daha görülmemiş olan, idealler yaratan, değerleri evirip yeni değerler yaratan, en derin ve en yüce kinin - ağacının gövdesinden, aynı benzersizlikte başka bir şey, y e n i b i r s e v g i , sevgilerin en derini ve en yücesi boy verdi - başka hangi gövdeden doğabilirdi ki zaten?.. Ama sanılmasın ki bu sevgi, öce susamışlığın gerçek bir reddi olarak, Yahudi kininin karışıklığı olarak boy verdi! Hayır, hakikat bunun tam tersidir! O kinden doğdu bu sevgi; onun, en berrak aydınlıkta ve güneşte daha da serpilip açılan, utkulu tacı olarak; ve nasıl ki o kin köklerini, derinlikli ve kötü olan her şeyin içine giderek daha esaslıca ve ihtirasla saldı, bu sevgi de aynı şevkle, ışık ve yükseklik diyarında, o kinin hedeflerinin, zaferin, avın, ayartmanın peşine düştü. Şu ete kemiğe bürünmüş sevgi müjdesi Nasıralı İsa; yoksullara, hastalara, günahkârlara selameti ve zaferi getiren şu "kurtarıcı" - ayartının tam da en ürpertici ve en karşı konulamaz biçimi, Y a h u d i değerlerine ve Yahudilerin yenilediği ideallere götür-en dolambaçlı bir yol ve ayartı değil miydi? İsrail tam da bu "kurtarıcı" üzerinden, İsrail'in bu sözde muhalifi ve yıkıcısı üzerinden erişmemiş midir yüce öç düşkünlüğünün son hedefine? İsrail'in kendisinin, elindeki asıl öç alma aracını, "tüm dünya"nın, yani İsrail'in tüm muhaliflerinin duraksamadan, tam da bu yemi dişlemelerini sağlamak için

amansız bir düşmanmış gibi tüm dünya önünde yadsıyıp çarmıha germesi, gerçekten b ü y ü k bir öç politikasının, ileriye gören, yeraltından soluklanan, usul usul ve alttan alta yayılan, hesabını bilen bir öcün gizli büyüsunün bir parçası değil midir? Aklın tüm incelikleri seferber edilse, bundan daha t e h l i k e l i bir yem düşünülebilir mi ki? O “kutsal haç” simgesi kadar, o tüyler ürpertici “çarmıhtaki Tanrı” paradoksu kadar, o akıl almaz, son kerte zalimliği ve Tanrı’nın, i n s a n ı n s e l a m e t i i ç i n kendini çarmıha germesinin gizemi kadar cezbedici, mest edici, uyuşturucu, yoldan çıkarıcı başka bir şey olabilir mi?.. Kesin olan şu ki, İsrail şimdiye dek s u b h o c s i g n o (bu simge altında), öcün ve tüm değerlerin yeniden değerlendirimi yoluyla bütün diğer idealleri, bütün daha asil idealleri her defasında yeniden alt etmiştir. - -

9

- “Ama ne diye d a h a a s i l ideallerden bahsediyorsunuz ki hâlâ? Gelin gerçeklere bakalım: halk galip geldi - ya da “köleler” ya da “ayaktakımı” ya da “sürü”, nasıl adlandırmak isterseniz öyle adlandırın - eğer bu, Yahudiler yoluyla gerçekleşmişse ne âlâ! başka hiçbir halk, dünya tarihini bu denli etkilemiş bir görev üstlenmedi. “Efendiler”in işi bitirildi; bayağı adamın ahlakı galip geldi. Bu zafer aynı zamanda bir kan zehirlenmesi olarak da düşünülebilir (ırkları birbirine karıştırmıştır) - karşı çıkıyorum buna; ama hiç kuşkusuz a m a c ı n a u l a ş m ı ş t ır bu zehirlenme. İnsan soyunun “kurtuluş”u (“efendiler”den kurtuluşu yani) yolunda gidiyor; her şey, neredeyse gözle görülür bir hızla (söz ne gerek!) Yahudileşiyor veya Hıristiyanlaşıyor veya bayağılaşıyor. Bu zehirlenmenin, insanlığın tüm bedenini sarmasının önüne geçilemez gibi görünüyor; kaldı ki, temposunun ve adımlarının bundan böyle gi-

derek daha ağır, daha yumuşak, daha işitilmez, daha ölçülü olmasında bile sakınca yok artık - zaman var nasıl olsa... Bu bağlamda, kiliseye z o r u n l u bir görev düşüyor mu bugün hâlâ, var olmaya dahi hakkı var mı? Onsuz da yapılabilir mi yoksa? Q u a e r i t u r (sorulur). Kilise, zehrin yayılmasını hızlandırmak yerine engelliyor ve dizginliyor gibi mi görünüyor? Belki yararı, tam da bunu yapmasındadır... Daha duyarlı bir zihne ve modern bir beğeniye ters düşen, düpedüz kaba saba ve köylüce bir şey kilise kuşkusuz. Hiç değilse, biraz incelik kazanmamalı mı?.. Ayartmaktan çok yabancılaştırıyor bugün... Kilise olmasaydı, hangimiz özgür t i n l i olurduk ki? Bizi tiksindiren kilise, onun zehri d e ğ i l... Kiliseyi bir yana bırakırsak, biz de seviyoruz zehri...” - Bir “özgür t i n l i”nin, besbelli dürüst bir hayvanın, üstüne üstlük bir demokratın benim söylevime sonsözü bu; beni buraya kadar dinlemiş ve sustuğumu duymaya dayanamamıştı. Zira bu konuya ilişkin olarak susacak çok şeyim var benim. -

10

Ahlakta köle başkaldırısı, h ı n c ı n yaratıcı hale gelmesi ve değerler üretmesiyle başlar: bu, gerçek tepkiden, eylem tepkisinden yoksun olan ve kendilerini yalnızca, kurmaca bir öç yoluyla zarardan koruyan yaratıkların hıncıdır. Tüm asil ahlak, utkulu bir kendini “evetleme”den doğarken, köle ahlakı en başından “hayır” der “dışarıdakine”, “farklı olana”, “kendinden olmayana”: ve b u “hayır”, onun yaratıcı edimidir. Değer belirleyen bakış açısının bu tersine dönüşü - kendine dönmek yerine bu z o r u n l u dışa yönelim - hınca özgüdür: köle ahlakı oluşmak için ilkin hep bir karşı ve dış dünyayı gereksinir, fizyolojik bir terim ile söylersek, en ufak bir eylemde bulunabilmek için bile dış uya-

rımlara gereksinim duyar, - eylemi, temelinde bir tepkidir. Asil değerlendirme tarzında ise durum bunun tersidir: o kendiliğinden eyleme geçer ve gelişir; karıştını, sırf kendini daha minnetle, daha coşkulu bir sevinçle evetlemek için arar, - onun olumsuzluk kavramı “aşağı”, “bayağı”, “fe n a”, onun o iyiden iyiye yaşam ve tutkuyla yoğrulmuş olumluluk temel-kavramı “biz asiller”, “biz iyi olanlar”, “biz güzel olanlar”, “biz mutlu olanlar” ile karşılaştırıldığında sonradan doğma ve soluk bir karşıtlıktır yalnızca. Eğer asil değerlendirme tarzı yanılır da gerçekliği çiğnerse, bu onun yeterince tanımadığı, evet gerçekten tanımaya sert bir şekilde direndiği alanda olur: aşağıladığı alan hakkında, bayağı adamın, aşağı halkın dünyası hakkında yanlış hüküm verir kimi zaman; öte yandan, bu aşağılamanın, yukarıdan bakmanın, büyüklemenin aşağılananın resmini çarpıttığı varsayılsa bile, bu çarpıtmanın, aciz olan’ın derinlere yerleşmiş kininin ve öç duygusunun, hasmını uğratacağı - in effigie (temsili olarak) elbette - çarpıtmanın çok gerisinde kalacağını da dikkate almak gerekir. Gerçekten de, nesnini abartılı bir karikatüre, iğrenç bir canavara dönüştüremeyecek denli savsaklamayla, hafife almayla, kayıtsızlıkla, sabırsızlıkla ve kendi sevinç duygusuyla karışiktır bu aşağılama. Yunan aristokrasisinin, alt tabakayı kendinden ayırmak için kullandığı sözcüklere iliştiirdiği neredeyse iyicil nüansları göz ardı etmemek gerekir; bayağı adamı tanımlamak için kullanılan neredeyse tüm sözcüklerin, en nihayetinde yalnızca “mutsuz” “acınası” anlamlarını taşır hale gelene dek nasıl sürekli acıma, gözetme, hoşgörü ile karışmış ve şekerlendirilmiş olduğunu, (δεῖλος (deilos: korkak), δεῖλαῖος (deilaios: alçak), πονηρός (ponêros: adi), μοχθηρός (mokthêros: zavallı) ile karşılaştıırın; son ikisi bayağı adamı iş kölesi ve yük hayvanı olarak tanımlıyor aslında) - ve diğer yandan “fena” “aşağı” “mutsuz” sözcükleri-

nin Yunan kulağı için artık nasıl hep “mutsuz”un ağır bastığı bir tınısı olageldiğini göz ardı etmemek gerekir: eski, soylu ve aristokratça olan, o aşağılarken bile asil olan değerlendirme tarzının mirasıdır bu (Filologlara οἰζυρός [oizyros: sefil], ἀνολβος [anolbos: uğursuz], τλήμων [tlêmôn: zavallı], δυστυχεῖν [dystykhein: uğursuz olmak], ξυμφορά [ksymphora: talihsizlik] sözcüklerinin hangi anlamda kullanıldığını hatırlatırım). “Soylular” kendilerini “mutlu olanlar” olarak duyumsuyorlardı; mutluluklarını düşmanları üzerinden yapay olarak kurgulamaları, sırası geldiğinde kendilerini mutlu olduklarına inandırıp kandırmaları (tüm hınçlı insanlarda âdet olduğu gibi) gerekmiyordu; bunun yanı sıra, canlı, güçlü kuvvetli, bu yüzden de kaçınılmaz bir biçimde etkin insanlar olarak, eylemde bulunmayı mutluluktan ayrı tutmamayı biliyorlardı, - etkin olmak zorunlu olarak mutluluğa dahildir onlara göre (εὖ πράττειν [eu prattein: iyi yapmak] kökü de buna dayanır) - tüm bunlar, acizlerin, ezilmişlerin, zehirli ve düşmanca duygularla kıvrananların seviyesindeki “mutluluk”a; bir uyuşturucu, hissizleşme, sükûnet, huzur, “Şabbat”, ruhu dinlendirme, kasları gevşetme olarak, kısacası edilgin bir şekilde beliren “mutluluk”a nasıl da zıt. Asil insan kendisine karşı açık yüreklilik ve inançla yaşarken (γενναῖος [gennaios] “asil soydan gelme” sözcüğü “samimi” nüansını ve büyük bir olasılıkla da “saf”ı vurgular), hınçlı insan ne samimidir ne saf ne de kendisine karşı dürüst ve açık. Ruhu şaşkın; baka; tini, gizli delikleri, arka yolları, arka kapıları sever; saklanmış her şey onun dünyası, onun güvencesi, onun merhemi gibi gelir ona; iyi bilir susmayı, unutmamayı, beklemeyi, geçici olarak kendini küçültmeyi ve alçaltmayı. Böylesi hınçlı insanlardan oluşan bir ırk sonunda, herhangi bir asil ırka oranla, kaçınılmaz olarak daha kurunaz olur, nitekim kurnazlığa büsbütün farklı bir

paye de verir, birinci derecede bir var olma koşulu olarak görür onu, oysa asil insanlar için kolaylıkla lükse ve incelmışliğe kaçan nahoş bir tat taşır kurnazlık: - burada, bilincine varılmamış düzenleyici içgüdülerin sekmez işlerliği yanında, bir tür akılsızlık bile denebilecek, tehlikenin ya da düşmanın üzerine o yiğitçe gidişin yanında veya asil ruhların her zaman birbirlerinin farkına varmalarını sağlamış olan öfkenin, sevginin, hürmetin, minnetin ve öcün o coşkulu birdenbireliği yanında hiç de esaslı bir yer tutmamıştır kurnazlık. Zira asil insanın hıncı, ortaya çıktığında, ani bir tepkide gösterir ve tüketir kendini, bu yüzden de zehirlenmez: kaldı ki, tüm zayıfların ve acizlerin hınçlanmalarının kaçınılmaz olduğu sayısız durumda, asil insan hınçlanmaz hiç. Düşmanlarını, talihsizliklerini, kabahatlerini uzun süreli ciddiye alamamak - güçlü ve dolgun yapıların, içlerinde esnek, yeniden kurucu, sağaltıcı ve unutmaya da elveren bir güç fazlalığı barındıran yapıların göstergesidir bu (modern dünyadan buna iyi bir örnek Mirabeau'dur; kendisine yapılan hakaretler ve alçaklıklar hafızasında yer etmiyordu onun ve bağışlayamamasının yegâne nedeni de - unutmasıydı). Başkalarının içine işleyen solucanları, bir silkeleyişte atıverir kendi üzerinden böyle bir insan; ve yalnızca burada mümkündür, yeryüzünde böyle bir şey mümkünse eğer, gerçekten “düşmanını sevmek”. Asil bir insanın ne de çok hürmeti vardır düşmanlarına karşı! - böylesi bir hürmet de sevgiye bir köprüdür zaten... Düşmanının sırf kendine ait olmasını ister o, kendi nişanı olarak; aşağılanacak hiçbir yanı olmayan, ama saygı duyulacak çok fazla şeyi olan bir düşmandan başkasına katlanamaz! Buna karşılık, hınçlı insanın tasarımı yaptığı “düşman”ı düşünelim bir de - tam da buradadır onun edimi, yaratısı: “kötü düşman”ı tasarımılamıştır o, bir temel kavram olarak “kötü olan”ı ve sonra, bu temel kavramdan yola çıkıp onun karşıt eşleniği olarak, bir de “iyi olan”ı tasarımılamıştır - kendisini!..

“İyi” temel kavramını öncel olarak ve kendiliğinden, yani kendinden yola çıkarak tasarımıyan ve ancak bu temel kavramdan hareketle bir “fena” imgesi yaratan asilde olduğunun tam tersi kısacası! Asil kökten doğma bu “fena” ve doymak bilmez nefretin cadı kazanından çıkma o “kötü” - birincisi sonradan, ilaveten yaratılan bir şey, tamamlayıcı bir renk, diğeri ise özgün bir yaratı, başlangıç, köle ahlakının tasarımındaki gerçek e d i m - ne kadar da farklılar birbirlerinden, aynı “iyi” kavramının karşıtlarıymış gibi görünen bu iki sözcük “fena” ve “kötü”! Ama aynı “iyi” kavramı de ğ i l bu: hınç ahlakına göre aslında kimin “kötü” olduğu sorulsa ya önce. Tümünden kesin bir yanıt verelim buna: diğ er ahlakın “iyi olan”ıdır bu t a m d a , asil olan, güçlü olan, hükmedendir, hıncın zehirli gözü, başka bir renge, başka bir anlama, başka bir görünüme büründürmüştür onu yalnızca. Ama bu noktada en az şunu yadsımak isteriz: O “iyi olanlar”ı sadece düşman olarak tanıyıp bilmiş olanlar k ö t ü d ü ş m a n dan başka bir şeyle karşılaşmamışlardır, gelenek-görenekle, hürmet duygusuyla, örf ve âdetle, şükran duygusuyla, daha çok da birbirlerini karşılıklı kollama ve i n t e r p a r e s (eşitler arasında) kıskançlık yoluyla dizginlenenler, öte yandan birbirleri ile olan ilişkilerinde gözetme, kendilerine hâkim olma, nezaket, sadakat, övünç, dostluk konusunda da ne kadar yaratıcı olduklarını kanıtlarlar - dışarıya karşı, yabancı olanın, yabancı diyarın başladığı yerde, dizginleri salıverilmiş yırtıcı hayvanlardan farksız olurlar. Tüm toplumsal zorlamalardan özgür olmanın tadını çıkarırlar orada, uzun süre toplum huzuru içine kapatılmışlığın, sıkışıp kalmışlığın yarattığı gerginliği atarlar üstlerinden yabanda, bir dizi rezil cinayet, yakıp yıkma, tecavüz ve işkenceden sonra, sanki bunlar yalnızca bir öğrenci muzipliğiymiş gibi, kibirle ve ruh sarsılmazlığıyla çekip giden,

sevinçten içleri içlerine sığmayan canavarlar olarak yırtıcı hayvan insafsızlığının masumiyetine g e r i dönerler ve ikna olmuşlardır ki ozanlara şarkılar, övgüler düzecekleri bir şeyler çıkmıştır gene. Bütün bu asil ırkların temelinde o yırtıcı hayvanın, av ve zafer arzusuyla kol gezen o görkemli s a r ı ş ı n c a n a v a r ı n yattığı açıktır; zaman zaman boşalmaya ihtiyaç duyar bu örtük temel, hayvanın tekrar dışarıya çıkması, tekrar yabana geri dönmesi gerekir - Roma, Arap, Germen, Japon asilzadeleri, Homeros'un kahramanları, İskandinavya Vikingleri - hepsi de birbirinin aynıdır bu gereksinim açısından. Asil ırklardır gittikleri yerlerde “barbar” kavramını gerilerinde bırakanlar; en yüksek kültürlerinde bile bunun bilinci, hatta bundan duyulan bir kıvanç sezilir (Perikles o ünlü cenaze konuşmasında Atinalılara şunu söylediğinde örneğin, “Tüm karalara ve denizlere yolumuzu açtı gözü pekliğimiz, iyi ve k ö t ü olanın ebedi anıtlarını dikerek her yerde”). Asil ırkların çılgın, saçma ve kendini aniden gösteren bu “gözü peklik”leri, girişimlerinin sıra dışılığı ve kestirilemezliği - Perikles Atinalıların ῥᾶθυμία’sını (rhathymia: tasasızlık) överek vurgular - güvenliğe, bedene, yaşama, rahata karşı kayıtsızlıkları ve aşağılamaları, her tür yıkıcılıktan, zafer ve zulmün tüm şehvetinden aldıkları hazzın o tüyler ürpertici coşkusu ve derinliği - bütün bunlar bir araya gelip, bunlardan zarar görenler için, “barbar”ın, “kötü düşman”ın, örneğin “Got”un, “Vandal”ın resmi ni oluşturmuştur. Alman’ın iktidara geçer geçmez uyandırdığı derin, buz gibi güvensizlik duygusu -ki bugün yeniden sözkonusudur- yüzyıllar boyu sarışın, Germen canavarının gazabını dehşet içinde seyretmiş olan Avrupa’nın o dehşetinin tortusudur hâlâ (oysa eski Germenlerle biz Almanlar arasında değil bir kan bağı, bir kavram bağı bile yoktur). Bir keresinde, kültür çağlarının bir sıralamasını yapmayı tasarlayıp da onları altın, gümüş, bronz diye ifade etmek istediğinde Hesiodos’un

düşmüş olduğu sıkıntıya dikkat çekmiştim: Homeros’un o muhteşem ama aynı zamanda da ürkünç ve zorba dünyasının sunduğu çelişkiyle, bir çağdan iki çağ yapmak ve art arda sıralamaktan başka bir yolla başa çıkamamıştı - ilkin, asil soyların belleğinde yer etmiş olduğu haliyle kendi ataları olan Troialı ve Thebaili kahramanlar ve yarı tanrılar çağı; sonra da bronz çağ, aynı dünyanın ezilmişlere, soyulmuşlara, hırpalanmışlara, süründürülmüşlere, alınıp satılmışlara görüldüğü hali: bronz bir çağ olarak, dediğim gibi, katı, soğuk, zalim, duygusuz ve vicdansız, her şeyi ezen ve kana bulayan. Bugün “hakikat” olduğuna inanılan şeyin doğru olduğunu varsayarsak, yani k ü l t ü r ü n a m a c ı “insan” denen yırtıcı hayvandan evcil ve uygar bir hayvan, bir e v h a y v a n ı yaratmak ise, o zaman sayelerinde asil soyların ve ideallerin rezil edilip yenilgiye uğratıldığı tüm o tepki ve hınç içgüdülerini de asıl k ü l t ü r a r a ç l a r ı olarak görmek gerekir kuşkusuz; ne var ki, bu içgüdülerin taşıyıcılarının aynı zamanda kültürü de temsil ettikleri anlamına gelmiyor bu. Bunun tam tersi olası daha ziyade - hayır! yalnızca olası değil, bugün bu a p a ç ı k o r t a d a . Ezme ve intikam içgüdülerinin bu taşıyıcıları, Avrupalı ve Avrupalı olmayan tüm kölelerin, özellikle de Ari ırk öncesi halkların bu torunları - insanlığın g e r i l e y i ş i n i temsil ediyor onlar! Bu “kültür araçları” insanlığın bir ayıbı, “kültür”e karşı duyulan bir şüphe, “kültür”e karşı çıkan bir savdır daha çok! Tümüyle haklılar belki, bütün asil soyların temelindeki bu sarışın canavardan korkmakta ve tetikte durmakta: ama kim, aynı zamanda hayranlık da duyabilecekse eğer, yüz kere yeğlemez ki korkmayı k o r k m a m a y a ama buna karşın kusurluların, küçülmüşlerin, güdükleşmişlerin, zehirlenmişlerin o iğrenç görüntülerinden de kurtulamamaya? B i z i m kara yazgımız değil mi bu da? B i z i m “insan”a karşı tiksinnemize yol açan ne bugün? - insan bize a c ı v e r i y o r çünkü, buna şüphe yok. Korku

de ğ i l ; insanda korkulacak hiçbir şeyin kalmamış olması daha çok; ön planda “insan” denen solucanların kaynıyor olması; iflah olmaz vasatlıktaki, yürek daraltıcı “evcil insan”ın, kendisini şimdiden varılacak hedef ve doruk noktası olarak, tarihin anlamı olarak, daha “üstün insan” olarak duyumsamayı öğrenmiş olması - pis kokuları bugün Avrupa’yı sarmak üzere olan o kusurlular, hastalıklılar, bitkinler, içi geçmişler yığınınından ayrıldığını hissettiği ölçüde, bu yüzden de en azından görece kusursuz olduğu, hiç değilse hâlâ bir yaşam becerisine sahip olduğu, hiç değilse yaşamı evetlediği ölçüde kuşkusuz bir hakkının olması böyle duyumsamaya...

12

-Bu noktada bir iç çekişi ve son bir umudu bastırmayacağım. Nedir benim en katlanamadığım şey? Başa çıkamadığım yegâne şey, beni boğan ve mahveden şey? Pis hava! Pis hava! Bir kusurlunun yakınımaya gelmesi; kusurlu bir ruhun bağırsaklarını koklamak zorunda kalmam!.. Sefalet, yoksunluk, kötü hava, müzmin hastalık, zahmet, yalnızlık gibi nelere göğüs germez ki insan bunun dışında? Aslına bakılırsa bunun dışındaki her şeyle başa çıkılabilir, değil mi ki bir yeraltı varoluşuna, savaşçı bir varoluşa doğmuşuz; herkesin ara sıra ışığa çıktığı olur, ara sıra herkes kendi altın zafer anını yaşar - ve işte o zaman nasıl doğmuşsak öyle dururuz, kırılmaz, gergin, yeni olana, daha zorlu olana, daha uzak olana hazır, tüm zorlukların yalnızca daha fazla germeye yaradığı bir yay gibi. - Ne ki zaman zaman - “iyi”nin ve “kötü”nün ötesinde kutsal bağışlayıcılar olduğunu varsayarsak - bir bakış bağışlayın bana, mükemmelleşmiş, tamamlanmış, mutlu, kudretli, utkulu ve hâlâ korku salabilen bir şeye t e k b i r bakış! İnsanoglunun varlığını haklı çıkaracak

bir insana, onun tamamlayıcısı ve kurtarıcısı olacak, uğruna i n s a n a olan inancımıza tutunabileceğimiz bir talih eserine bir bakış!.. Çünkü durum şu: Avrupalı insanın küçülmesi ve eşitlenmesi b i z i m için en büyük tehlikeyi barındırıyor içinde, yoruyor çünkü bu manzara... Daha büyük olmak isteyen hiçbir şey görmüyoruz bugün; hep betere, daha betere gidildiğini seziyoruz, daha cılıza, daha iyi huyluya, daha akılcıya, daha rahata, daha vasata, daha kayıtsıza, daha Çinliye, daha Hristiyan’a - insan, kuşkusuz, sürekli “daha iyi” oluyor... Avrupa’nın kara yazgısı da burada işte - insana duyulan korku ile birlikte, ona olan sevgiyi, hürmeti, umudu, ve evet, ona olan istenci de yitirdik. İnsana bakmak yoruyor artık - bugün nihilizm b u değilse başka nedir ki?.. I n s a n yorgunuyuz...

13

- Ama geriye dönelim şimdi: “iyi”nin ö t e k i kaynağı sorunu, hınçlı insanın düşünüp bulduğu “iyi” sorunu bir sona erdirilmeyi bekliyor. - Kuzuların büyük yırtıcı kuşlara öfke duymaları şaşırtıcı değil: ancak bu, küçük kuzuları kapıyorlar diye yırtıcı kuşlara gücenmek için bir neden oluşturmuyor. Ve kuzular kendi aralarında, “bu yırtıcı kuşlar kötü; kim onlara olabildiğince az benzerse, dahası onların aksiyse, yani kuzuysa, - onun da ‘iyi’ olması gerekmez mi?” derlerse, böyle bir ideal kurgulanmasına diyecek bir şey yoktur, yırtıcı kuşlar buna biraz alaylı bakacak olsalar ve belki de kendi kendilerine “b i z hiç de öfkeli değiliz bu iyi kuzulara, seviyoruz onları hatta: hiçbir şey yumuşak bir kuzudan daha lezzetli değildir” diyecek olsalar bile. - Güç’ten kendisini güç olarak açığa v u r m a m a s ı n ı , bir üstün gelme-isteği, alaşağı etme-isteği, efendi olma-isteği, düşmana, engele ve zafere bir susuzluk olmamasını

beklemek, zayıflıktan kendisini güçlülük olarak açığa vurmasını beklemek kadar saçmadır. Bir miktar kuvvet, aynı miktarda bir itki, istenç, etkimedir - dahası, bu yapıp etme'den, isteme'den, etkime'den başka bir şey değildir ve ancak, her etkimenin bir etkiyeni, bir özneyi şart koştuğu anlayışında ve yanlış anlayışında olan dilin (ve onun içinde taşlaşmış kalmış temel akıl yanlışlarının) baştan çıkarıcılığı daha farklı bir şeymiş gibi gösterebilir onu. Nasıl ki halk, şimşegi çakmasından ayırır ve bu sonuncuyu şimşek denen bir öznenin eylemi, etkisi olarak görür, yaygın ahlak da gücü, gücün dışavurumundan ayırır - sanki güçlünün ardında gücü dışa vurup vurmama konusunda özgül olan kayıtsız bir alt katman varmış gibi. Yok ama böyle bir alt katman; eylemin, etkimenin, oluşmanın ardında bir "varlık" yok; "eylemci", eyleme sonradan eklenmiş bir uydurmacadır yalnızca, - eylem her şeydir. Halk, şimşegin çakmasından söz ederken eylemi ikiler aslında; bu bir eylem eylem'dir: aynı olayı, bir keresinde neden, sonra bir de o nedenin sonucu olarak alır. Doğabilimcileri de, "kuvvet devindiriyor, kuvvet neden oluyor" ya da bunun gibi şeyler dediklerinde daha iyi bir şey yapmıyorlar, - tüm bilimimiz, bütün soğukkanlılığına ve duygudan arınmışlığına rağmen, dilin baştan çıkarıcı etkisi altında hâlâ ve "özneler"den, şu sonradan gelme hilkat garibelerinden kurtulabilmiş değil (atom böyle bir hilkat garibesidir örneğin, Kant'ın "kendinde şey"i de öyle): gerilere çekilmiş, için için yanan öç ve nefret duygularının, bu inancı, zayıf olmanın güçlü-nün elinde olduğu, kuzu olmanın yırtıcı kuşun elinde olduğu inancını kendileri yararına kullanmalarına ve başka hiçbir inanca, bu inanca olduğu denli şevkle sarılmamış olmalarına şaşmamalı: - yırtıcı kuşu yırtıcı kuşluğundan sorumlu tutma hakkını elde ediyorlar böylece çünkü... Baskı altındakiler, ezilmişler, zulme uğramışlar aczin öç peşinde koşan hilekârlığıyla şuna inandırılırsa kendilerini: "kötü-

lerden farklı olalım biz, iyi olalım! Ve zulmetmeyen, kimseyi yaralamayan, saldırmayan, misillemeyen, öç almayı Tanrı'ya bırakan, bizler gibi gizlide yaşayan, tüm kötü şeylerden uzak duran ve yaşamdan fazla bir şey beklemeyen herkes iyidir; tıpkı biz sabırlı, alçakgönüllü, adil olanlar gibi.” - bu aslında, soğukkanlı ve önyargısız dinlendiğinde, “biz zayıflar, zayıfız işte; y a p m a y a g ü c ü m ü z ü n y e t m e d i ğ i hiçbir şeyi yapmamakla iyi ediyoruz.” demekten başka bir şey değildir - ama bu acı gerçek, büyük bir tehlike anında, “çok fazla” bir şey yapmamak için kendilerini ölüymüş gibi gösteren böceklerde bile bulunan bu en adi türden akıllılık, aczin kalpazanlığı ve kendini aldatmacası sayesinde her şeyden el etek çekmiş, sessiz, bekleyiş içindeki erdemin şatafatına büründü, sanki zayıfın zayıflığı - ki bu aslında onun ö z ü , etkimesi, kaçınılmaz ve ondan ayrılamaz biricik ve tüm gerçekliğidir - iradeye bağlı bir işmiş, bir istenmişlik, seçilmişlik, bir e y l e m , bir k a z a n ı m m ı ş gibi. Bu tür insan, hayatta kalma ve kendini evetleme içgüdüsünden, bu her tür yalanı kutsayan içgüdüden hareketle, kayıtsız ve seçme özgürlüğüne sahip “özne”ye inanma g e r e k s i n i m i duyar. Özne (ya da daha yaygın bir deyişle, r u h) belki de, her tür ölümlü, zayıf, ezilmiş insan kalabalığına o incelmış kendini aldatma olanağını, zayıflığın kendisini özgürlük, böyle ya da şöyleliğini de y a r a r l ı k olarak yorumlama olanağını sağlamış olduğu için şimdiye kadar yeryüzünde bir inancı belirleyen en sarsılmaz ifade olagelmıştır.

- Aşağıya bir göz atıp da yeryüzünde i d e a l l e r i n n a s ı l ü r e t i l d i ğ i n i n sırrını görmek isteyen var mı? Kimin cesareti var buna?.. Haydi öyleyse! O karanlık atölyeler buradan görülebilir. Bir dakika bekleyin Bay Meraklı ve Gözü kara: gözünüz bu parıltılı ve sahte ışığa

alışmalı önce... Tamam! Yeter! Konuşun şimdi! Neler dönüyor aşağıda? Sizin merakınız en tehlikelidir merakların, haydi söyleyin ne gördüğünüzü - dinleyen benim şimdi. -

- “Hiçbir şey görmüyorum ama bir sürü şey duyuyorum. Köşe bu-
cak her yerden temkinli, hınzırca ve usuldan bir laflama, fısıldaşma
geliyor. Yalan söylüyorlar gibi geliyor bana; şekerimsi bir yumuşaklık
yapışmış her bir sese. Zayıflık, y a r a r l ı k yalanına çevrilmeliymiş; hiç
şüphe yok - durum aynı sizin söylemiş olduğunuz gibi.” -

- Devam!

- “Misillemede bulunmayan acz, “iyilik”e; ödleğ aşağılık, “alçakgö-
nüllülük”e; nefret duydukları karşısında boyun eğme, “itaat”e (bu bo-
yun eğişı buyurduğunu söyledikleri birine karşı bir itaat bu, - Tanrı di-
yorlar ona) çevrilmeliymiş. Zayıfın zararsızlığı, hatta onda bol bulunan
korkaklık bile, onun ezilip büzölürlüğü, o kaçınılmaz beklemede olma
hali iyi bir ün kazanıyor ve “sabır” diye geçiyor burada ve erdemin ta
kendisi sayılıyor; “öç alamamak”a “öç almak istememek”, hatta belki
de “bağışlamak” deniyor. (“Çünkü o n l a r ne yaptıklarını bilmiyor-
lar - yalnızca biz biliyoruz o n l a r ı n ne yaptığını!”) “Düşmanını sev-
mek”ten de söz ediyorlar - ve ter döküyorlar bu arada.”

- Devam!

- “Tüm bu fiskoşçular, köşe bucağa yuvalanmış bu kalpazanlar pe-
rişan haldeler, buna şüphe yok, bakmayın öyle birbirlerine sokulup
oturduklarına - ama bana, bu perişanlıklarının Tanrı’nın bir seçimi ve
nişanı olduğunu söylüyorlar; hırpalanan köpekler en çok sevilen kö-
peklermiş; bu perişanlık belki de bir hazırlık, bir sınaama, bir talimmiş;
belki daha da fazlasıymış - ileride denkleştirilecek ve muazzam bir fa-
izle altın olarak, hayır! mutluluk olarak geri ödenecek bir şeymiş. “En
büyük mutluluk” diyorlar buna.”

- Devam!

- “Tükürüklerini yalamak zorunda kaldıkları (korkudan değil, kesinlikle korkudan değil! yalnızca Tanrı her tür iktidara hürmet edilmesini buyurduğu için) kudretlilerden, bu yeryüzü efendilerinden daha iyi olmaları bir yana, onlardan “daha iyi durumda” olmuş olduklarını ya da şu anda değilse bile en azından gelecekte onlardan daha iyi bir durumda olacaklarını ima ediyorlar şimdi de. Ama yeter! Yeter! Daha fazla dayanamayacağım. Pis hava! Pis hava! İdeallerin üretildiği bu atölyeler - leş gibi yalan kokuyor bana kalırsa.”

- Hayır! Bir dakika daha! Her kararı aka, süte, masumiyete dönüştüren bu büyücülerin başyapıtından söz etmediniz henüz: - inceliklerinin doruk noktasının ne olduğunu fark etmediniz mi; onların en cesur, en ustaca, en zekice, en bol yalanlı usta dalaverelerini? Dikkatinizi verin! Bu öç ve kin dolu bodrum hayvanları - ne yapıyorlar o öç ve kin yüzünden? Bu sözcükleri ağızlarına aldıklarını duydunuz mu hiç? Bir sürü hınçlı insanın arasında olduğunuz aklınıza gelir miydi yalnızca sözlerine inansaydınız onların?..

- “Anlıyorum, tekrardan açayım kulaklarımı (pöf! pöf! pöf! ve kapayayım burnumu). Ancak şimdi duyuyorum şu ana dek sıkça söylemiş oldukları şeyi: “Biz iyi’ler - biz adil olanlarız” - talep ettiklerine öç değil “adaletin zaferi” diyorlar; nefret ettikleri düşmanları değil, hayır! “haksızlık”tan, “tanrısızlık”tan nefret ediyorlar; inandıkları ve umdukları öç almak değil, o tatlı öcün sarhoşluğu değil de (“baldan daha tatlı” demişti Homeros öç için) Tanrı’nın, adil Tanrı’nın tanrısızlar karşısındaki zaferi; yeryüzü üzerinde sevdikleri ise onların öç kardeşleri değil, kendi deyişleriyle, onların “sevgi kardeşleri”, yeryüzünün tüm iyi ve adil olanları.”

- Yaşamın tüm acıları karşısındaki avuntularına ne ad veriyorlar pe-

ki - şimdiden gördükleri o gelecekteki en büyük mutluluk düşlerini nasıl adlandırıyorlar?

- “Nasıl? Doğru mu duyuyorum? “Kıyamet günü” diyorlar buna, k e n d i ülkelerinin, “Tanrı’nın devleti”nin gelip çatması diyorlar - o z a m a n a kadar ise “inanç içinde”, “sevgi içinde”, “umut içinde” yaşayacaklarmış.”

- Yeter! Yeter!

15

Neye inanç? Neye sevgi? Ne için umut? - Bu zayıflar - günün birinde o n l a r da kuvvetli olmak istiyorlar çünkü, buna şüphe yok, günün birinde onların “devleti” de gelip çatmalı - “Tanrı’nın devleti” diyorlar buna basitçe, yukarıda belirtildiği gibi: her şeyde pek bir alçakgönüllüler ya! Ama b u n u görebilmek için bile uzun yaşamak gerekiyor, ölümden sonra da yaşamak, - hatta sonsuz bir yaşama gereksinim duyuluyor ki, o “inanç içinde, sevgi içinde, umut içinde” geçen yeryüzü yaşamının acısı sonsuza dek çıkarılabilsin “Tanrı’nın devleti”nde. Neyin acısı çıkıyor? Neyle çıkıyor?... Dante, cehenneminin kapısının üstüne, tüyler ürpertici bir açıksözlülükle “beni de sonsuz sevgi yarattı” yazısını koyduğunda vahim bir yanlış yaptı bana kalırsa; - Hıristiyan cennetinin ve onun “sonsuz mutluluğu”nun kapısı üzerinde şu yazının durması daha yerinde olurdu kuşkusuz: “beni de sonsuz n e f r e t yarattı” - bir yalana açılan kapının üzerinde bir hakikatin durabileceğini varsayarsak elbet. N e d i r çünkü o cennetin mutluluğu?... Belki tahmin edebiliriz bunu artık; ama bu konularda küçümsenmeyecek bir yetkenin ağzından, Thomas Aquinas’tan, o usta öğretmen ve azizden açık seçik duymak daha iyi. “Beati in regno coelesti” (Kutlu kişiler göksel krallıkta) diyor

bir kuzu yumuşaklığıyla, “videbunt poenas damnatorum, ut beatitudo illis magis complaceat” (suçluların çektikleri cezaları görecekler, böylece mutlulukları daha çok tatmin edecek onları). Daha güçlü bir ses tonundan mı duymak istersiniz yoksa, Hıristiyanlarına, halka açık tiyatro oyunlarındaki dehşet veren hazlardan uzak durmalarını salık veren utkulu bir kilise babasından örneğin - neden ama? “İman bize çok daha fazlasını sunuyor çünkü, - diyor, De Spectaculis (Gösteriler üzerine), c. 29 ss. - çok daha kuvvetli bir şey; kurtuluş sayesinde bambaşka sevinçler duruyor önümüzde; atletler yerine şehitlerimiz var bizim; kan mı istiyoruz, o zaman da İsa'nın kanı var bizim için... Ama neler beklemiyor ki bizi onun geri dönüş gününde, onun zaferinin gününde!” - ve sonra devam ediyor kendinden geçmiş bu hayalci: “At enim supersunt alia spectacula, ille ultimus et perpetuus iudicii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum tanta saeculi vetustas et tot ejus natiuitates uno igne haurientur. Quae tunc spectaculi latitudo! Quid admirer! Quid rideam! Ubi gaudeam! Ubi exultem, spectans tot et tantos reges, qui in coelum recepti nuntiabantur, cum ipso Jove et ipsis suis testibus in imis tenebris congemescerent! Item praesides.” (Ama başka gösteriler de var; o nihai ve ebedi karar günü, ulusların beklemediği, alay ettiği, bütün o yaşlı dünyanın ve ürettiği bütün şeylerin bir ateşte yanıp tükeneceği o gün. Ne ferah bir manzara olacak o zaman! Neye hayret edeyim ! Neye güleyim ! Neye sevineyim ! Ne heyecan uyandırsın bende, şimdi Iuppiter ve onun tanrılığının tanıklarıyla birlikte en derin karanlıklarda inleyenleri, cennete kabul edildiği müjdelenen bütün o büyük kralları gördüğümde! Aynı şekilde yöneticileri [bölge valileri].) “persecutores dominici nominis saevioribus quam ipsi flammis saevierunt insultan-

tibus contra Christianos liquescentes! Quos prae-terea sapientes illos philosophos coram discipulis suis una conflagrantibus erubescences, quibus nihil ad deum pertinere suadebant, quibus animas aut nullas aut non in pristina corpora redituras affirmabant! Etiam poëtas non ad Rhadamanti nec ad Minois, sed ad inopinati Christi tribunal palpitantes! Tunc magis tragoedi audiendi, magis scilicet vocales” (ve İsa’nın adına kara çalanları Hıristiyanlara yönelttikleri bu kızgın suçlamalardan daha kızgın alevlerde erirken gördüğümde! Dahası öğrencilerini tanrının hiçbir şeyle ilgisi olmadığına inandıran, ruhları olmadığını ya da çıktıkları bedene geri dönmeyeceklerini onlara kabul ettiren şu bilge filozofların öğrencileri önünde utançtan kıpkırmızı kesilerek yanıp kül olduklarını gördüğümde! Ve artık Minos’un, Rhadamantus’un değil de hiç beklemedikleri İsa’nın mahkemesi önünde titreyen şairleri! O zaman daha iyi duyulacak tragedyacıların sesleri, şüphesiz daha tiz çığlıklar atacaklar çünkü kendi yıkımlarında; [yüksek sesle ve daha da kötücül çığlıklarla olursa daha iyi]) “in sua propria calamitate; tunc historiens cognoscendi, solutiores multo per ignem; tunc spectandus auriga in flammea rota totus rubens, tunc xystici contemplandi non in gymnasiis, sed in igne jaculati, nisi quod ne tunc quidem illos velim vivos, ut qui malim ad eos potius conspectum in s a t i a b i l e m conferre, qui in dominum desaevierunt. ‘Hic est ille,’ dicam, ‘fabri aut quaestuariae filius’ ” (Ateş içindeyken her zamankinden daha rahat olacakları için daha kolay tanınacak oyuncular; alevler içinde kıpkırmızı kesilmiş arabasında daha iyi görünecek arabacı; gymnasium’da değil de ateşler içinde cirit atan atletler seyredilecek. İşte o zamana dek canlı görmek istemem bunları; İsa’ya kızıp köpürenlere doymak bilemez bakışlarımla bakmayı yeğlerim daha çok. ‘İşte bu o’ derim, ‘bir marangozun ya da bir fahişenin oğlu’ ” [takip eden bölümün, özellikle

de Talmud'da yer alan, İsa'nın annesinin bu betimleniminin gösterdiği gibi, Tertullianus buradan itibaren Yahudileri kastediyor]] " 'sabbati destructor, Samarites et daemonium habens. Hic est, quem a Juda redemistis, hic est ille arundine et colaphis diverberatus, sputamentis dedecoratus, felle et aceto potatus. Hic est, quem clam discentes subriperunt, ut resurrexisse dicatur vel hortulanus detraxit, ne lactucae suae frequentia commeantium laederentur.' Ut talia spectes, ut talibus exultes, quis tibi praetor aut consul aut quaestor aut sacerdos de sua liberalitate praestabit? Et tamen haec jam habemus quodammo-
do per fidei spiritu imaginante repraesentata. Ceterum qualia illa sunt, quae nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt." ('Şabbat'ı bozan, bir Samarites ve içine iblis girmiş biri. Odur Juda'dan satın aldığınız; odur kamışla, sillelerle dövülen; tükürüklerle kirletilen; safra ve sirke içirilen. Odur havarilerinin gizlice kaçırıp götürdüğü ve böylece tekrar dirileceği söylenen ya da marulları gelip geçen kalabalıktan zarar görmesin diye bahçıvanın çekip götürdüğü.' Seyrettiğiniz, heyecan duyduğunuz bu gibi şeyleri hangi praetor, hangi consul, hangi quaestor ya da rahip cömertçe bahşedebilir size? Ama biz inançımızla, tasarımıyan ruhumuzda canlandırarak bir ölçüde sahip oluruz bunlara. Dahası gözün görmediği, kulağın duymadığı ve insan yüreğinde filizlenmeyen bu şeyler ne tür şeylerdir?) (I. Korintoslulara Mektup 2, 9) "Credo circo et utraque cavea" (İnanıyorum ki bunlar sirkten, her iki izleyici sırasından) (birinci ve dördüncü balkon, ya da başkalarına göre, komik ve trajik sahne) "et omni stadio gratiora." (ve her türlü yarış oyunundan daha memnun edicidir) - Per fidei (inançla): böyle yazılı.

Bitirelim artık. Birbirlerinin karşıtı olan “iyi ve fena” “iyi ve kötü” değerleri arasında yeryüzü üzerinde binlerce yıllık korunç bir savaşıım yaşandı; ve her ne kadar ikinci değerin uzun zamandır üstünlüğü elinde bulundurduğu kesinse de, savaşıımın sürdüğü ve henüz sonuçlanmadığı yerler bugün de yok değil. Hatta denebilir ki, geçen zaman içinde sürekli daha yükseğe taşınmış ve böylelikle sürekli daha derinleşmiş, daha tinselleşmiştir bu savaşıım: öyle ki, “daha yüksek bir yaradılışıın”, daha tinsel bir yaradılışıın bugün belki de bu anlamda bir ikiliği yaşaması ve o karşıtlıklar için hâlâ gerçekten bir savaşıım alanı olmasından daha belirleyici bir göstergesi yoktur. Bu savaşıımın, okunabilirliğini tüm insanlık tarihi boyunca koruyabilmiş bir yazıyla yazılmış olan simgesinin ismi “Roma Yahudiye’ye karşı, Yahudiye Roma’ya karşı”dır: - b u savaşıımdan, b u soruştan, b u amansız çelişkiden daha büyük bir olay olmamıştır şimdiye dek. Roma Yahudi’de, doğaya aykırılığın ta kendisini, âdeta kendi zıddı olan bir canavarı duyumsuyordu; Roma’da Yahudi “insan soyuna karşı nefret beslemek suçundan h ü k ü m g i y m i ş” olarak görülürdü: haklı olarak, insan soyunun selametini ve geleceğini, aristokrat ve Romalı değerlerin kayıtsız şartsız egemenliğine bağılı kılmakta haklı olunduğu ölçüde. Yahudiler Roma’ya karşı ne hissetmişti peki? Var olan binlerce göstergeden tahmin edilebilir bu; ama Yuhanna Incili’ni, sorumlusu öç duygusu olan ve yazılı galeyanların en azgını olan o galeyanı bir kez daha akla getirmek yeter. (Hıristiyan içgüdüsünün, tam da bu nefret kitabına sevgi havarisinin, o coşkulu aşık Incil’e uygun gördüğü havarinin ismini koymaktaki derin tutarlılığını da küçümsemeyelim bu arada - : bunu yapabilmek için ne kadar yazınsal kalpazanlık gerekmiş olursa

olsun, bir parça hakikat saklıdır burada yine de.) Romalılar kuvvetli ve asil olanlardı, öyle ki daha kuvvetlisi ve asili gelmedi yeryüzüne şimdiye dek, hatta düşünmedi bile; onların her kalıntısı, her yazıtı, orada ne yazdığını duyumsayabilmek şartıyla, nefes keser. Yahudiler ise tersine, par excellence (olağanüstü) hıncın ruhbanıyetçi halkıydı ve kendine özgü, benzersiz bir ahlaksal dehaya sahipti: neyin birinci, neyin beşinci sınıf olduğunun ayırımına varmak için Yahudileri, onlarınkine benzer yeteneklere sahip halklarla, örneğin Çinlilerle ya da Almanlarla karşılaştırmak yeter. Bunlardan hangisi şimdilik yenmiş durumda peki, Roma mı, Yahudiye mi? Ama şüphe edecek ne var: bugün, hem de Roma'da, en yüce değerlerin timsaliymişçesine kimin önünde eğildiğini düşünsenize - üstelik yalnızca Roma'da değil, neredeyse dünyanın yarısında, insanın evcilleşmiş olduğu ya da evcilleşmek istediği her yerde, - üç Yahudi adam ve bir Yahudi kadının önünde (Nasıralı İsa'nın, balıkçı Petrus'un, halı dokuyucusu Paulus'un ve ismi başta anılan İsa'nın Meryem denilen anasının önünde). Bu çok garip: Roma, hiç şüphe yok ki, alt edilmiş durumda. Gelgelelim Rönesans'ta, klasik ideal ve her şeyin asil bir değerlendirme biçimi, ürpertici ve görkemli bir yeniden uyanış yaşadı: Roma'nın kendisi bile, üzerine kurulmuş, Yahudileştirilmiş, adına "Kilise" denen bir evrensel Hristiyanlık sinagogu görünümündeki yeni Roma'nın ağırlığı altında, uyandırılmış bir ölü gibi kıpırdandı: ama hemen yeniden üstünlüğü ele geçirdi Yahudiye; o iyiden iyiye ayaktakımıvari, adına Reformasyon denen hınc (Alman ve İngiliz hıncı) hareketi ve bu hareketin zorunlu sonucu olan, Kilise'nin yeniden kuruluşu, - ve klasik Roma'nın o eski mezar sessizliğinin de yeniden kuruluşu sayesinde. Yahudiye klasik ideal karşısında, Fransız Devrimi'yle bir kez daha, o zamankinden daha da can alıcı ve derin bir anlamda zafere ulaştı: Avrupa'daki son siyasal aris-

tokrasi, on yedinci ve on sekizinci yüzyılının F r a n s ı z siyasal aristok-rasisi, halkın hınç içgüdüleri altında çöktü, - daha büyük bir tezahürat, daha gürültülü bir coşku işitilmedi yeryüzünde! Gerçi bunun ortasında en muazzam, en beklenmedik olan gerçekleşti: antik idealin kendi, e t e k e m i ğ e b ü r ü n m ü ş o l a r a k ve duyulmamış bir görkemle in-sanlığın gözleri ve vicdanı önüne çıktı, - hıncın o yalan sloganına, ç o - ğ u n l u ğ u n a y r ı c a l ı ğ ı sloganına karşı; insanın alçalma, alçaltma, denkleştirme, betere ve insanlığın alaca karanlığına yönelme istencine karşı o korkunç ve büyüleyici karşı slogan, a z ı n l ı ğ ı n a y r ı c a l ı ğ ı sloganı bir kez daha, her zamankinden daha güçlü, daha yalın, daha delici bir biçimde duyurdu sesini! Ö t e k i yolu gösteren son bir işaret gibi belirdi Napolyon, tüm zamanların o en biricik ve en geç doğmuş insanı ve onunla da, ete kemiğe bürünmüş k e n d i b a ş ı n a a s i l i d e a l sorunu - b u n a s ı l bir sorundur iyi düşünün: Napolyon, b u c a n a v a r ve ü s t i n s a n bileşimi...

17

- Bununla son mu bulmuştu? Ideal karşıtlıklarının o en büyüğü son-suza dek ad acta (rafa) mı kaldırılmıştı böylece? Yoksa ertelenmiş miydi, uzunca bir süre için ertelenmiş miydi sadece?.. O eski yangının, çok daha korkunç ve çok daha uzun süre körüklenmiş bir alevlenişi söz konusu olmamalı mı herhangi bir tarihte? Dahası: tüm gücümüzle tam d a b u n u dilememeli miyiz? hatta istememeli miyiz? hatta destekleme-meli miyiz?.. Kim benim okurlarım gibi, bu noktada düşünmeye ve de-vamını düşünmeye başlar, kolay kolay sonunu getiremez bunun, - b u d a benim sözü kesmem için iyi bir sebep, yeter ki n e i s t e d i ğ i m , son kitabımın gövdesine kazınmış o tehlikeli sloganla, “İ y i n i n v e K ö -

t ü n ü n Ö t e s i n d e ” ile ne istediğim iyice anlaşılmış olsun artık...
“İyinin ve Fenanın Ötesinde” demek değil bu en azından. - -

N o t: Bu incelemenin bana verdiği fırsattan yararlanarak, şimdiye kadar yalnızca bilginlerle arada bir yaptığım konuşmalarda değinmiş olduğum bir dileği açıkça ve resmen dile getiriyorum: dileğim, herhangi bir felsefe fakültesinin, bir dizi bilimsel yarışma yoluyla a h l a k t a r i h i alanındaki çalışmaları destekleme hayrını işlemesi: - belki de bu kitap, o yöne doğru güçlü bir itki oluşturur. Böyle bir olasılık durumunda aşağıdaki soruyu öneririm: bu soru, meslekten felsefeci olanları olduğu kadar, filologları ve tarihçileri de ilgilendiriyor.

“Dilbilim, özellikle de etimolojik araştırma, ahlaksal kavramların evrim tarihine ilişkin ne gibi ipuçları vermektedir?”

- Öte yandan, bu sorunlar (şimdiye kadarki değerlendirme biçimlerinin değerine ilişkin sorunlar) için, fizyologların ve tıp adamlarının katkılarının sağlanması da gerekiyor elbette: felsefe, fizyoloji ve tıp arasındaki başlangıçta soğuk ve karşılıklı güvenden yoksun ilişkiyi, en dostça ve verimli alışverişe dönüştürmeyi başarmalarından sonra, bu konuda da sözü ve aracı olmayı uzman felsefecilere bırakmak yerinde olur. Tarihin ya da etnolojik araştırmaların ortaya çıkardığı tüm iyilik levhaları, tüm “...malısın”lar psikolojik açıdan yorumlanmalarından çok, ilkin fi z y o l o j i k açıdan aydınlatılmaya ve yorumlanmaya muhtaçtır gerçekten de; keza tümü de tıp bilimi tarafından bir eleştiri beklemektedir. Bu ya da şu iyilik levhasının ve “ahlak”ın d e ğ e r i n e d i r ? sorusunun olabildiğince farklı bakış açıları göz önüne alınarak sunulması gerekir; sözgelimi “n e i ç i n d e ğ e r l i ” bölümü ne denli titizce ayrıştırılrsa azdır. Bir ırkın süregelebilirliği açısından (ya da belirli bir

iklime uyum sağlama gücünün artması, ya da en çok sayıda insanın hayatta kalması açısından) belirgin bir değeri olan şey, daha kuvvetli bir cinsin oluşması söz konusu olduğunda hiç de aynı değeri taşımaz örneğin. 'Çoğunluğun yararı' ve 'azınlığın yararı' birbirlerine zıt bakış açılarıdır: ilkinin, 'kendi başına daha-üstün-değerli' görmeyi İngiliz biyologların saflığına bırakalım... Bütün bilimler, filozofun gelecekteki ödevi için gerekli önçalışmaları yapmak durumunda bundan böyle: bu ödevse, filozofun değer sorunsalını çözmesi ve değerler hiyerarşisini belirlemesi olarak anlaşılmaktadır.

İkinci İnceleme

“Suç”, “Vicdan Rahatsızlığı” ve Benzeri Şeyler

1

Vaatte bulunabilir bir hayvan yetiştirmek - doğanın kendisinin insanlara ilişkin olarak vermiş olduğu o paradoksal ödevin ta kendisi değil mi bu tam da? bu, insana ilişkin asıl sorun değil mi?.. Bu sorunun büyük ölçüde çözülmüş olması, zıt yönde etkiyen kuvveti, unutkanlığın kuvvetini bütünüyle takdir etmeyi bilen biri için büsbütün şaşırtıcı olsa gerek. Unutkanlık, yüzeysel olanların sandığı gibi, basit bir *vis inertiae* (atalet) değildir, bedensel besinimizin geçtiği “gövdeye indirmek” denen o karmaşık süreç bilinç düzeyine ne denli az çıkıyorsa, yaşamış, tecrübe etmiş, içimize almış olduklarımızın da hazımları sırasında (ki “ruha indirmek” denebilir buna) bilinç düzeyine o denli az çıkmalarını sağlayan, etkin ve kelimenin tam anlamıyla da pozitif bir engelleme yetisidir daha ziyade. Bilincin kapı ve pencerelelerini geçici bir süre için kapatmak; bilinçaltı dünyamızın hizmetkâr organlarının birbirleri için ve birbirlerine karşı çalışırken çıkardıkları patırtının ve sürdürdükleri savaşımın uzağında kalmak; bir parça sessizlik, bir parça bilinç *t a b u l a r a s a*’sı (boş levha), ki “yeni”ye, her şeyden önce de daha asil görevlere ve görevlilere, yönetmeye, sağgörüye, önceden belirlemeye (çünkü organizmamız oligarşik biçimde düzenlenmiştir) yer açılabilsin yeniden - budur, ruhun düzeninin, huzurun, görgünün koruyucusu, adeta bekçisi olan, söylendiği gibi, etkin

unutkanlığın yararı: buradan da hemen görülüyor ki, unutkanlık olmadan ne mutluluk, ne neşe, ne umut, ne kıvanç, ne de şimdi mümkün olurdu. Bu engelleme aygıtının hasara uğramış ve işlemez olduğu bir insan hazımsızlık çeken birini andırır (sadece andırmakla da kalmaz), hiçbir şeyi “halledemez”... İşte tam da unutmanın onda bir kuvveti, k u v v e t l i sağlığın bir biçimini temsil ettiği bu zorunlu olarak unutkan hayvan, bir karşı yeti, unutkanlığın belirli durumlar için askıya alınmasına yarayan bir bellek geliştirdi şimdi kendinde, - vaatlerde bulunulması zorunlu olan durumlar için: dolayısıyla edinilmiş izlenimden edilgin bir bir-daha-kurtulamama, bir kez verilmiş ve sonradan geri alınamamış bir sözün yarattığı hazımsızlık değil kesinlikle, aksine etkin bir kurtulmamayı-i s t e m e , bir kere istenmiş olanı sürekli-ve-sürekli-isteme, gerçek bir i s t e n ç b e l l e ğ i bu: ki böylece, bu uzun istenç zincirini koparmadan, başlangıçtaki “istiyorum,” “yapacağım” ile istencin asıl boşalımı, e y l e m i arasına, yeni ve yabancı şeylerden oluşan bir dünya, durum ve hatta istençli eylem çekinmeden sokulabilsin. Ama neler öngörmüyor ki bu! İnsan, geleceği bu denli önceden belirleyebilmek için, nasıl da ilkin zorunlu olanı rastlantısal olandan ayırmayı, nedensel düşünmeyi, uzaktakini sanki yanı başındaymış gibi görüp onu önceleyebilmeyi, neyin amaç, neyin araç olduğunu şaşmaz bir biçimde saptamayı, özetle hesap etmeyi, ölçüp biçmeyi öğrenmiş, - her şeyden önce kendisi, kendi gözünde bile, ne denli h e s a p l a n a b i l i r , düzenli, z o r u n l u bir hale gelmiş olsa gerektir ki, en sonunda, tıpkı vaatte bulunan biri gibi, g e l e c e k o l a r a k kendine kefil olabilmıştır!

İşte bu, s o r u m l u l u ğ u n kökeninin uzun hikâyesidir. Vaatte bulunabilen bir hayvan yetiştirme ödevi, anlamış bulunuyoruz ki, bir

koşul ve ön hazırlık olarak, insanı ilkin belirli ölçüde zorunlu, tek tip, benzerler arasında benzer, kurallı ve dolayısıyla da hesaplanabilir kılma ödevini içeriyor. Benim “görenek ahlakı” diye adlandırmış olduğum şeyin (T a n K ı z ı l l ı ğ ı , sayfa 7, 13, 16 ile karşılaştırın) verdiği o muazzam uğraş - insanın kendisi üzerinde soyunun en uzun dönemi boyunca vermiş olduğu uğraş, onun tüm tarih öncesi uğraşı, özünde ne kadar haşinlik, despotluk, kalın kafalılık, budalalık barındırırsa barındırsın anlamını ve en güçlü gerekçesini buluyor burada: insan, görenek ahlakı ve toplumsallığın deli gömleği yardımıyla gerçekten de hesaplanabilir kılındı. Ne var ki kendimizi bir de bu muazzam sürecin sonuna, oraya, ağacın en nihayet meyvelerini verdiği, toplumun ve onun görenek ahlakının, neyin oluşumuna yalnızca araç olduğunun gün ışığına çıktığı yere koyarsak; bu ağacın en olgun meyvesi olarak egemen bireyi buluruz karşımızda, yalnızca kendine benzeyeni, görenek ahlakının elinden yeniden kaçıp kurtulmuş olanı, “töreüstü” özerk bireyi (“özerk” ve “törel” birbirlerini dışlar çünkü); kısacası, kendine ait, uzun ve bağımsız bir istencin vaatte bulunabilen insanını, - ve neyin en nihayet elde edilmiş ve onda ete bürünmüş olduğunun o kıvançlı ve beden her kasında kendini duyuran bilincini buluruz, gerçek bir güç ve özgürlük bilincini, insanın tamamlanmışlık duygusunun ta kendisini. Bu azat olmuş ve gerçekten vaatte bulunabilen kişi; özgür istencin bu efendisi, bu egemen kişi - nasıl farkında olmazdı ki, vaatte bulunamayan ve kendi kendilerinin kefil olamayanlar karşısındaki üstünlüğünün ne denli güven, ne denli korku, ne denli hürmet uyandırdığının - bunların üçünü birden “h a k e d e r” o - ve kendisi üzerinde kurduğu bu hâkimiyet dolayısıyla, koşullar, doğa, istenç fukarası ve kaypak tüm yaratıklar üzerinde hâkimiyet kurmanın da nasıl zorunlu olarak ona düştüğünün? “Özgür” insan, uzun ve kırıl-

maz bir istencin sahibi olan insan, kendi değer ölçütünü de sahibi olduğu bu istençte bulur: kendinden yola çıkarak bakar diğerlerine, böyle sayar ya da aşağılar onları; ve kendi benzerlerine, kuvvetlilere ve güvenilirilere (vaatte bulunma hakkına sahip olanlara) saygı duymayı borç bildiği gibi, - bir egemen gibi zorlukla, nadiren ve ağır ağır vaatte bulunan, güvenini sakınan, güveniyle onurlandıran, kendisini, verdiği sözü felaketler karşısında, hatta “yazgı karşısında” dahi tutacak kadar kuvvetli gördüğü için sözü de güvenilir olan herkese yani -: vaatte bulunma hakkına sahip olmadıkları halde vaatte bulunan çelimsiz ahmaklara tekme atmayı ve daha söylerken sözünden cayan yalancıya sopayı basmayı da borç bilir. Sorumluluğun olağanüstü ayrıcalığının kıvançlı bir biçimde farkında olma, ender rastlanan bu özgürlüğün bilinci, bu kendine ve yazgıya hükmetme gücü en derinlerine işlemiş ve içgüdüye, baskın bir içgüdüye dönüşmüştür onda: - ne ad verecektir buna, bu baskın içgüdüye, onu imleyen bir sözcüğe gereksinim duyarsa eğer? Ama buna ne şüphe: bu egemen insan, vicdanı diyor ona...

3

Vicdanı mı?... Burada en yüce ve neredeyse yadırgatıcı biçimlenimi ile karşı karşıya bulunduğumuz “vicdan” kavramının ardında uzun bir geçmiş ve bir biçim dönüşümü olduğu hemen tahmin edilebilir. Kendine, hem de gururla kefil olma hakkı, yani aynı zamanda kendine E v e t d e m e hakkı - olgun bir meyve bu dediğim gibi, ama aynı zamanda g e ç bir meyve: - ne de uzun bir süre, acımtırak ve ekşi, ağaçta asılı kalması gerekmişti bu meyvenin! Ve çok daha uzun bir süre boyunca da bu meyveden eser bile yoktu, - kimse onu vaat etme hakkını bulamadı kendinde, oysa ağaçtaki her şey hazırды ve ona gebeydi! - “İnsan hay-

vanında bir bellek nasıl oluşturulur? Bu kısmen uyuşuk kısmen şapşal uçucu zihne, bu ete kemiğe bürünmüş unutkanlığa bir şeyi nasıl işlemeli ki onda yer etsin?”... Bu kadim sorun, düşünülebileceği üzere hiç de yumuşak yanıtlar ve yollarla çözülmedi; kaldı ki insanın tüm tarih öncesi döneminde, onun “bellek geliştirme tekniği”nden daha korkunç ve daha tekinsiz başka bir şey yoktur belki de. “Bir şeyin bellekte yer etmesi için o şey belleğe dağlanır: yalnızca acısı dinmeyen şey bellekte yer eder.” - bu, yeryüzündeki en eski (ne yazık ki en uzun süreli de) psikolojinin temel bir ilkesidir. Hatta denebilir ki, bugün yeryüzünde insan ve halk yaşamının törensellik, ciddiyet, gizem, kasvetli renkler içerdiği her yerde, bir zamanlar yeryüzünün dört bir yanında sözler verilirken, antlar içilirken, övgüler düzülürken süregelmiş o dehşetin etkileri yankılanmaktadır: geçmiş, en uzun, en derin, en katı geçmiş soluğunu duyurur ve yükseliverir içimizde “ciddi” olduğumuzda. İnsanın kendine bir bellek oluşturmayı gerekli görmüş olduğu hiçbir seferde kan, işkence, kurban eksik olmamıştır; en tüyler ürpertici kurbanlar ve kefaletler (ilk doğan çocuğun kurban edilmesi de buraya girer), en iğrenç sakatlamalar (örneğin iğdiş etme), tüm dini kültlerin en zalimce törenleri (kaldı ki tüm dinler en temelde birer zalimlik dizgesidirler) - bütün bunlar, bellek geliştirmenin en etkin yolunun ‘acı’ olduğunu sezinlemiş olan o içgüdüden kaynaklanır. Tüm çilecilik öğretisi de bir anlamda buraya dahildir: birkaç fikrin silinmek, her daim canlı kalmak, unutulmamak üzere “sabit”leştirilmesi ve bu “sabit fikirler” yoluyla tüm sinirsel ve zihinsel sistemin hipnotize edilmesi gerekmektedir - çileci yöntemler ve yaşam biçimleri de bu fikirleri tüm diğer fikirlerle rekabetten uzak tutan, onları “unutulmaz” kılmaya yarayan araçlardır. İnsanlığın “belleği” ne denli zayıf olmuştusa, örf ve âdetlerinde de o denli korkunç bir yan olagelmıştır; özellikle de

ceza yasalarının katılığı, insanlığın unutkanlığı yenmek ve toplumsal yaşamın birkaç ilkel gereğini bu anlık duygu ve ihtiras kölesinin kafasında canlı tutabilmek için ne denli çaba harcamış olduğunun bir ölçütüdür. Biz Almanlar, özellikle zalim ve katıyürekli bir halk olarak görmüyoruz kendimizi elbet; hele de, havai ve gününü gün eden bir halk olarak hiç görmüyoruz; gelgelelim, eski ceza tüzüklerimize bir göz atmak, yeryüzünde bir “düşünürler halkı” yaratmak için ne zahmetlere katlanmak gerektiğini anlamaya yeter (Avrupa’nın bugün hâlâ en fazla güvenilirliğe, ciddiyete, zevksizliğe ve nesnellığe sahip olan ve bu nitelikleri dolayısıyla da Avrupa’nın her tür bürokratını yetiştirmeye hak kazanan yegâne halkı diyelim geliyor). Bu Almanlar, ayaktakımına has temel içgüdülerinin ve bu içgüdülerin vahşetli kabalığının üstesinden gelebilmek için, korkunç yöntemlerle bir bellek oluşturdular kendilerine: eski Alman cezalarını düşünün bir; örneğin taşlama (efsane de bile, değirmen taşıyla ezilir suçlunun başı), tekerlekle çığneme (Alman dehasının ceza alanındaki en özgün buluşu ve uzmanlığı!), şişleme, atlarla parçalara ayırma ya da çığneme (“dörde bölme”), suçluyu yağ ya da şarap içinde haşlama (on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda hâlâ yaygındı), çok rağbet gören deri yüzme (“şeritler halinde kesme”), göğsü yararak etleri deşip çıkarma; ayrıca bir de, kötülük işlemiş olanı bala bulayıp kızgın güneş altında sineklere terk etme. Böyle imgeler ve olaylar yardımıyla en nihayet beş altı “istemem” yer eder kişinin belleğinde, toplumun yararlarından faydalanarak yaşamak için de bu “istemem”lere ilişkin s ö z ü n ü verir, - ve gerçekten de! bu tür bir bellek yardımıyla “aklı” başına gelmiştir en sonunda! - ah, akıl, ciddiyet, duygulara hâkim olma, ‘düşün’ denen bütün bu kasvetli iş, tüm bu ayrıcalıkları ve şatafatı insanın: ne de pahalıya mal oldular! ne de çok kan ve dehşet var tüm “iyi şeyler”in temelinde!..

Peki ama şu diğer “kasvetli mesele”, şu suç bilinci, tüm şu “vicdan rahatsızlığı” nasıl geldi dünyaya? - Ve bununla da ahlak soykütükçüleri-mize geri dönüyoruz. Bir kez daha söylüyorum - henüz söylemedim mi yoksa? - hiçbir işe yaramaz onlar. Üç karışlık, kendilerine has, yalnızca “modern” bir deneyim onlarınki; bilgileri, geçmiştekini bilme istençleri yok; hele tarih içgüdüleri, burada özellikle gerekli olan bir “kehanet” güçleri hiç mi hiç yok - ve buna rağmen ahlak tarihine soyunmak: elbette hakikatten adamakıllı uzak sonuçlara vardırır bu. Bu ahlak soykütükçüleri, ahlakın temel bir kavramı olan “S c h u l d ” un (suç), çok maddi bir kavram olan “S c h u l d e n ” (borç) kavramından kaynaklanmış olduğunu hayallerinden dahi geçirmişler midir örneğin? Ya da, bir m i s i l l e m e olarak cezanın, her tür istencin özgür olup olmaması koşulundan tümüyle bağımsız olarak gelişmiş olduğunu? - ve bu o dereceye kadardır ki, “insan” hayvanının, “kasıh”, “ihmalkâr”, “rastlantısal”, “sorumlu tutulabilir” gibi çok daha ilkel ayrımları ve bunların karşıtlarını yapması ve cezayı belirlerken göz önüne almaya başlaması için, hep daha y ü k s e k düzeyde bir insanlaşma gerekmiştir. Şimdinin o pek ehven, görünüşte pek doğal ve pek kaçınılmaz olan, adalet duygusunun yeryüzünde nasıl oluşmuş olduğunun açıklamasını da üstlenmek zorunda kalmış olan “suçlu cezayı hak eder, ç ü n k ü başka türlü davranabilirdi” düşüncesi, insanın yargılama ve sonuç çıkarma etkinliğinin epeyce geç ulaşılmış ve incelmış bir biçimidir gerçekten de; bu düşüncüyü başlangıca koyan, eski insanlığın psikolojisi hakkında fena halde yanılır. İnsanlık tarihinin en uzun dönemi boyunca, eyleminden sorumlu tutulduğu i ç i n , yani sırf suçlu olanın cezalandırılması gerektiği varsayımından hareketle c e z a l a n d ır ı l m a m ı ş t ır mücrim: - daha ziyade halen ana babaların çocuklarını cezalandırdık-

ları gibi, zarara uğramışlığın öfkesini zararı verenden çıkarmak için cezalandırılmıştır, - ama bu öfke dizginlendi ve her zararın öyle ya da böyle bir eşdeğerinin bulunduğu ve zararın, zarar verenin canının yakmak yoluyla da olsa, gerçekten ödenebileceği düşüncesinden hareketle değişime uğratıldı. Bu kadim, köklü ve belki de artık kökü kurutulamaz düşünce, zarar ile can acısının eşdeğerliliği düşüncesi, nereden mi aldı gücünü? Bunu açıklamıştım zaten: alacaklı ve borçlu arasındaki geçmişi “hak sahibi” kavramının geçmişi kadar eski olan ve kökü de alım satımın, takasın, alışverişin temel biçimlerine dayanan sözleşme ilişkisinden.

5

Bu sözleşme ilişkilerini kafamızda canlandırmaya kalktığımızda, bu ilişkileri yaratmış ya da uygun görüp onaylamış olan eski insanlığa karşı, şimdiye kadar değinilenlerin ardından bekleneceği üzere epeyce bir şüphe ve direnç uyanıyor içimizde. Tam da burada vaatte bulunulmaktadır; tam da burada vaatte bulunana bir bellek oluşturmak söz konusudur; tam da burası -diye kuşkulandırılabilir haklı olarak- katı, gaddar, can yakan şeylerin bolca bulunduğu yer olsa gerektir. Borçlu, geri ödeyeceğine dair verdiği sözün güven uyandırmasını sağlamak, verdiği sözün ciddiyetine ve kutsallığına ilişkin güvence vermek, kendi vicdanına da geri ödemeyi bir ödev, bir yükümlülük olarak belletmek için, sözleşmenin yaptırım gücü yoluyla, borcunu ödememe durumu için, “sahibi olduğu”, hâlâ tahakkümü altında bulunan başka bir şeyi, örneğin bedenini, ya da karısını ya da özgürlüğünü, hatta yaşamını (veya belirli dinsel koşulların geçerli olduğu durumlarda, kendi ebedi mutluluğunu, ruh selametini, hatta mezardaki huzurunu bile: ör-

neğin Mısır'da, borçlunun cesedi mezarda bile alacaklı önünde huzura kavuşamaz - kaldı ki bu mezar huzuru meselesi, özellikle Mısırlılar için epeyce önemliydi) alacaklıya rehin olarak gösterir. Ama alacaklı her şeyden önce borçlunun bedeni üzerinde her tür rezilliği ve işkenceyi uygulayabilirdi, örneğin borcun tutarına uygun görülen kadar bir parçayı borçlunun bedeninden kesip alabilirdi: - ve bu bakış açısından hareketle çok geçmeden her yerde, organ ve uzuvlara, kimi zaman tüyler ürpertecek denli kılı kırk yararak, y a s a l olan değerler biçilmeye başlandı. Bununla karşılaştırıldığında, Roma'nın Oniki Levha kanunlarının, alacaklının böyle bir durumda ne kadar az ya da çok kestiğinin önemi olmadığını karara bağlamış olmasını, ben bir ilerleme, daha özgür, daha geniş hesaplı, daha R o m a l ı bir hukuk anlayışının delili olarak alıyorum; "si plus minusve secuerunt, ne fraude esto" (ister çok, ister az kessinler suç sayılmaz). Bu denkleştirme biçiminin mantığını kavramaya çalışalım gelin: yeterince tuhaf bir mantık bu. Eşdeğerlilik, zararı doğrudan karşılayacak bir yarar yerine (yani para, toprak, mal-mülk yoluyla tazmin edilmek yerine), alacaklıya geri ödeme ve telafi olarak sunulan bir tür tatmin duygusu ile sağlanır, - gücünü bir güçsüz üzerinde sakınmadan gösterebilmenin verdiği tatmin duygusu, hazzı, "de faire le mal pour le plaisir de la faire," (Kötülük yapmanın vereceği zevk için kötülük yapmak) zor kullanmanın zevki ile: bu zevk, alacaklı toplumun ne denli alt, ne denli aşağı bir tabakasından gelirse, o kadar değer kazanır ve daha da leziz bir lokma, hatta daha üst sınıftan olmanın bir ön tadı gibi gelir ona. Alacaklı, borçluya verilen "ceza" sayesinde bir e f e n d i l e r - h u k u k u n d a n pay alır: nihayet o da bir kez, bir varlığı "kendi altında" görerek aşağılama ve hırpalama hakkına sahip olmanın verdiği yüceltici duyguya ulaşmıştır - ya da en azından, ceza verme ve uygula-

ma yetkisinin “iktidar”ın eline geçmiş olduğu durumlarda, borçlunun aşağılandığını ve hırpalandığını g ö r m e n i n verdiği duyguya. Dolayısıyla tazminat, bir zulüm güvencesinden ve hakkından oluşmaktadır.

6

B u alan, yani sözleşmeler hukuku alanı, ahlaksal kavramlar dünyasının, “suç”, “vicdan”, “ödev”, “ödevin kutsallığı” kavramlarının beşiğidir, - başlangıcı, yeryüzündeki tüm büyük şeylerin başlangıcında olduğu gibi, iyice ve uzun bir süre kanla yıkanmıştır. Bu kavramlar dünyasının, belirli bir kan ve işkence kokusunu bir daha hiçbir zaman tamamiyle yitirmemiş olduğunu eklememeli miyiz buna? (hatta yaşlı Kant'ta bile yitirmemiştir: koşulsuz buyruk zalimlik kokar...) O tekinsiz ve belki de artık çözülemez hale gelmiş “suç ve acı” fikir örgüsü ilk olarak burada örülmüştür birbirine. Bir daha soralım: acı ne ölçüde “borç”un telafisi olabilir? Acı ç e k t i r m e nin son kerte bir hoşnutluk sağlamış olduğu ölçüde, zarara uğrayan, zararı ve buna ek olarak zarara uğramanın sıkıntısını olağanüstü bir karşı haz ile takas etmiş olduğu ölçüde: a c ı ç e k t i r m e , - gerçek bir ş ö l e n ve daha önce de söylediğim gibi, alacaklının ait olduğu sınıfa ve toplumsal konumuna ters düştüğü oranda da değeri artan bir şeydir. Tahminen söylüyorum bunları: çünkü böylesi yeraltı meselelerinin temelini görmek, nahoş olması bir yana, zordur da; ve bu noktada, araya hoyratça öç kavramını sokan, bu görüşü kolaylaştırmaktan çok kapatır ve karartır (nitekim öç de aynı soruna geri götürür: “nasıl olur da acı çektmek bir doyum sağlar?”). Bana öyle geliyor ki, eski insanlığın şölen sevincinin ne ölçüde z a l i m - l i k içermiş ve hatta zalimliğin ne ölçüde onların neredeyse bütün sevinçlerinin ögesi olmuş olduğunu; diğer yandan da, onların bu zalimlik

gereksinimlerinin nasıl da saf ve masumane bir biçimde ortaya çıktığını; “kayıtsız kötücüllük”ü (ya da Spinoza’nın deyişiyle, *s y m p a t h i a m a l e v o l e n s*’i [kötü niyetli duygudaşlık]) nasıl da temel bir anlamda insanın olağan bir niteliği ve dolayısıyla vicdanın yürekten E v e t dediği bir şey olarak koyutladıklarını tüm şiddetiyle zihinlerde canlandırmak uysal ev hayvanlarının (modern insanların, yani bizlerin diyesim geliyor) inceliğine, daha çok da ikiyezlülüğüne ters düşüyor. Daha keskin bir göz, insanın bu en eski ve temel şölen sevincinin bugünkü izlerini bile algılayabiliyordur belki; “İyinin ve Kötünün Ötesinde” s. 117 vd’nda (ondan da önce “Tan Kızılığı” s. 17. 68. 102) tüm yüksek kültür tarihi boyunca süregelen, (hatta daha önemli bir anlamda ele alındığında, onu oluşturan) zalimliğin giderek artan tinselleştirimine ve “tanrısallaştırımı”na dikkat çekmiştim. Ama şurası muhakkak ki, kraliyet düşünlerinin ve şatafatlı halk şenliklerinin idamsız, işkencesiz ya da örneğin bir engizisyonsuz, aynı şekilde bir asilzade evinin, ev halkının hainliklerini ve acımasız alaylarını çekinmeden boşaltabilecekleri bir yaratık olmaksızın düşünülemediği zamanlar pek de geride kalmış değil. (Düşes’in sarayındaki Don Kişot’u anımsayın örneğin: ağzımızda acımsı bir tatla, neredeyse bir tür işkence altındaymışçasına okuyoruz Don Kişot’u bugün, oysa ki onun yazarına ve yazarının çağdaşlarına pek acayip, pek anlaşılmaz gelirdik bu halimizle, - onlar tam bir vicdan rahatlığıyla, kitapların en neşelisi olarak okuyorlardı onu, gülmekten kırılıyorlardı okurken.) Acı çekildiğini görmek iyi gelir, acı çekertmek daha da iyi gelir - sert bir cümle bu; ama eski, kudretli, insanca-peki insanca bir temel ilke, hatta belki maymunlar bile bu cümlemin altına imzalarını atarlardı: çünkü acayip zalimlikler keşfetme konusunda iyiden iyiye insanın habercisi ve adeta insana bir “başlangıç” oldukları anlatılır. Zulümsüz şenlik olmaz: böyle öğretiyor insanın en eski, en uzun tarihi - ve cezada da ş e n l i k l i çok şey var! -

- Bu düşüncelerle, kötümserlerimizin ahenksiz ve gıcırtılı yaşam bıkkınlıklarının değirmenlerine kesinlikle su taşımak niyetinde olmadığımı da belirteyim; aksine, insanlığın zalimliğinden henüz utanç duymadığı o zamanlarda yeryüzünde yaşamın, karamsarların olduğu günümüze oranla daha neşeli geçmiş olduğunu sergilemiş olmalı bu düşünceler. İnsanlığın üzerindeki gökyüzünün kararması, insanın i n - s a n d a n utanmasının artışına koşut olarak artmıştır hep. Yorgun ve karamsar bakış, yaşam bilmesecine duyulan güvensizlik, yaşam tiksintisinin buzdan Hayır'ı - insan neslinin e n k ö t ü çağlarının göstergeleri değildir bunlar: bunlar, bu bataklık bitkileri, ait oldukları bataklık oluştuktan sonra gün ışığına çıkarlar ancak, - “insan” hayvanına en nihayetinde tüm içgüdülerinden utanmayı öğreten o hastalıklı yumuşamadan ve ahlaksallaşmadan söz ediyorum. İnsan, “melek” (daha sert bir sözcükten kaçınmak için bu sözcüğü kullanıyorum) olma yolunda ilerlerken, sadece hayvansal sevinci ve masumiyeti insanın gözünde tiksiniyecek bir şey kılmakla kalmayıp, yaşamın kendisini de insan için tatsızlaştırmış olan o bozuk mideyi ve paslı dili edindi kendine: - öyle ki kimi zaman, kendi karşısında burnunu kapayarak durdu ve Papa III. Innocentius'la beraber rezilliklerinin listesini çıkardı ayıplayarak (“safkan olmama, ana rahminde kötü beslenme, insanın hammaddesinin kötülüğü, leş gibi kokma, tükürük, idrar, dışkı salgılama”). Acı çekmenin, varoluş a l e y h i n e ileri sürülen savlar içinde, varoluşa iliştirilmiş en vahim soru işareti olarak hep en başı çekmek zorunda kaldığı bugün, bir de bunun tersi bir yargıya varılmış olan zamanların, acı v e r m e k t e n yoksun kalınmak istenmediği, onda birinci sınıf bir sihir, y a ş a m a y a ayartan gerçek bir yem görüldüğü zamanların hatırlanması iyi olur. Belki de o zamanlar acı - hanım evlatlarına avuntu olsun diye

söylüyorum - şimdiki kadar can yakmıyordu; ağır iç iltihaplanma vakalarında zencileri (bunları tarihöncesi insanın temsilcileri olarak alırsak) tedavi etmiş olan bir doktor böyle bir sonuca varabilir en azından; en sağlam bünyeli Avrupalıyı bile neredeyse yılgınlığa sürükleyen bu hastalıklar, zencilerde aynı etkiyi y a p m a z . (İnsanın acıya dayanma eğrisi gerçekten de, üstkültürün ilk on bini ya da on milyonu hesaba katılır katılmaz olağandışı ve neredeyse ani bir düşüş gösteriyormuş gibi görünüyor; ben kendi adıma, tek bir isterik, okullu hanımcığın geçirdiği bir sancılı gecenin yanında, şimdiye kadar bilimsel yanıtlar almak uğruna bıçakla sorgulanmış tüm hayvanların çekmiş oldukları toplam acının bir hiç kalacağından eminim.) Kaldı ki, zalimlikten alınan o hazzın da aslında tükenmemiş olduğu olasılığına bile yer verilebilir belki: acının bugün daha fazla can yakıyor olmasına bağlı olarak, yalnızca yüceltilmesi ve inceltilmesi gerekmişti bu hazzın, imgelem ve ruh alanına aktarılmış haliyle ortaya çıkması ve en narin ve ikiyüzlü vicedanda bile kuşku uyandırmayacak denli alakasız bir sürü isimle bezenmesi gerekmişti (“trajik merhamet” böyle bir isim örneğin; bir diğeri “l e s n o s t a l g i e s d e l a c r o i x” [çarmız özlemleri]). Acı çekmeye karşı asıl isyan ettiren, acı çekmenin kendisi değil, acı çekmenin anlamsızlığıdır: ama, ne acı çekmeyi gizemli bir selamet düzeneği olarak kurgulamış olan Hristiyan için, ne de her acıyı yalnızca seyirciler ya da acı verenler bağlamında kavrayabilen eskinin o naif insanı için, böyle a n l a m s ı z bir acı çekme söz konusu değildi. Saklı, keşfedilmemiş ve tanıksız acıyı dünya yüzünden silebilmek ve açıkça olumsuzlayabilmek için, tanrılar ve çeşitli yüksekliklerde ve alçaklıklarda ara yaratıklar, kısacası, gizlide de gezinen, karanlıkta da gören ve içinde ısırap olan ilginç bir oyunu kolay kolay kaçırmayan bir şey icat etmek zorunda kalınmıştı o zamanlar. Çünkü yaşam, o her zaman sahip olmuş olduğu hünerini,

kendini haklılaştırma, kendi “şerrini” haklılaştırma hünerini bu icatlar yardımıyla göstermekteydi o zamanlar; bugün belki de başka yardımcı icatlara gereksinimi var bunun için (örneğin, bilmece olarak yaşam, bilgi sorunu olarak yaşam). “Baktığında, bir Tanrı’ya yüce duygular ilham eden her şer mubahtır”: böyle çınlıyordu tarihöncesinin duygu mantığı - yalnızca tarihöncesinin mantığı mıydı bu gerçekten? Dehşetli sahne oyunlarının tutkunları olarak kurgulanan Tanrılar - ah! bizim Avrupa’lıca insanlaştırmamızın bile nasıl da içlerine kadar uzanmıştır bu en eski imge! Buna ilişkin olarak Calvin ve Luther’e başvurulabilir örneğin. Kesin olan şu ki, Yunanlılar da zulmün hazzından daha cazip bir çeşni sunamıyordu tanrılarının mutluluğuna. Homeros, insanların yazgılarını tanrılarına ne gözle seyrettirmişti sanıyorsunuz? Troia Savaşı’nın ve benzeri trajik dehşetlerin en son anlamı neydi aslında? Bu konuda şüphe duymak imkânsız: tanrılar için birer şenlik gösterisi olarak düşünülmüştü onlar: ve onlarla ozan “tanrısallık” olana diğer insanlardan ne kadar çok benzerse, ozanlar için de o kadar şenlik gösterisi olurlar... Sonraları Yunanistan’ın ahlak felsefecileri de bundan daha farklı canlandırmadılar zihinlerinde, erdemli insanın ahlakla sürüp giden cebelleşmesini, onun yiğitliğini, kendine eziyet edişini yukarıdan seyreden Tanrı’nın gözlerini: “görevlerin Herakles’i” bir sahne üzerindeydi, farkındaydı da bunun; tanıksız erdem bu oyuncu-halk için düşünülmesi tümüyle olanaksız bir şeydi. İlk Avrupa için yapılmış olan o cesur, o uğursuz filozof icadı, “özgür istenç”in, iyide ve kötude insanın mutlak kendiliğindenliğinin icadı, özellikle de tanrıların insana, insani erdeme olan ilgilerinin asla tükenemez olduğu düşünülmesine hak kazanmak için yapılmamış mıydı? Gerçekten yeni, gerçekten duyulmadık heyecanlar, entrikalar, felaketler hiç eksik olmamalıydı bu yeryüzü sahnesinden: bütünüyle belirlenimci biçimde

tasarlanmış bir dünya, tanrılar için tahmin edilebilir ve dolayısıyla kısa bir süre sonra da sıkıcı olurdu, - bu tanrı dostlarının, filozofların, öylesi belirlenimci bir dünyayı tanrılarına uygun görmemeleri için yeterli bir nedendi bu da! Özünde kamusal ve abartılı olan, oyunsuz ve şenliksiz bir mutluluk düşünemeyen antik insanlık, “seyirciyi” gözeten böylesi inceliklerle doludur işte. - Ve, daha önce de belirtildiği gibi, büyük c e - z a d a da şenlikli çok şey vardır!..

8

İncelememize geri dönersek, suçluluk ve kişisel yükümlülük duygusu, görmüştük ki, var olan en eski ve en asli kişilerarası ilişkiden, alıcı-satıcı, alacaklı-borçlu ilişkisinden kaynaklanmıştı: ilk kez burada kişi kişinin karşısına çıktı, ilk kez burada kişi kişiyle b o y ö l ç ü ş t ü . Bu ilişkiden herhangi bir iz taşımayacak denli aşağı düzeyde bir uygarlık keşfedilmedi henüz. Bedel belirlemek, değer ölçmek, eşdeğerler bulmak, takas etmek - bunlar, düşünmeye ilk başladığında insanı o derece meşgul etti ki, düşünmenin k e n d i s i oldular bir anlamda: sağgörü-nün en eski türü burada yetiştirildi; insanın övüncü olan diğer hayvanlardan üstün olma duygusunun da ilk burada baş gösterdiği düşünülebilir. Bizim “Mensch” (insan) (manas) sözcüğümüz belki hâlâ tam da b u özgüvenden bir şeyler dile gelmektedir: insan kendini, değer ölçen, değer biçen ve ölçen bir varlık, “değerlendiren hayvanın kendisi” olarak tanımladı. Alış ve satış, tüm psikolojik eklentileriyle birlikte, herhangi bir toplumsal örgütlenme biçiminin ve loncaların başlangıcından daha eskiye dayanır: kişisel hukukun en kabataslak biçiminden filizlenen takas, sözleşme, suç, hak, yükümlülük ve tazminata ilişkin bilinç önce en ilkel ve baştaki topluluk dizgelerine (ve bunların ben-

zer dizgellerle ilişkilerine) a k t a r m ı ş t ır kendini daha ziyade, ve aynı zamanda gücü güçle karşılaştırma, ölçme ve hesaplama alışkanlığını da. Göz, bu bakış açısına ayarlanmıştı artık bir kez: ve eski insanlığın, zor harekete geçirilen, ama harekete geçirildikten sonra da aynı yönde amansızca ilerleyen düşünüş tarzına özgü o hoyrat çıkarımsal tutarlılıkla, büyük bir genellemeye, “her nesnenin bir bedeli vardır; h e r ş e y geri ödenebilir” - a d a l e t i n en eski ve naif ahlak yasasına; yeryüzündeki her tür “iyi yürekliliğin”, “hakkaniyetin”, “iyi niyetin”, “nesnelliliğin” başlangıcına varıldı çok geçmeden. Adalet bu ilk aşamada, birbirlerine aşağı yukarı eş güçte olanların birbirleriyle uzlaşmak, bir tazminat yoluyla yeniden “anlaşmak” için gösterdikleri iyi niyettir - daha az güçlü olanları ise kendi aralarında bir uzlaşmaya z o r l a m a k t ır . -

9

Hep tarihöncesini ölçüt alırsak (kaldı ki o tarihöncesi, tüm zamanlarda vardır ya da yeniden var olması olanaklıdır): toplulukla üyeleri arasındaki temel ilişkinin de, alacaklı ile borçluları arasındaki o önemli temel ilişkinin aynısı olduğunu görürüz. Kişi bir topluluk içinde yaşıyor, topluluğun sunduğu yararlardan faydalaniyordur (ah ne yararlar! bugün hafife aldığımız oluyor kimi zaman bunları), huzur ve güven içinde, korunmalı ve emniyette, topluluğun d ı ş ı n d a k i insanın, “huzursuz olanın” maruz kaldığı zarar ziyandan ve düşmanlıklardan uzakta yaşıyordur - bir Alman, “Elend”, êlend⁴ sözcüğünün ilk zamanlarda neyi dile getirmiş olduğunu bilir - tam da bu zarar ziyan ve düşmanlıklara ilişkin olarak topluluğa söz vermiş ve ona karşı yükümlülük altına

⁴ Almancada bugün “sefalet” “perişanlık” anlamına kullanılan bu sözcük, Ortaçağ Almancasında “sürgün” “sürülmüşlük” anlamına geliyordu -çn.

girmiştir. Diğer durumda ne olacaktır? Topluluk, bu dolandırılmış alacaklı, elinden geldiğince karşılayacaktır zararını, bundan emin olabilirsiniz. Burada en az söz konusu olan, zarar verenin doğrudan doğruya yol açmış olduğu zarardır: vermiş olduğu zarar bir yana, suçlu her şeyden önce bir “bozan”dır, o güne dek kendisinin de pay almış olduğu topluluk yaşamının sunduğu yararlar ve kolaylıklara ilişkin sözleşmeyi ve verdiği sözü bütün aleyhine bozandır. Suçlu, ona bahşedilmiş yarar ve kazançları geri ödemediği gibi, alacaklısına da saldıran bir borçludur: bu yüzden de o andan itibaren, haklı olarak, tüm bu yarar ve kolaylıklardan yalnızca yoksun bırakılmakla kalmaz, - daha ziyade bunların ne kadar önemli olduğu da anımsatılır ona. Zarara uğramış alacaklının, yani topluluğun öfkesi, onu şimdiye dek korunmuş olduğu o vahşi ve yasadışı konuma yeniden geri gönderir: onu dışlar, - varsın her tür düşmanlığa maruz kalsın artık. Uygarlığın bu aşamasında “ceza”, nefret edilen, savunmasız bırakılmış, alt edilmiş, her tür haktan ve korunmadan olduğu gibi her tür bağışlamadan da yoksun kalmış düşmana karşı alınan olağan tavrın bir sureti, bir taklidi dir; tüm amansızlığı ve zalimliğiyle vae victis’in (yazıklar olsun kaybedenlere !) savaş kanunu ve zafer şöleni yani: - bundan da anlaşılıyor ki, savaşın kendisi (savaşçı kurban-kültü de dahil olmak üzere), tarihteki tüm ceza biçimlerine kaynaklık etmiştir.

Bir topluluk, gücü arttıkça, tek tek kişilerin başına gelenleri artık fazla önemsemez olur; çünkü artık bütünün varlığı açısından eskisi kadar tehlikeli ve yıkıcı görmez onları: kabahati işleyen “huzurundan edilip” dışlanmaz artık, genel öfke eskiden olduğu ölçüde dizginsiz salı-

veremez kendini onun üzerine - kabahatli olan daha ziyade, bu öfkeye, özellikle de doğrudan zarar görmüş olanın öfkesine karşı, bütün taraftan özenle savunulur ve koruma altına alınır bundan böyle. İşlenmiş kabahat dolayısıyla doğrudan zarar görenin öfkesi ile uzlaşmaya varma; olayı yerelleştirme ve daha geniş, hatta belki de genel bir katılımın ve huzursuzluğun önünü alma uğraşı; eşdeğerlikler bulma ve anlaşmazlığı sona erdirmeye çabası (c o m p o s i t i o [anlaşma]); özellikle de, gitgide daha belirginleşen, her suçu herhangi bir anlamda k a r ş ı - l ı ğ ı ö d e n e b i l i r olarak görme, yani suçlu ile suçlunun edimini birbirinden hiç değilse belirli bir ölçüde a y ı r m a istenci - bunlar, ceza hukukunun ilerdeki gelişimine hep daha belirgin biçimde damgasını vurmuş özelliklerdir. Bir topluluğun iktidarı ve özbilinci arttıkça, ceza kanununun öngördüğü cezalar da hafifler hep; her güçten düşüş, her ciddi şekilde tehlike altında oluş, ceza kanununun daha katı biçimlerini yeniden gün ışığına çıkarır. “Alacaklı”, hep varsıllaştığı ölçüde insancıllaşmıştır; zarar görmeden katlanabileceği kısıtlamaların miktarı varsıllığının ö l ç ü s ü d ü r en nihayetinde. Bir toplumun kendisine bahsedebileceği en asil lüksü - ona zarar verenleri c e z a s ı z bırakma lüksünü olanaklı kılacak bir toplumsal i k t i d a r b i l i n c i hiç de düşünölemeyecek bir şey değildir. “Bana ne benim bu asalaklarımdan,” diyebilir toplum böylece, “varsın yaşasınlar, serpilip gelişsinler: ben bunu kaldırabilecek güçteyim nasıl olsa!”... “Her şey geri ödenebilir, her şey geri ödenmelidir” ile başlamış olan adalet, geri ödeyemeyecek olanların sıvışmasına göz yummakla ve - yeryüzündeki her iyi şey gibi kendi kendini ortadan kaldırmakla son bulur. Adaletin bu kendini ortadan kaldırması: kendini nasıl da güzel bir adla adlandırdığı bilinir - b a ğ ı ş l a m a ; besbellidir ki bu, en güçlü olanın ayrıcalığı, daha doğrusu onun hukuk ötesi alanı olarak kalır.

- Burada, adaletin kaynağını bambaşka bir zeminde - hınç zeminin- de aramak için, son zamanlarda yapılmış girişimleri reddeden bir söz. Önce psikologların kulağına fısıldayayım, olur da hıncı bir kez de kendileri yakından incelemeye heves ederler: bu bitki en güzel çiçeklerini anarşistler ve antisemitistler arasında veriyor şimdi; hem de kokusu başka olsa da, hep nasıl çiçek vermişse öyle, saklıda, menekşe misali. Ve nasıl ki benzer şeyler zorunlu olarak benzer şeyler doğurur, adalet temelde yalnızca gücenmişlik duygusunun ileriki bir aşamasıymış gibi ö c ü , a d a l e t adı altında kutsama ve tüm t e p k i s e l duygulanımlara öç üzerinden sonradan saygınlık kazandırma girişimlerinin - daha önce de sıkça görülmüştür bu girişimler; bakınız birinci inceleme, 14. bölüm - gene böyle çevrelerden çıkmış olması şaşırtıcı değildir. Kaldı ki, bu sonuncuya benim bile fazla itirazım yok: hatta bu girişimler tüm biyolojik sorunsal açısından (o duygulanımların bu açıdan değeri şimdiye değin önemsenmemiştir) bir y a r a r l ı k m ı ş gibi geliyor bana. Benim dikkati çektiğim tek nokta, bilimsel hakkaniyetin (nefret, haset, fesat, kuruntu, gazez, öç lehine olan) bu yeni nüansının, hınç tininin kendisinden boy verdiğidir. Nitekim bu "bilimsel hakkaniyet", bana göre tepkisel duygulanımlardan çok daha yüksek bir biyolojik değere sahip olan ve dolayısıyla da b i l i m s e l olarak değerlendirilmeyi ve saygınlık kazanmayı gerçekten hak eden başka bir duygulanımlar kümesi söz konusu olur olmaz, anında durur ve amansız bir düşmanlık ve yanlılık sergilemeye başlar: hükmetme hırısı, sahip olma hırısı ve benzerleri gibi, yani aslında e t k i n olan duygulanımlar söz konusu olduğunda. (E. Dühring, "Yaşamın Değeri"; "Felsefe Dersi"; aslında hepsi.) Bu eğilime karşı genel olarak söyleyeceklerim bu kadar: Dühring'in adaletin anayurdunu tepkisel duygular alanında aramak gerektiğini be-

lirten bir tümcesine gelince, bu tümcenin karşısına, hakikat aşkı uğruna, onun doğrudan bir ters çevrimi olan şu diğer tümceyi koymak gerekir: adalet tininin en son fethettiği alan, tepkisel duygular alanıdır! Adil insanın, kendisine zarar verene karşı bile adil olmayı sürdürdüğü oluyorsa gerçekten (ve yalnızca soğuk, ölçülü, yabancı, kayıtsız kalmak da değil: adil-olmak olumlu bir davranıştır her zaman), adil ve yargılayıcı gözün o gelişmiş, açık seçik, yumuşak bakışlı olduğu kadar derin görüşlü de olan nesnelliği, kişisel saldırıların, alaya alınmaların, iftiraların tahriki altında bile bulanıklaşmıyorsa eğer, bu o zaman, yeryüzündeki bir yetkinleşmişlik ve en üst düzeyde bir ustalık örneğidir - hatta aklı olanın beklememesi, en azından pek kolay inanmaması gereken bir şeydir. Genel olarak doğru olansa, küçücük dozda bir saldırının, fesatlığın, dokundurmanın, en haksever kişinin bile gözünü kan burumesi ve hakkaniyeti göz ardı etmesi için yeterli olduğudur. Etkin, saldırgan, yayılmacı insan, tepkisel insandan yüz kere daha yakındır adalete gene de; çünkü onun, tepkisel insanın yaptığı, yapmak zorunda olduğu gibi, nesnesini yanlış ve yanlış bir biçimde değerlendirmeye hiç ihtiyacı yoktur. Gerçekten de saldırgan insan, daha güçlü, daha gözü pek, daha asil olarak hep daha özgür bir göze, daha temiz bir vicdana da sahip olagelmıştır bu yüzden: buna karşın “vicdan azabı”nın icadı kimin vicdanına yazılı, tahmin edilebilir artık, - hınçlı insanın! Son olarak tarihe de şöyle bir göz atalım: hukukun tüm idaresi, yeryüzünde hukuka duyulan gerçek gereksinim hangi cepheyi yer yurt edinmiştir kendine şimdiye dek? Tepkisel insanın cephesini mi dersiniz? Kesinlikle değil: etkin, güçlü, kendiliğinden ve saldırgan olanın cephesini daha çok. Tarihsel açıdan bakıldığında, yeryüzünde hukuk - sözü edilen kışkırtıcıyı usandırmak için söylenmeli bu (kaldı ki o da bir keresinde kendisi hakkında şu itirafta bulunmuştur: “öç öğretisi,

bir adalet ana izleği olarak çalışmalarımın ve uğraşlarımın tümünde gösteriyor kendini”) - tam da tepkisel duygulara karşı bir savaşımı, kuvvetlerinin bir kısmını tepkisel tutkunun taşkınlıklarını dizginlemek ve bir uzlaşma zorlamak için kullanmış olan etkin ve saldırgan güçlerin bu duygulara karşı sürdürdüğü savaşı temsil eder. Adaletin uygulandığı, yaşatıldığı her yerde, daha büyük bir gücün, kendi altındaki zayıflar arasında (ister insan toplulukları ister tek tek kişiler olsun) hüküm süren anlamsız hınç kudurganlığına bir son vermek için, hınca yol açan nesneyi öcün elinden çekip alarak, barışın ve düzenin düşmanlarına karşı öç yerine kendi savaşımını koyarak, denkleştirme yolları bularak, önererek, kimi zaman da dayatarak, zararların karşılığı olarak saptadığı belirli eşdeğerleri kural düzeyine çıkarıp hıncı bundan böyle bu kurallara havale ederek yollar aradığı görülür. En yüksek kudretin, garez ve kin duygularının baskın gücü karşısında yapmış ve kabul ettirmiş olduğu en önemli şey ise - yeterli gücü olduğunda hep yapar bunu - y a s a koymuş, kendi gözünde neyin izin verilebilir ve haklı, neyin yasak ve haksız olduğuna dair buyurucu bir açıklama yapmış olmasıdır: yasayı koyduktan sonra, tek tek kişilerin ya da grupların sataşmacı ve keyfi eylemlerini yasayı ihlal, en yüksek kudrete başkaldırı olarak yorumlamakla emri altındakilerin duygularını, bu ihlallerin doğrudan yol açmış olduğu hasardan farklı bir yöne çeker ve böylelikle uzun vadede, sırf zarara uğrayanın bakış açısını gören ve geçerli kılan öç duygusunun istediğinin tam tersini elde etmiş olur - : bundan böyle eylemin, gitgide daha kişisellikten uzak bir değerlendirmesi belirtilir göze; hatta zarara uğrayanın kendi gözüne bile (gerçi, daha önce de belirtildiği gibi, en sonda olacak bir şeydir bu). - Dolayısıyla, ancak yasanın koyulduğu andan itibaren vardır “haklılık” ve “haksızlık” (Dühring’in istediği gibi, ihlal ediminden itibaren değil). Kendi başı-

na bir haklılık ve haksızlıktan söz etmek tümüyle anlamsızdır, yaşam ö z ü n d e , yani temel işlevlerinde yaralayıcı, hırpalayıcı, sömürücü, yok edici olduğu ve bu özyapıdan ayrı düşünülemediği kadarıyla, yaralama, hırpalama, sömürme, yok etme de kendi başına “haksız” bir şey olamaz elbet. Kaldı ki daha da düşündürücü bir şeyi itiraf etmeliyiz kendimize: en üst düzeyde biyolojik bir bakış açısından bakıldığında, güce güdümlü yaşam istencinin kısmi kısıtlamaları ve bu istencin hizmetinde, onu amacına götüren bir araç olarak, yani daha b ü y ü k güç birimleri yaratmak için bir araç olarak hukuksal durumların ancak i s t i s n a i d u r u m l a r olarak var olma hakları olduğunu. İktidar dizgeleri arasındaki savaşım da kullanılacak bir araç olarak değil de, başlı başına savaşıma k a r ş ı kullanılacak bir araç olarak düşünülmüş ege-men ve genel bir hukuk düzeni tasarımı, örneğin Dühring’in, her istencin başka bir istenci kendine eşit görmesi gerektiğini söyleyen ko-münist şablonu; y a ş a m a d ü ş m a n bir ilke, insanın yıkıcısı ve parçalayıcısı, onun geleceğine yapılmış bir suikast, bir bitkinlik belirtisi, hiçliğe götüren gizli bir yol olurdu. -

12

Cezanın kökeni ve amacı üzerine bir söz daha - birbirlerinden ayrılan ya da ayrı tutulması gereken iki sorun: ne yazık ki ikisi birmiş gibi görülüyor çoğunlukla. Bugüne kadarki ahlak soykütükçüleri nasıl yaklaşıyorlar bu konuya? Her zaman olduğu gibi safça -: arayıp tarayıp bir “amaç” buluyorlar cezada, sözgelimi öç ya da caydırma, sonra saf saf bu amacı, cezanın c a u s a f i e n d i’si (asıl neden) olarak başlangıca oturtuyorlar ve - mesele halloluyor. Oysa “hukukun amacı”, hukukun oluşum tarihi açısından kullanılacak en son şeydir: her türden tarih

için, şu bin bir güçlkle erişilmiş olan, ama artık gerçekten de erişilmiş olması gereken önermeden daha önemli bir başka önerme yoktur: - bir şeyin oluşum nedeni ile o şeyin son yararlılığı, fiili kullanımı ve bir amaçlar dizgesi içindeki konumu birbirlerinden *toto coelo* (bütünüyle) ayrı şeylerdir; mevcut olan, bir şekilde meydana gelmiş olan bir şey, kendinden üstün bir güç tarafından yeni amaçlar doğrultusunda sürekli olarak yeniden yorumlanır, yeniden ele geçirilir, yeni bir yarar doğrultusunda yeniden yapılandırılır ve yönlendirilir; canlılar dünyasında olagelen her şey bir boyun eğdirmе, bir efendi olma dır; öte yandan tüm boyun eğdirmeler ve efendi olmalar da o zamana kadarki “anlam”ı ve “amaç”ı zorunlu olarak bulanıklaştıracak ya da bütünüyle silecek birer yeniden yorumlama, yeniden düzenlemedir. Herhangi bir fizyolojik organın (ya da hukuksal bir kurumun, toplumsal bir geleneğin, siyasal bir göreneğin, sanatta bir biçimin veya dinsel bir tapınma şeklinin) yararlılığı ne denli iyi kavranmış olursa olsun, bu onun oluşumuna ilişkin herhangi bir şeyin kavranıldığı anlamına gelmez: eskilere ne kadar rahatsızlık verici ve nahoş gelirse gelsin, - öteden beri bir nesnenin, bir biçimin, bir kurumun yararlılığı ve varlığı kanıtlanabilen amacının, onun oluşum nedenini de içerdiği sanıldı, zira göz görmek için, el tutmak için yapılmıştı. Nitekim cezanın da cezalandırmak için bulunmuş olduğu düşünöldü. Oysa tüm amaçlar, tüm yararlılıklar bir iktidar istencinin, daha az güçlü bir şeyi ege-menliği altına almış olduğu ve ona, kendinden hareketle, bir işlev anlamı yüklemiş olduğunun göstergeleridir yalnızca; ve bir “şey”in, bir organın, bir göreneğin tüm tarihi de, sürekli yenilenen, nedenleri arasında bile bir bağıntı bulunmayabilen, daha ziyade sırf rastlantısal bir biçimde birbirlerini takip eden ve birbirlerinin yerini alan yorumlardan ve düzenlemelerden oluşan böylesi süregelen bir göstergeler zin-

cirinden oluşabilir. Buna göre bir şeyin, bir göreneğin, bir organın “evrimi” hiç de onun bir ereğe doğru ilerlemesi değildir, hele, en mantıklı ve kısa yoldan, en zahmetsizce ve en az güç sarf edilerek elde edilmiş bir ilerleme hiç değildir, - tersine, o şey üzerinde cereyan eden, az ya da çok derine işleyen, birbirlerinden az ya da çok bağımsız olan boyun eğdirme süreçlerinin birbiri ardına sıralanışı, buna ek olarak da, bu süreçlere karşı her defasında gösterilen dirençler, savunma ve tepki maksadıyla denenmiş biçim dönüştürmeler ve başarıya ulaşmış karşı eylemlerin sonuçlarıdır. Biçim akışkandır, “anlam” ise daha da akışkan... Kaldı ki her bir organizmanın kendi içinde de farklı değildir bu: bütünün her esaslı gelişimi ile birlikte tek tek organların “anlam”ları da kayınalara uğrar - organların kısmen yok olmaları, sayıca azalmaları (ara organların ortadan kalkması sonucunda örneğin) kimi durumlarda bir kuvvet artışının ve yetkinliğin göstergesi olabilir. Diyeceğim şu ki: gerçek ilerlemenin koşullarına, kısmi bir y a r a r s ı z l a ş m a , körelme ve yozlaşma, anlamın ve işlevselliğin yitimi, kısacası ölüm de dahildir: o gelişme ki hep d a h a b ü y ü k g ü c e yönelen bir istenç ve yol şeklinde belirir ve her zaman sayısız daha küçük güce mal olur. Kaldı ki bir “ilerleme”nin büyüklüğü, uğruna feda edilmesi gerekmiş şeylerle ölçülür; insanlığın bir yığın olarak d a h a k u v v e t l i tek bir insan türünün gelişimine feda edilmesi - bu bir ilerleme o l u r d u ... - Tarih yöntembiliminin bu temel bakış açısını, her olagelende cereyan eden bir i k t i d a r i s t e n c i kuramını kabullenmektense, olayların mutlak rastlantısallığına, evet mekanik anlamsızlığına katlanmayı yeğleyen çağın beğenisine ve günümüzün başat içgüdüsüne temelde zıt düştüğü için özellikle daha çok vurguluyorum. Hükmeden, hükmetmek isteyen her şeye karşı gösterilen demokratik aşırı duyarlılık, bu modern m i s a r ş i z m (yönetim nefreti) (kötü bir şey için türetilmiş kötü bir

sözcük) giderek kendini o denli tinselleştirdi, o denli tinsellik kılığına büründü ki, bugün en kesin, görünüşte en nesnel bilimlerin bile adım adım içine işliyor, işlemeye h a k k a z a n ı y o r ; hatta bana öyle geliyor ki, tüm yaşam fizyolojisi ve öğretisini de, bu öğretinin temel bir kavramını, asıl etkinlik kavramını bir hokkabaz gibi yok ederek elbette bu öğretinin zararına olacak şekilde hâkimiyeti altına aldı artık. Bu temel kavrama karşı, sözü edilen o aşırı duyarlılığın baskısıyla “uyma” (adaptasyon) ön plana çıkarılıyor; ikinci sınıf bir etkinlik yani, basit bir tepkisellikten öte olmayan bir şey; dahası yaşamın kendisi de, dış etkenlere gösterilen, giderek daha amaca uygun hale gelen bir iç uyum olarak tanımlanıyor (Herbert Spencer). Ama böylelikle yaşamın özü, onun i k t i d a r i s t e n c i y a n l ı ş d e ğ e r l e n d i r i l m i ş o l u y o r ; k e n d i l i ğ i n d e n , s a l d ı r a n , s a t a ş a n , y e n i d e n y o r u m l a y a n , y e n i d e n y ö n v e r e n v e b i ç i m l e n d i r e n k u v v e t l e r i n s a h i p o l d u k l a r ı t e m e l ö n c e l i k g ö z a r d ı e d i l m i ş o l u y o r - “uyum” bu kuvvetlerin etkimesinden sonra söz konusu olabilir ancak; yaşam istencinin etkin ve biçimlendirici olarak belirlediği organizmanın üst düzey görevlilerinin hükmedici rolleri de yadsınır böylece. Huxley, Spencer’da neyi kınamıştı hatırlarsınız, - onun “yönet-sel nihilizmi”ni: oysa mesele “yönetmek”ten d a h a f a z l a s ı ...

13

- Konuya, yani c e z a y a geri dönersek, onda iki şeyi ayırt etmemiz gerekiyor: bir yanda, cezada görece s ü r e k l i o l a n ö ğ e , g ö r e n e k , edim, “dram”, belirli bir kesinlik içinde birbirlerini takip eden bir d i z i i ş l e m ; ö t e y a n d a o n d a k i “a k ı ş k a n ” ö ğ e , a n l a m , a m a ç , i ş l e m l e r i n u y g u l a n ı ş ı n a b a ğ l ı o l a n b e k l e n t i . B u n o k t a d a h i ç d u r a k s a m a s ı z , p e r a n a l o g i a m (a n a l o j i k o l a r a k) , b i r a z ö n c e g e l i ş t i r i l e n t a r i h

yöntembiliminin temel bakış açısına uygun olarak, işlemin kendisinin, ceza amacıyla kullanımından daha eski ve daha evvel bir şey olduğunu, bu sonuncusunun (öteden beri var olan ama farklı bir anlamda kullanılagelmiş olan) işleme y ü k l e n m i ş olduğunu, işlemin bir yorumlanması olduğunu, kısacası durumun, tıpkı eskiden, elin tutma amacı için icat edildiğinin düşünülmesi gibi işlemin de ceza amacı ile i c a t e d i l m i ş o l d u ğ u n u düşünen safdil ahlak ve hukuk soykütükçülerinin zannettikleri gibi o l m a d ı ğ ı n ı varsayıyoruz. Cezanın diğer ögesine, akışkan ögesine, “anlamı”na gelince, “ceza” kavramı, kültürün çok ileri bir aşamasında (örneğin bugünün Avrupa’sında), artık bir anlamı değil, tüm bir “anlamlar” bileşimini temsil eder: cezanın şimdiye kadarki tarihi, onun her türden amaca alet edilişinin tarihi, ayrıştırması ve çözümlemesi zor, ayrıca vurgulamak gerekir ki, asla t a n ı m l a n a m a z bir tür bütünlükte kristalleşir en sonunda. (N e d e n cezalandırıldığını kesin olarak söyleyebilmek bugün olanaksızdır: bütün bir sürecin göstergesel özetini kapsayan hiçbir kavram tanımlanamaz; tanımlanabilir olan yalnızca tarihi olmayandır.) Buna karşın daha erken bir aşamada, o “anlamlar” bileşimi daha hâlâ ayrıştırılabilir ve esnek bir haldedir; bileşimin öğelerinin her ayrı durum için değerliklerini nasıl değiştirdiklerini ve kendilerini buna göre nasıl yeniden düzenlediklerini, böylece kâh o kâh şu öğenin diğerlerini geride bırakarak başat duruma geçişini, hatta kimi zaman tek bir öğenin (örneğin caydırma amacının) tüm diğer öğeleri elemiş izlenimi verdiğini algılamak hâlâ mümkündür. Cezanın “anlamı”nın ne denli belirsiz, ne denli sonradan konulma, ne denli rastlantısal olduğuna ve aynı işlemin nasıl temelden farklı gayeler doğrultusunda kullanılabileceğine, yorumlanabileceğine, uyarlanabileceğine ilişkin olarak en azından bir fikir vermek için, üstelik oldukça da az ve rast gele bir kaynaktan derlediğim şu dizelge yararlı olacaktır.

Zararsız kılma, daha fazla zarar verilmesini önleme olarak ceza. Zarar görenin zararının herhangi bir biçimde (duygusal tatmin de dahil olmak üzere) geri ödenmesi olarak ceza. Bir denge bozukluğunun, yayılımını önlemek amacıyla, yalıtımı olarak ceza. Cezayı belirleyenler ve uygulayanlar hakkında korku salmak olarak ceza. Suçlunun o zamana dek nasibini almış olduğu nimetlerin bir tür bedelini ödemesi olarak ceza (maden ocağında köle olarak kullanıldığında örneğin). Yozlaşmaya yüz tutmuş bir ögenin elenmesi olarak ceza (Çin hukukunda görüldüğü gibi, ırkın arılığını korumak veya bir sosyal modelin sürekliliğini sağlamak amacıyla, kimi zaman tüm bir kolun elenmesi olarak ceza). Şenlik olarak, yani en nihayet alt edilmiş bir düşmana zulmetme ve onu aşağılama olarak ceza. Bellek oluşturma olarak ceza, ister cezayı çeken için olsun - yani şu "islah" denen şey, ister ceza infazının tanıkları için olsun. Kötülük yapanı öcün taşkınlıklarından koruyan iktidar tarafından şart koşulan ücretin ödenmesi olarak ceza. Güçlü kuşaklar tarafından hâlâ ayakta tutulduğu ve bir ayrıcalık olarak görüldüğü sürece, öcün doğal hali ile bir uzlaşma olarak ceza. Toplum açısından bir tehlike olarak ve toplum kurallarına ilişkin sözleşmeyi çiğnemiş biri, bir asi, hain ve barış bozucu olarak görülen ve savaşın sunduğu araçlar yardımıyla mücadele edilen bir barış, yasa, düzen, iktidar düşmanına karşı bir savaş ilanı ve alınan bir savaş önlemi olarak ceza. -

Eksiksiz bir liste değil bu kuşkusuz; belli ki bir sürü yararı var cezanın. Bu yüzden bir s ö z d e yararı hiç çekinmeden çıkarabiliriz bu listeden; ne ki yaygın kanıya göre cezanın en esaslı yararadır o, - cezaya inanç bugün birçok nedenden ötürü sarsılsa da onda en kuvvetli daya-

nağını buluyor hâlâ. Ceza, suçluda suçluluk duygusu uyandıracak değere sahip olmalıymış; insan, “vicdan rahatsızlığı”, “vicdan azabı” diye adlandırılan o ruhsal tepkinin asıl aracını cezada arıyor. Oysa böylelikle, gerçeklik ve psikoloji hakkında bırakın insanlığın en uzun tarihini, onun tarihöncesi hakkında, bugün için bile yanılgıya düşüyor. Gerçek vicdan azabı, özellikle de suçlular ve mahkumlar arasında son derece az rastlanan bir şeydir, cezaevleri, bu kemirgen solucan türünün iştahla serpilip büyüdüğü kuluçka yerleri de ğ i l d i r : - tüm vicdanlı gözlemciler, çoğu durumda böylesi bir yargıyı gönülsüzce ve kendi isteklerine ters düşerek verseler de, bu konuda hemfikirdir. Genel olarak düşünülürse, dayanıklılaştırır ve duyarsızlaştırır ceza; yoğunlaştırır; yabancılaşma duygusunu keskinleştirir; direnme gücünü arttırır. Cezanın şevki kırdığı, acınası bir ayağa kapanmaya ve kendini alçaltmaya yol açtığı oluyorsa eğer, bu sonuç onun ortalamadaki etkisinden - kuru, kasvetli bir ciddiyettir bu etkinin ayırt edici özelliği - daha da az sevindiricidir kuşkusuz. Kaldı ki insanın tarihöncesinde ki bin yıllık dönemini düşünürsek, suçluluk duygusunun gelişiminin en etkili biçimde tam da ceza yoluyla engellenmiş olduğu yargısına varabiliriz kolaylıkla, - en azından, cezalandıran kuvvetin hışmına uğramış kurbanlar dikkate alındığında. Yargı ve infaz işlemlerine tanık olmanın, suçluyu, kendi edimini, kendi davranış biçimini b a ş l a b a ş ı n a kınanacak bir şey olarak duyumsamaktan ne ölçüde alıkoyduğunu küçümsemeyelim: çünkü o, aynı davranış biçiminin, adaletin hizmetinde kullanılıp onaylandığını, vicdan rahatlığıyla uygulandığını görür: yani casusluğu, aldatmacayı, rüşveti, tuzak kurmayı, hile ve kurnazlık dolu tüm polis ve davacı hünerini, ardından da, türlü ceza biçimlerinde görülen, duygusal tatmin yoluyla dahi mazur gösterilmemiş esash bir soygunu, boyun eğdirmeyi, sövmeyi, hapsetmeyi, işkenceyi,

katletmeyi - ve bunların tümü de, onun yargıçlarının başlı başına değil de, yalnızca belirli bir bağlamda ve belirli bir amaç için kullanıldıklarında kınadıkları ve cezaya çarptırdıkları davranışlardır. “Vicdan rahatsızlığı”, yeryüzü bitki örtüsünün bu en tekinsiz ve en ilginç bitkisi, bu toprakta yetişmemiştir, - aslında çok uzun bir süre, yargılayanların ve cezalandıranların bilinçlerinde bile karşılarındakinin bir “suçlu” olduğuna ilişkin bir şey belirmemişti. Bir zarar-veren, sorumlusu olmayan bir parça belaydı karşılarındaki onlar için. Öte yandan, cezanın yine bir bela gibi üstüne çökmüş olduğu kişi ise, ansızın baş göstermiş ve hesaba katılmamış bir şey karşısında, korkunç bir doğa olayı, yukarıdan devrilip gelmiş ve karşı koyulması artık olanaksız, ezici bir kaya kütlesi karşısında duyulandan daha başka bir “iç sızısı” duymamıştı.

15

Bunun bilincine Spinoza, bir keresinde umulmadık şekilde (onu bu noktada yanlış anlamak için epey gayret sarf eden yorumlayıcılarını, örneğin Kuno Fischer’i, bezdirircesine), bir öğleüstü, kim bilir hangi anıyı deşmekteyken, şu ünlü *morsus conscientiae*’den (vicdan azabı) geriye kendisi için ne kalmış olduğu sorusuna takıldığına vardı - Spinoza ki, iyi ve kötüyü insan yaratısı imgeler sınıfına havale etmiş ve kendi “özgür” Tanrı’sının onurunu, Tanrı’nın her şeyi *sub ratione boni* (iyi bir amaç için) oluşturduğunu ileri süren (“ama bu Tanrı’yı yazgıya bağımlı kılmak anlamına gelirdi ve gerçekten de saçmalıkların en büyüğü olurdu”) kâfirlere karşı ateşli bir öfkeyle savunmuştu. Spinoza için dünya yeniden, vicdan rahatsızlığının icadından evvelki o masumiyet haline geri dönmüştü: peki *morsus*

conscientiae'ya (vizdan azabı) ne olmuştu bu arada? "Gaudium'un (sevinç) karşıtı" demişti en sonunda Spinoza kendi kendine, - "geçmişte kalmış, tüm beklentilerin aksine yeniden gerçekleşmemiş bir olayın imgesi eşliğinde bir hüzün." (Ethica III, önerme XVIII, yorum I.II.) Cezanın ansızın başlarına musallat olduğu "kötülük yapmış olanlar"ın da binlerce yıl boyunca, "kabahatlerine" ilişkin olarak duyumsamış oldukları Spinoza'nınkinden farklı değildi: "bir şey beklenmedik şekilde ters gitti burada" diye duyumsuyorlardı; "bunu yapmamalıydım" diye değil - , bir hastalığa, bir talihsizliğe ya da ölüme boyun eğercesine, örneğin Rusların bugün bile yaşamla başa çıkımda biz Batılılara oranla daha üstün olmalarına yol açan o yürekli ve başkaldırmayan yazgıcılıkla boyun eğdiler cezaya. O dönemlerde suç ediminin bir eleştirisi yapıldıysa, o da zekânın, edimin kendisi üzerinde yürütmüş olduğu eleştiridir: şurası muhakkak ki, cezanın asıl etkisini, her şeyden önce bir zekâ keskinleşmesinde, bir bellek gelişmesinde, bundan böyle daha dikkatli, daha sakıngan, daha gizli kapaklı davranma istencinde, kişinin bir çok şey için yetersiz olduğunun idrakinde, kendi kendini daha iyi eleştirmesinde aramalıyız. Ceza yoluyla, insanda ve hayvanda genel olarak elde edilebilecek olan, korkuyu arttırmak, zekâyı keskinleştirmek ve arzulara hâkim olmaktır: böylece ehlileştirir ceza insanı, ama "daha iyi" yapmaz, - kaldı ki daha haklı olarak bunun tersi de ileri sürülebilir. ("Zarar akıllandırır" denir halk arasında: akıllandırdığı ölçüde fenalaştırır da. Çokluk ahlaklaştırıyor neyse ki.)

Bu noktada artık, "vicdan rahatsızlığı"nın kaynağına ilişkin benim kendi hipotezime ilk ve geçici bir anlatım kazandırmak şart oluyor:

anlatımı kolay olmayan ve uzun süre düşünülmeyi, gözetilmeyi, özümsemeyi gerektiren bir hipotez bu. Vicdan rahatsızlığını, geçirmiş olduğu değişimlerin hepsinden daha esaslı bir değişimin, kendini, toplum ve barış büyüsunün içine kesin olarak hapsolmuş bulduğunda yaşadığı o değişimin baskısı altındaki insanın kaçınılmaz olarak yakalandığı ağır bir hastalık olarak görüyorum ben. Deniz hayvanlarının kara hayvanı olmaya, aksi halde yok olup gitmek zorunda kaldıklarında başlarına gelenden farklı değildi yabana, savaşa, gezip dolaşmaya, maceraya mutlulukla uyum sağlamış bu yarı hayvanların başlarına gelen, - tüm içgüdüleri bir anda değerden düşmüş ve “askıya alınmıştı”. O ana değin suyun taşımış olduğu bu hayvanlar, bundan böyle ayakları üzerinde yürümek ve “kendi kendilerini taşımak” zorundaydılar: korkunç bir ağırlık çökmüştü üzerlerine. En basit işler için bile beceriksiz görüyorlardı kendilerini, bu yeni ve bilinmeyen dünyada, onların eski yol göstericilerine, o düzenleyici ve bilinçsizce güvenliğe ulaştıran dürtülere yer yoktu artık, - düşünmeye, sonuç çıkarmaya, hesaplamaya, nedenlerle sonuçları eşleştirmeye indirgenmişti bu talihsizler, “bilinç”lerine indirgenmişlerdi, o en zavallı ve en çok yanılan organlarına! Zannetmiyorum ki yeryüzünde böylesi bir keder duygusu, kurşun gibi ağır böylesi bir hoşnutsuzluk daha olmuş olsun, - o eski içgüdüler bir kez olsun taleplerini duyurmaktan vazgeçmediler gene de! Ne ki bu içgüdüleri tatmin etmek zor ve nadiren olanaklıydı: genel olarak yeni ve âdeta yeraltında tatmin yolları aramak zorundaydılar kendilerine. Dışa boşalmayan tüm içgüdüler i ç e y ö n e l i r l e r - benim, insanın i ç s e l l e ş m e s i diye adlandırdığım şey budur: insanda, sonradan onun “ruhu” diye adlandırılmış olan şey ancak böylelikle gelişmeye başlar. Başlangıçta iki zar tabakası arasına gerilecek kadar ince olan iç dünya, insanın dışa boşalımı d i z g i n l e n d i ğ i ölçüde genişlemiş ve kabarmış, o

ölçüde derinlik, genişlik ve yükseklik kazanmıştır. Devlet örgütünün, eski özgürlük içgüdülerinden korunmak için dikmiş olduğu o korkunç kaleler, - cezalar özellikle böylesi kalelerdir - yabancı, özgürce dolaşan insanın tüm içgüdülerinin geriye, insanın kendisine karşı yönelmesine yol açmıştır. Düşmanlık, zulüm, takipten, baskından, değişimden, yıkıp dökmekten alınan haz - bunların tümünün, böylesi içgüdülere sahip olan insana karşı cephe alması: b u d u r “vicdan rahatsızlığı”nın kaynağı. Geleneğin boğucu darlığına ve tekdüzeliğine tıkalıp kalmış, dış düşmanların ve dirençlerin yokluğunda sabırsızca kendini paralayan, kendi peşine düşen, kendini kemiren, kurcalayan, hırpalayan insan, kendini kafesinin parmaklıklarına vura vura yaralayan, bu “ehlileştirmek” istenilen hayvan, bu yoksun olan ve çöle duyduğu sıla özleminin yiyip bitirdiği, kendi kendinden bir serüven, bir işkence yeri, güvensiz ve tehlikeli bir yabanıllık yaratmak zorunda kalmış olan insan - bu deli, bu özlem çeken ve umutsuz tutsak “vicdan rahatsızlığı”nın mucidi oldu. Ama bununla, insanlığın bugün bile atlatamamış olduğu, en vahim ve en dehşetli hastalığın yolu açıldı; insanın i n s a n - d a n , k e n d i n d e n acı çekmesi: hayvan olarak yaşadığı geçmişinden zorla koparılmasının, yeni durumlar ve varoluş koşulları içine düşmesi ve âdeta yuvarlanmasının, o ana kadar kuvvetinin, hazzının, korkunçluğunun temellerini oluşturmuş olan içgüdülere karşı açılmış savaşın sonucu olarak. Öte yandan bu kendine karşı dönmüş, kendine karşı cephe almış hayvan ruhu olgusunun beraberinde yeryüzüne ne denli yeni, derinlikli, duyulmadık, muammalı, çelişkili ve g e l e c e k v a - a t e d e n bir şey getirmiş ve böylece yeryüzünün görünüşünü önemli ölçüde değiştirmiş olduğunu da hemen ekleyelim. Böylece başlayan ve sonu da henüz görünmeyen bu oyunun layıkıyla takdir edilebilmesi için tanrısal seyirciler gerekmişti gerçekten de - herhangi gülünç bir

gezegende, anlamsızca ve dikkat çekmeksizin oynanmasına göz yumulamayacak denli ince, harikulâde ve paradoksal bir oyun! O zamandan beri, Herakleitos’un “koca bebeği”nin, adı ister Zeus ister rastlantı olsun, oynarken attığı zarların en beklenmedik ve heyecan verici olanları arasında yer alıyor insan, - sanki onunla birlikte bir şey kendisini bildiriyor ve hazırlıyormuşçasına, insan sanki amaç değil de yalnızca bir yol, bir ara durum, bir köprü, bir büyük vaatmişçesine bir ilgi, heyecanlı bir bekleyiş, bir umut, handiyse bir kesinlik uyandırıyor kendisi hakkında...

17

“Vicdan rahatsızlığı”nın kaynağına ilişkin bu hipotezin dayandığı varsayımlardan ilki, sözü edilen değişimin yavaş ve istemli bir değişim olmadığı, yeni koşullara organik bir uyum sağlama şeklinde değil, bir kesinti, bir sıçrama, bir zorlama, karşı koyulmamış, hatta hıncı bile duyulmamış, savuşturulamaz bir bela şeklinde kendini göstermiş olduğudur. İkinci varsayımsa, o ana değin dizginlenmemiş ve şekillendirilmemiş bir halkı belirli bir şekle sokma sürecinin, bir zorbalıkla başlamış, yine peş peşe zorbalıklar yoluyla bir sona ulaştırılmış olduğu, - dolayısıyla, en eski “devlet”in korkunç bir despotluk, ezici ve amansız bir aygıt olarak ortaya çıkmış ve halk ve yarı hayvan karışımı bu hammaddeyi yalnızca yoğurup itaatkâr kılana dek değil, onu biçimlendirene dek işleyegelmiş olduğudur. “Devlet” sözcüğünü kullandım: bununla kimi kastettiğim açık - herhangi bir sarışın, yırtıcı hayvan sürüsünü, savaş için örgütlenmiş olan ve örgütleme becerisiyle de, belki sayıca çok daha üstün, ama daha hâlâ şekilsiz, göçebe bir halk kitlesinin üzerine o korkunç pençelerini gözünü kırpmadan koyan bir fatihler ve

efendiler ırkını. “Devlet” böyle başlar işte yeryüzünde: onu bir “sözleşme” ile başlatan coşkulu hayallerin sona erdirildiği kanısındayım. Buyurabilen, doğası gereği “efendi” olan, edimlerinde ve tavırlarında zorbalık sergileyen kişi - ne işi var böyle birinin sözleşmelerle! Böylesi varlıklar hesaba kitaba gelmezler, yazgı gibi geliverirler, nedensiz, mantıksız, fütursuz, özürsüz, şimşegin belirdiği gibi beliriverirler, nefret bile duyulamayacak denli korkunç, ani, inandırıcı, “farklı” biçimde. Yapıtları, içgüdüsel bir biçim-yaratma, biçime- sokma’dan oluşur, var olan en istenç dışı, en bilinçsiz sanatçılardır onlar: - belirdikleri yerde yeni bir şey, öğelerin ve işlevlerin kendi aralarında birbirlerinden ayrı tutulup birbirleriyle ilintilendirildiği, bütün bakımından bir “anlam”la yüklenmemiş olan hiç bir şeyin içinde yer bulamadığı y a ş a y a n bir egemenlik düzeneği oluşuverir hemen. Suç, sorumluluk, başkalarını gözetme nedir bilmez bu doğuştan örgütçüler; bir annenin kendisini çocuğunda doğrulanmış olarak görmesi gibi, kendini “yapıt”ında sonsuza dek doğrulanmış olarak gören o tunç bakışlı, korkunç sanatçı bencilliği hüküm sürer içlerinde. O n l a r , aralarında “vicdan rahatsızlığı”nın büyüdüğü insanlardan değildir, en başından bellidir bu, - ne ki o n l a r s ı z da büyüyemezdi bu iğrenç ot, eksik olurdu, onların çekiç darbelerinin şiddeti ve sanatçı zorbalıkları altında, muazzam miktarda özgürlük dünya yüzünden ya da en azından gözden silinmiş ve âdeta gizil kılınmış olmasaydı eğer. Zorbalıkla gizil kılınmış bu ö z g ü r l ü k i ç g ü d ü s ü - artık anladık bunu - , bu bastırılmış, geri çekilmiş, içerilere hapsedilmiş, sonunda artık yalnızca kendi üzerinden boşalabilen ve saliverilen özgürlük içgüdüğü: bu, sadece ve sadece budur v i c d a n r a h a t s ı z l ı ğ ı n ın başlangıcı.

Tüm bu olguyu, sırf en başından çirkin ve acı verici olması nedeniyle önemsiz görmemeli. Zira burada, içsel, daha küçük çaplı, daha dar ufuklu, geriye yönelerek, Goethe’nin deyişiyle “göğsün labirentinde” kendisine vicdan rahatsızlığını yaratan ve olumsuz idealler kuran kuvvet, şiddet-sanatçıları ve örgütçülerde daha görkemli bir şekilde iş başında olan ve devletler kuran o etkin kuvvetle temelde aynıdır, o öz - g ü r l ü k i ç g ü d ü s ü d ü r yani (benim dilimde söylersek: güç istencidir): ancak burada, bu kuvvetin biçim oluşturucu ve zorba doğasının, kendini üzerinde şiddetle gösterdiği malzeme insanın kendisi, o hayvansal eski kendi’dir - daha heybetli ve daha göz alıcı olan diğer olguda olduğu gibi ö t e k i insan, ö t e k i insanlar d e ğ i l . Kendine karşı bu içten içe zor kullanma, bu sanatçı-zalimliği, ağır, direngen, sancılı bir malzeme olarak kendine biçim vermekten, kendine bir istenç, bir eleştiri, bir çelişki, bir aşağılama, bir “hayır” dağlamaktan alınan haz, acı vermekten zevk aldığı için kendine acı çektiren, kendi kendisiyle istemli bir şekilde çelişik olan bir ruhun tüyler ürpertici ve dehşet-verici-zevkli uğraşı, tüm bu e t k i n “vicdan rahatsızlığı”, ideal ve imgesel olanın bu asıl dölyatağı, en sonunda - tahmin edilebileceği gibi - bir sürü yeni, alışılmadık güzelliği ve evetlemeyi de gün ışığına çıkardı, hatta belki “güzelliği” çıkardı ilk olarak gün ışığına... Neye “güzel” denirdi ki, ilkin onun çelişki kendinin bilincine varmış olmasaydı, çirkin olan kendine “ben çirkinim” demiş olmasaydı?.. K e n d i n i h i ç e s a y m a , k e n d i n i y a d s ı m a , k e n d i n i f e d a e t m e gibi çelişkili kavramların nasıl olup da bir ideali, bir güzelliği anıttırdıkları bilmececi, bu ipucundan sonra en azından kolaylaşmış olacaktır; bir şeyi biliyoruz bundan böyle, kuşku yok bu konuda - , kendini hiçe sayanın, kendini yadsıyanın, kendini feda edenin duyduğu hazzın, en başından bu yana

ne tür bir h a z olduğunu biliyoruz: zulme girer bu haz. - A h l a k s a l bir değer olarak “bencil olmayan”ın kökenine ve bu değer boy verdiği zeminin saptanmasına ilişkin olarak şimdilik bu kadar: vicdan rahatsızlığı ve kendine hor davranma istenci bencil olmayanın değ er i n i n önkoşullarıdır. -

19

Bir hastalıktır “vicdan rahatsızlığı”, buna şüphe yok, ne ki, hamilelik nasıl bir hastalıksa o da öyle bir hastalıktır. Bu hastalık, en korkunç ve en yüce doruğuna hangi koşullar altında ulaşmıştır onu araştıralım: - ve bu sayede dünyaya ilk adımını atmış olan şey nedir onu görelim. Derin bir nefes almak gerekiyor bunun için, - ve de önce, bir kez daha, daha önceki bir bakış açısına geri dönmemiz gerekiyor. Borçlu ile alacaklısı arasındaki, önceden uzun uzadıya sözü edilmiş olan medeni hukuksal ilişki, bir kez daha, hem de tarihsel açıdan son derece tuhaf ve kaygılandırıcı bir şekilde, biz modern insanlar için belki de en anlaşılmaz olan bir ilişkiye taşındı: y a ş a y a n n e s l i n a t a l a r ı y l a olan ilişkisine. İlk soy topluluğu içinde, - ilköğlülardan söz ediyoruz - yaşamakta olan her kuşak daha önceki kuşağa, özellikle de soy-kurucu ilk kuşağa karşı hukuksal bir yükümlülüğü olduğunu kabul eder (ve bu kesinlikle sırf bir duygu borcu da değildir: kaldı ki bu sonuncunun varlığı, insan türünün en uzun dönemi göz önüne alındığında bile, tartışma konusu yapılabilir). Soyun tamamen ve yalnızca atalarının fedakarlıkları ve başarıları sayesinde s ü r e g e l d i ğ i , - ve bunun onlara fedakarlıklar ve başarılar yoluyla g e r i ö d e n m e s i g e r e k t i ğ i kanısı hüküm sürer burada: bir borç kabullenilir böylece, güçlü tinler olarak var olmaya devam eden atalar, kuvvetlerine dayanarak soya yeni yararlar ve önde-

likler sunmayı sürdürdükleri için sürekli artan bir borçtur bu üstelik. Bedavaya mı peki? Ama o kaba ve "ruh fukarası" çağlar "bedava" nedir bilmezler. Ne verilebilir onlara karşılığında? Kurbanlar (başlangıçta, en kaba bir anlayışla, besin olarak), şölenler, tapınaklar, hürmetin göstergesi armağanlar, her şeyden önce de itaat - tüm görenekler, ataların birer eseri olarak, onların yönergeleri ve buyruklarıdır da aynı zamanda - : yeterince verildi mi onlara acaba? Bu kuşku kalır geriye ve artar: zaman zaman toptan bir ödemeye, "alacaklı"ya bir geri ödeme olarak herhangi korkunç bir şeye zorlar (şu kötü şöhretli "ilk doğanların kurban edilmesi" örneğin, kan, elbette insan kanı). Soy kurucu atalar ve onların iktidarı karşısında duyulan k o r k u ve onlara olan borcun bilinci, bu türden bir mantık çerçevesinde zorunlu olarak, soyun kendi gücü arttığı, soy daha utkulu, daha bağımsız, daha saygın, daha korkutucu hale geldiği ölçüde artar. Budur durum, bunun tersi değil! Soyun körelmesi yönündeki her adım, tüm talihsiz rastlantılar, tüm yozlaşma ve çözülme belirtileri ise, kurucusunun tini karşısında duyulan korkuyu a z a l t ı r hep ve onun zekâsına, öngörüsüne, gücünün bugünkü etkinliğine ilişkin gitgide daha küçümseyici bir imgenin oluşmasına yol açar. Bu kaba mantığın sonuna dek vardırıldığını düşünürsek: e n g ü ç l ü soyların atalarının en nihayetinde, artan korkunun imgelemi yoluyla muazzam boyutlara ulaşmış, ilâhi bir tekinsizliğin ve akla hayale sığmazlığın karanlıklarına itilmiş olmaları gerekir: - soy kurucu en sonunda zorunlu olarak bir T a n r ı 'ya dönüştürülür. Tanrıların kökeni buradadır belki de, yani k o r k u d a olan bir köken!.. Ve "ama aynı zamanda hürmette de" diye eklemeyi gerek görenin, insan türünün o en uzun çağı, en eski çağları düşünüldüğünde haklı olduğu pek söylenemez. Kaldı ki asil soyların oluşmaya başladığı o r t a dönem düşünüldüğünde de bir o kadar haklıdır elbet: - o asil soylar, geçen zaman içinde kendilerinde

de belirmiş olan tüm o nitelikleri, o a s i l nitelikleri, kurucularına, atalarına (kahramanlarına, Tanrılarına) faiziyle geri ödemişlerdir gerçekten de. Tanrıların soylulaştırılması ve mükemmelleştirilmesi konusuna (ki bu elbette onların “kutsallaştırılması” demek değildir) ileride bir kez daha göz atacağız: ama şimdi, tüm şu borç bilinci gelişimini geçici olarak bir sona kavuşturalım.

20

Tanrı'ya borçlu olmanın bilinci, tarihin öğrettiği gibi, kan bağına dayalı “topluluk” örgütlenme biçiminin çöküşünden sonra da hiçbir şekilde sona ermemiştir; insanlık, soyunun asillerinden “iyi ve fena” kavramlarını (asillerin sınıf belirlemeye olan psikolojik temel-düşkünüklükleri de dahil olmak üzere) nasıl miras almışsa, soyunun ve atalarının tanrılarını miras almakla, ödenmemiş borçların ve bu borçları ödeme arzusunun yarattığı baskıyı da devralmıştır. (Geçiş, efendilerinin tanrı kültürüne, zorla ya da boyun eğme ve öykünme yoluyla uyum sağlamış olan geniş köle ve serf kitleleri gerçekleştirir: sonra bunlar yoluyla da taşarak her bir yana yayılır bu miras.) Tanrı'ya borçluluk duygusu birkaç bin yıl boyunca artarak sürmüştür ve hep de, yeryüzünde Tanrı kavramı ve duygusu geliştiği ve yüceltildiği oranda artmıştır. (Etnik savaşların, zaferlerin, barışların, kaynaşmaların tüm tarihi, halklara özgü öğelerin, her büyük ırk bileşiminde görülen o nihai sınıflandırımının öncesinde olagelen her şey, tanrıların soy karmaşasına ve onların savaşlarına, zaferlerine ve barışlarına dair söylencelere yansır; evrensel hükümdarlıklara doğru yöneliş, evrensel Tanrılara doğru da yöneliştir her zaman, despotluk, bağımsız soylu sınıfı boyunduruğu altına almakla, herhangi bir tektanrıcılığa da zemin hazırlar daima.) Hristiyanlığın

Tanrı'sının şimdiye değin ulaşılmış son-kerte-Tanrı olarak ortaya çıkışı, bu yüzden yeryüzünde son kerte bir borçluluk duygusunun da belirmesine yol açmıştır. Artık bunun t e r s i bir devinim içine girdiğimizi varsayarsak, Hristiyanlığın Tanrı'sına olan inancın durdurulamaz gerileyişinden yola çıkarak, hiç de azımsanmayacak bir olasılıkla, insanın borçluluk bilincinde de şimdiden hatırı sayılır bir gerileme olduğunu çıkarsayabiliriz; kaldı ki, ateizmin mükemmel ve nihai zaferinin, insanlığı başlangıcına, c a u s a p r i m a 'sına (ilk neden) borcu olduğu duygusundan azat edebileceği olasılığını da göz ardı edemeyiz. Ateizm ve bir tür i k i n c i m a s u m i y e t birbirlerine aittir. -

21

Dinsel öncüllü “borç” ve “ödev” kavramları arasındaki bağlantı üzerine kısaca ve kaba hatlarıyla söyleyeceklerim şimdilik bu kadar: bu kavramların asıl ahlaksallaştırımına (bunların vicdana itilmesine, daha doğrusu vicdan r a h a t s ı z l ı ğ ı n ı n Tanrı kavramına sarmalanmasına) şimdiye dek kasten değinmedim ve hatta bir önceki bölümün sonunda, bu ahlaksallaştırım sanki hiç yokmuş gibi, dolayısıyla bu kavramların öncülünün, “alacaklımız”a, Tanrı'ya olan inancın ortadan kalkmasının ardından, sanki o kavramlar da zorunlu olarak son bulmuşlar gibi konuştum. Gerçeklik bundan korkunç bir farklılık gösteriyor. “Borç” ve “ödev” kavramlarının ahlaksallaştırımı, vicdan r a h a t s ı z l ı ğ ı alanına itilmeleri aslında tümüyle, biraz önce betimlemiş olduğum gelişmenin yönünü t e r s i n e ç e v i r m e , en azından devinimini durdurma çabasıdır: borcu ödeyip hesabı kapatma umudunun sonsuza dek ve karamsarca yitmesi g e r e k i y o r d u r artık, bakışın umarsızlıkla kaskatı bir olanaksızlığa çarpması, çarpıp geri tep-

mesi gerekiyordur artık, o “borç” ve “ödev” kavramlarının geriye yönelmeleri gerekiyordur artık - kime karşı peki? Şüphesiz yok: vicdan rahatsızlığının bundan böyle, borcun karşılanamazlığından yola çıkarak en sonunda kefaretin de karşılanamazlığı, ödenemezliği düşüncesi (“e b e d i ceza”) tasarımılanıncaya dek içine yerleşeceği, işleyeceği, yayılacağı ve polip misali enine boyuna çoğalacağı “borçlu”ya karşı her şeyden önce -; ama bu kavramlar sonunda “alacaklı”ya karşı da dönmüştür; bu bağlamda insanın c a u s a p r i m a’sını (ilk neden) düşünün bir, insan türünün başlangıcını, bundan böyle bir lanetle yüklü olan atalarını (“Adem”, “ilk günah” “istencin bağımlılığı”) bundan böyle kötü ilkeyi barındırdığı düşünülen, koynundan insanın çıkmış olduğu doğayı (“doğanın lanetlenmesi”) kendi başına değersiz bir şey olarak arta kalan “varoluş”u düşünün (varoluşa nihilistçe bir sırt çevirme, hiçliğe ya da kendi “karşısı”na, başka türlü olmaya duyulan arzu, Budizm ve benzeri şeyler); - ta ki, azap içindeki insanlığı bir süre için rahata erdirmiş olan o paradoksal ve tüyler ürpertici çıkış yolunu, H ı r i s t i y a n l ı ğ ı n o dahiyane hilesini ansızın karşımızda bulana dek: insanın borcu için kendini kurban eden Tanrı, kendi alacağını kendi ödeyen Tanrı, insanın karşılayamaz hale geldiği şeyi karşılayabilecek tek şey olarak Tanrı - borçlusu için kendini kurban eden alacaklı, s e v g i yüzünden (inanmalı mı buna?), alacaklısına olan sevgisi yüzünden!..

Bütün bunlarla ve bütün bunların ar d ı n d a gerçekleşen ş e y aslında nedir, bunu tahmin etmişsinizdir: o kendine acı verme istenci, içselleştirilmiş, kendi içine geri sürülmüş hayvan-insanın, ehlileştirilmek amacıyla “devlet” içine tıkılmış olanın, bu acı verme isteğinin boşalabi-

leceği daha doğal yolun tıkanmasının ardından, kendine acı çektirmek için “vicdan rahatsızlığını” icat etmiş olanın o sinmiş zalimliği, - bu vicdan rahatsız insan, kendine yaptığı işkenceyi en tüyler ürpertici katılığa ve keskinliğe vardırmak için, dinsel öncülü ele geçirmiştir. Tanrı’ya karşı bir suç: bu düşünce onun işkence aleti olur. Asıl ve sökülüp atılamaz hayvansal içgüdülerinin, bulabildiği en son karşıtlarına tutunur “Tanrı”da, bu içgüdülerin kendilerini de Tanrı’ya karşı işlenen bir suç olarak yeniden yorumlar (“kutsal efendi”ye, “Baba”ya, ataların en ilkine, dünyanın başlangıcına karşı bir düşmanlık, başkaldırı, ayaklanma olarak), “Tanrı” ve “Şeytan” çelişkisine gerer kendini; kendine, özünün doğasına, doğallığına ve gerçekliğine dediği her “Hayır”ı bir “Evet” olarak, var olan, elle tutulur, gerçek olan olarak, Tanrı olarak, Tanrı’nın kutsallığı olarak, Tanrı’nın yargıçlığı olarak, Tanrı’nın cellatlığı olarak, öbür dünya olarak, bengilik olarak, sonsuz bir işkence olarak, cehennem olarak, cezanın ve suçun ölçülemezliği olarak dışa vurur. Ruhsal zulüm alanında belirmiş, eşi benzeri kesinlikle olmayan bir tür istenç delirmesidir bu: insanın kendini, kefareti olamayacak denli suçlu ve rezil görme istenci; kendini, işlediği suça hiçbir zaman denk düşemeyeceğini bile bile, cezaya çarptırılmış olarak düşünme istenci, bu “sabit fikirler” labirentinden çıkış yolunu daimi olarak kapatmak amacıyla, ‘şeyler’in en temeline ceza ve suç sorunsalını bulaştırma ve bu temeli zehirleme istenci, bir ideal - “kutsal Tanrı” idealini - dikme ve bu ideal önünde kendi mutlak değersizliğinden somut olarak emin olma istenci. Ah bu çılgın ve kederli insan canavarı! Neler gelmiyor ki aklına, ne saçmalık nöbetleri, ne doğaya aykırılıklar, ne düşünceler canavarlıkları patlak vermiyor ki eylem canavarı olmaktan biraz olsun alıkoyulduğunda!.. Bütün bunlar son derece ilginç ama aynı zamanda kara, kasvetli, sinir bozucu bir keder de içeriyor, öyle ki

bu dipsiz uçurumlara uzun uzadıya bakmayı şiddetle yasaklamalı insan kendine. H a s t a l ı k var burada, buna şüphe yok, insanı şimdiye dek kırıp geçirmiş hastalıkların en korkuncu: - ve kim s e v g i çılgılığının, en özlemlili coşku çılgılığının, s e v g i d e k i kurtuluş çılgılığının bu işkence ve saçmalık gecesinde nasıl tınlamış olduğunu hâlâ duyabilirse (ama bunu duyacak kulak bugün artık kimsede yok!), üstesinden gelinemez bir dehşetle sarsılarak uzaklaşır... Dehşet verici ne de çok şey var insan-da!.. Yeryüzü fazla uzun süre bir tımarhaneydi!..

23

“Kutsal Tanrı”nın kökeni üzerine buraya kadar söylenenler yeterli. - Tanrılar tasarlamamanın k e n d i b a ş ı n a ille de, gözümüzde canlandırmaktan bir an bile vazgeçmememiz gereken böyle bir düş gücü bozulumuna yol açmayacağı, tanrılar yaratmanın Avrupa’nın son birkaç bin yılının ustalikle sergilemiş olduğu insanın kendini çarmıha germe-sinden ve kendini karalamasından daha asil yolları olduğu, - bunlar, in-sanın içindeki h a y v a n ı n kendi kendini paralamadığı, kendine karşı azgınlaşmadığı, kendini tanrısallaşmış hissettiği asil ve başına buyruk insanların yansıması olan o Y u n a n t a n r ı l a r ı na her göz atışta hâlâ doğrulanabiliyor neyse ki! Bu Yunanlılar, çok uzun bir süre, tam da “vicdan rahatsızlığı”ndan uzak durabilmek, ruh özgürlüklerinin tadını çıkarabilmek için kullandılar tanrılarını: Hristiyanlığın kendi Tanrı’sı-nı kullandığının tersine bir anlayışla yani. Görkemli ve aslanlar kadar cesur bu çocuk ruhlular, ç o k i l e r i gittiler bu konuda; Homeros’un Zeus’u gibi bir yetke bile çok kolayca kaçtıklarını ima ediyor onlara za-man zaman. “Hayret!”, diyor bir keresinde - söz konusu mesele Aigist-hos’un meselesidir ve ç o k vahim bir meseledir -

“Hayret, ne de çok yakınıyor ölümlüler tanrılardan!

sadece bizden geliyormuş kötülükler; oysa onlar kendileri

yaratıyorlar akılsızlıklarıyla, üstelik yazgıya da ters düşerek, kendilerine felaketi.”

“Ne diye insanlar tanrılardan bilir birçok şeyi!

Sanırlar bütün belâlar bizden gelir,

oysa kaderin dışında acı yığar başlarına

kendi kendileri, kendi taşkınlıkları,” (çev. Azra Erhat / A. Kadir)

Ama hem duyuluyor hem de görülüyor ki, Olimposlu bu seyirci ve yargıç da bu yüzden onlara öfkelenmekten ve onlar hakkında kötü düşünmekten çok uzak: “ne de aptallar!” diye düşünüyor ölümlülerin cürümleri karşısında, - “aptallık”, “akılsızlık”, bir parça “kafadan sakatlık”; bu kadarını, bir sürü berbatlığın ve felaketin nedeni olarak, en güçlü ve en cesur çağın Yunanlıları da kabullendiler kendilerinde: - aptallık, günah değil! anlıyor musunuz bunu siz?.. Bu kafadan sakatlık bir sorundu gerçi - “sahi, nasıl mümkün oluyor bu? nereden gelmiş olabilir bizlerin, biz soylu kökün, talihin, gelişmişliğin, en nezih çevrenin, asaletin, erdemin insanların kafasına?” - asil Yunanlı, benzerlerinden birinin bulaşmış olduğu ve kendisinin kavrayamadığı her vahşet ve cürüm karşısında böyle sormuştur kendine yüzyıllar boyu. En sonunda da, “onu bir Tanrı baştan çıkarmış olsa gerek,” demiştir kendi kendine başını iki yana sallayarak... Yunanlılar için tipik bir çözüm yoludur bu... Böylece Tanrılar o zamanlarda, insanı belirli bir dereceye kadar kötude de aklamaya yaramış, kötünün kaynağı olarak kullanılmışlardır - o zamanlarda cezayı değil, daha asil olduğu üzere suçu üstlenmişlerdir...

- Üç soru işareti ile kapatıyorum, herhalde görülüyordur. “Bir ideal dikiliyor mu, yoksa yıkılıyor mu burada?” diye soruyorsunuz belki bana... Ama siz, her ideal dikiminin yeryüzünde ne pahalıya patlamış olduğunu yeterince sordunuz mu kendinize? Bunun için ne çok gerçekliğe kara çalmak, ne çok gerçekliği yanlış anlamak, ne çok yalan kutsamak, ne çok vicdan korkutmak, her defasında ne çok “Tanrı” kurban etmek zorunda kalınmış olduğunu? Bir kutsallık dikmek için bir kutsallık yıkmak gerekir: yasa budur - bana bunun yerine getirilmediği bir durum gösterin gösterebilirsiniz!.. Biz modern insanlar, bizler binlerce yıllık bir vicdan-didiklemesinin ve amansız bir kendine-işkencenin mirasçılarıyız: bu alandadır en uzun alıştırmanın, hatta belki de sanatçılığımız, ama her halükârda incelmışliğimiz, güç beğenirliğimiz. İnsan doğal eğilimlerine çok uzun bir süre “kötü gözle” baktı, öyle ki bu eğilimler sonunda “vicdan rahatsızlığı”yla eşleştirdi onun içinde. Tersine bir çaba da kendi başına mümkün olabilirdi - ama kimin bunun için yeterli gücü var ki? -, yani doğal olma ya da eğilimleri, öbür dünyaya ulaşma, duyulara aykırı, içgüdüye aykırı, doğaya aykırı, hayvansala aykırı olana ulaşma emellerini, kısacası şimdiye kadarki, tümü yaşama düşman, dünyayı karalayan idealleri vicdan rahatsızlığıyla eşleştirme çabası. Böyle umutları ve beklentileri olan kişi yüzünü kime dönebilir ki bugün?.. Tam da iyi insanları karşımıza alırsak böylelikle; ve elbette rahatı yerinde, uzlaşmış, kendini beğenmiş, hayalci, yorgun olanları... İnsanın kendisine karşı davranışının sertliğini ve yüceliğini biraz da olsa dışa vurmasından daha gücendirici olan, onu diğerlerinden daha esaslı biçimde ayıran başka ne olabilir? Ama öte yandan - bize karşı nasıl da anlayışlı, nasıl da sevecen bir görünüme bürünür tüm dünya, biz de tüm dünyanın yaptığı gibi yapar “ka-

pıp koyuverirsek" kendimizi!.. O hedef, şimdiki çağın olası tinlerinden farklı türde tinler gerektirir: savaşla ve zaferle güçlenmiş tinler, fethin, maceranın, tehlikenin, sancının onlar için neredeyse bir gereksinim haline gelmiş olduğu tinler gerektirir; yüksekteki sert havaya, kış yürüyüşlerine, en geniş anlamıyla buza ve dağlığa alışmışlık gerektirir, yüce bir tür hainlik, bilginin en kendinden emin, büyük sağlığın bir parçası olan o son pervasızlığını da gerektirir, kısaca ve vahim olarak - o büyük sağlığı gerektirir işte!.. Bu sağlığın olabilirliğinden bile söz edilebilir mi bugün?.. Ama gene de günün birinde, bu çürük ve kendinden şüphe duyan şimdiki zamandan daha kuvvetli bir zamanda, gelmeli bize büyük sevginin ve aşığılamanın kurtarıcı insanı, içindeki güdücü kuvvetin onu her türlü öbür dünyadan ve beri dünyadan sürekli uzak tuttuğu, yalnızlığının halk tarafından yanlış anlaşılıp gerçeklikten bir kaçışmış gibi düşünüldüğü o yaratıcı tin - : oysa ki onun yalnızlığı gerçekliğe bir dalış, bir gömülme, gerçekliğin derinine inıştır yalnızca, ki ileride tekrar gün ışığına çıktığında o gerçeklikten hareketle gerçekliğin kurtuluşunu getirsin yuvaya: gerçekliğin, şimdiye dek süregelmış idealin lanetinden kurtuluşunu. Bizi, bugüne değin süregelmış idealden kurtaracağı gibi, o idealden zorunlulukla doğmuş olan şeyden de, o büyük tiksintiden, hiçlik istencinden, nihilizmden de kurtaracak olan geleceğin bu insanı, istenci yenisinden özgür kılacak, yeryüzüne ereğini, insana da umudunu geri verecek olan, öğlenin ve büyük kararın habercisi bu çan vuruşu, bu Antichrist ve antinihilist, bu Tanrı'yı ve hiçliği alt edecek olan - günün birinde gelmeli o...

- Ama neden bahsediyorum ki ben? Yeter! Yeter! Bu noktada bana düşen tek şey var, susmak: aksi takdirde, yalnızca daha genç birine, benden daha “gelecekte” olan, daha güçlü olan birine ait bir şeyi sahip-
lenmiş olurum - yalnızca Z e r d ü ş t ’e ait bir şeyi, T a n r ı s ı z Z e r -
d ü ş t ’e...

Üçüncü İnceleme

Çileci İdeallerin Anlamı Nedir?

Tasasız, alaycı, zorba - böyle ister bizi bilgelik:
bir dişidir o, bir savaşçıdan başkasını sevmez.

İşte Böyle Dedi Zerdüş

1

Çileci ideallerin anlamı nedir? - Sanatçılar için ya hiçbir anlama gelmez ya da bir sürü anlama gelir; filozoflar ve bilginler için, yüksek bir tinselliğe ulaşmanın en elverişli koşullarına dair bir tür önsezi ve içgüdü; kadınlar için, en iyi ihtimalle, bir baştan çıkarıcı cana yakınlık d a h a , güzel bir ten üzerinde bir parça m o r b i d e z z a (yumuşaklık), sevimli ve tombul bir hayvanın meleksiliği; fizyolojik açıdan özürölüler ve mutsuzlar için (ölümlülerin ç o ğ u n d a) kendilerini bu dünya için “fazlasıyla iyi”ymiş gibi görme çabası, uçarılığın kutsal bir biçimi, usul usul etkiyen sancı ve can sıkıntısıyla savaşımalarında tuttukları başlıca yol; rahipler için asıl rahip inancı, güçlerinin en etkili aracı ve aynı zamanda güçlerine çıkarılan “en yüce” izin; azizler için, kış uykusuna yatmak için en nihayet bir bahane, onların n o v i s s i m a g l o r i a e c u p i d o ’su (en yeni şeref tutkusu), hiçlikteki (“Tanrı”) huzurları, onlara has bir kaçıklık biçimi. Ne ki, çileci idealin insan için bu denli çok şey ifade etmiş o l m a s ı n d a , insan istencinin bir temel olgusu, onun h o r r o r v a c u i ’si (boşluk korkusu) dile gelmektedir: bir e r e ğ e i h t i y a ç d u y a r o , - ve hiç i s t e m e m e k t e n s e hiçliği iste-

meyi yeğler. - Anlıyor musunuz beni?.. Anladınız mı beni?.. “Kesinlikle hayır, bayım!” - Baştan başlayalım o halde.

2

Çileci ideallerin anlamı nedir? - Ya da, bana sıkça danışılmış olan özel bir vakayı ele alırsam, Richard Wagner gibi bir sanatçı yaşlılık günlerinde iffeti ululuyorsa, bunun anlamı nedir örneğin? Gerçi Wagner, belirli bir anlamda her zaman yapmıştır bunu; ama yalnızca en son olarak çileci bir anlamda yapmıştır. Bu “tavır” değişiminin, bu ani ve kökten tavır değişikliğinin anlamı nedir? - çünkü budur burada gerçekleşen; Wagner bu yolla, dosdoğru kendi zıddına dönüvermiştir. Bir sanatçı kendi zıddına dönüveriyorsa bu ne anlama gelir?.. Bu noktada aklımıza hemen, bu soru üzerinde bir süre duracağımızı varsayarsak, Wagner’in yaşamının belki de en iyi, en güçlü, en şen, en y ü r e k l i dönemi geliyor: Luther’in Düğünü düşüncesinin onu içten ve derinden meşgul etmiş olduğu dönem bu. Bugün elimizde o düğün müziği yerine Meistersinger’in (Usta Şarkıcılar) bulunmasının aslında hangi rastlantılara bağlı olduğunu ve bu müzikte o müziğin ne kadarının, belki hâlâ yankılandığını kim bilebilir? Ama hiç şüphe yok ki “Luther’in Düğünü”nde de iffete bir övgü söz konusu olacaktı. Ne ki, duyusallığa bir övgü de söz konusu olacaktı: - tam da böylesi yerli yerinde olurdu bence ve tam da böylesi “Wagnerce” olurdu. Iffet ve duyusallık arasında zorunlu bir karşıtlık yoktur çünkü; her iyi evlilik, her gönül bağı bu karşıtlığı aşmıştır. Wagner, sevimli ve cesur bir Luther komedisi yoluyla bu hoş olguyu Almanlarına yeniden hatırlatsaydı iyi ederdi bana kalırsa, çünkü Almanlar arasında duyusallığa kara çalanlar çoktur, her zaman da çok olmuştur; Luther’in belki de en büyük yararlığı,

duyusallığını kabullenme yürekliliğini göstermiş olmasındadır (o zamanlar duyusallığı, pek bir kibar bir şekilde, “Evanjelik özgürlük” diye adlandırıyorlardı...) Hem iffet ile duyusalılık arasında o karşıtlığın gerçekten var olduğu durumlarda bile hiç de trajik bir karşıtlık olması gerekmez bunun neyse ki. “Hayvan ile melek” arasındaki hassas dengelerini, var olmaya bir karşı neden olarak görmekten çok uzak olan nasipli ve sevinçli tüm ölümlüler için geçerli bu en azından, - en mükemmel ve en aydınlık olanlar, Goethe gibiler, Hafız⁵ gibiler, bunda bir yaşam cazibesi d a h a gördüler hatta. Tam da böyle “çelişkiler” ayartır var olmaya... Öte yandan kısmetsiz domuzların iffete tapınmaları bir kez sağlandı mı - ki vardır böyle domuzlar! - bunların iffette yalnızca kendi karşıtlarını, kısmetsiz domuzun karşıtını görüp ona tapınacakları da ortadadır - ah! hem ne trajik bir homurtu ve heyecanla tahmin edersiniz! - Richard Wagner’in yaşamının son döneminde tartışma götürmez bir şekilde hâlâ bestelediği ve sahneye koymak istediği o nahoş ve lüzumsuz karşıtlığa. Ne i ç i n a m a ? diye soruyoruz haklı olarak. Wagner’e neydi ki domuzlardan, bize ne ki onlardan? -

3

Bu noktada şu diğer soru, onun o erkek (erkekçe olmaktan ah nasıl da uzak) “taşra dangalağı”yla, alavere dalavereyle en sonunda Katolik yaptığı o zavallı şeytan ve doğa çocuğu Parsifal zavallısıyla ne işi olduğu sorusu da göz ardı edilemez elbette - nasıl? Parsifal’de c i d d i miydi yoksa? İnsan bunun tersini tahmin etmeye, hatta dilemeye heveslenebilir zira, - Wagner’in Parsifal’inin neşeli bir şey olarak tasarlanmış olduğunu, tragedyacı Wagner’in bize ve kendine, her şeyden önce de

⁵ İranlı bir şair -çn.

tragedyaya, tam da Wagner'e uygun ve yaraşır biçimde, âdeta bir kapanış oyunu ve Satir dramı ile veda etmek istemiş olduğunu, 'trajik olan'ın kendisi üzerine, bir zamanların tüyler ürpertici tüm yeryüzü ciddiyeti ve yeryüzü sefaleti üzerine, çileci idealin doğaya aykırılığının en nihayet aşılmış olan en kaba biçimi üzerine en mükemmel ve en muzip türden aşırı bir parodiyle veda etmek istemiş olduğunu yani. Dedim ya, büyük bir tragedya yazarına bu yaraşırdı: o tragedya yazarı her sanatçı gibi, büyüklüğünün en son doruğuna, kendini ve sanatını kendi altında görebildiğinde, - kendine gülebildiğinde ulaşır ancak. Wagner'in "Parsifal"ı, onun kendine yönelik gizli üstünlük gülüşü müdür, ulaşılmış son yüce sanatçı özgürlüğünün, sanatçı aşkınlığının utkusu mudur? Dediğim gibi, dileriz öyledir: ciddi bir Parsifal'ın ne gibi bir anlamı olurdu ki çünkü? Onda, (bana karşı dile getirilmiş olduğu gibi) "bilgiye, tine, duyusalığa karşı kudurmuş bir nefretin ürünü"nü mü görmeliyiz mutlaka? Duyuların ve tinin, tek bir solukta ve tek bir nefretten doğan lanetlenişini mi? Bir inanç sapması, hastalık-hıristiyan ve obskürantist (karanlıkçı) ideallere bir dönüşü mü? Ve hatta sonunda, bir sanatçının, o zamana değin istencinin tüm gücüyle bunların tersinin, yani sanatını son kerte tinselleştirmenin ve duyusallaştırmanın peşinde koşmuş olan bir sanatçının kendi-kendini-reddini, kendi-kendini-silişini mi görmeliyiz? Ve sadece sanatını değil: tüm yaşamını da. Wagner'in, filozof Feuerbach'ın izinden zamanında nasıl da coşkuyla gitmiş olduğunu anımsayın: Feuerbach'ın "sağlıklı duyusalılık" sözü - bu söz, otuzlu kırklı yıllarda Wagner'e, bir çok Alman'a olduğu gibi - "Genç Almanlar" diye adlandırmışlardı kendilerini, kurtuluşun sözü gibi gelmişti. Bu konuda başka bir fikir mi edinmişti en nihayetinde? Çünkü görünüşe bakılırsa bu konuda başka bir öğreti yaymak isteğindeydi en sonunda... Ve

sadece sahneden seslenen Parsifal trompetleri ile de değil: - onun son yıllarının kasvetli, hür olmaktan uzak olduğu kadar umarsız da olan yazarlığında gizli bir arzuyu ve istenci, yılgın, kuşkulı, açığa vurulmamış bir istenci, düpedüz tersine dönmeyi, Hıristiyanlığa dönmeyi, reddi, Hıristiyanlığı, Ortaçağı telkin etme ve müritlerine “her şey boş! kurtuluşu başka yerde arayın!” deme istencini ele veren yüzlerce yer vardır. Hatta “kurtarıcının kanı”na bile yakarıшта bulunulur bir keresinde...

4

Bir sürü nahoş şey içeren böyle bir durumla ilgili olarak - ki t i p i k bir durumdur - kendi fikrimi söyleyeyim: yapılacak en iyi şey, bir sanatçıyı yapıtından, onu yapıtı kadar ciddiye alınmayacak ölçüde ayrı tutmaktır kuşkusuz. Eninde sonunda yapıtının yalnızca bir önkoşuludur o, yapıtın üzerinde büyüdüğü ve içinden boy verdiği döl yatağı, toprağı, duruma göre de gübresi ve fişkisıdır, - dolayısıyla, eğer yapıtın kendisinin keyfine varmak isteniyorsa, çoğu durumda unutulması gereken bir şeydir. Bir yapıtın k ö k e n i n e ilişkin görüş, fizyologları ve tin didikleyicilerini ilgilendirir: asla ve hiçbir zaman estetleri, artistleri değil! Parsifal'in yazarı ve biçimlendiricisi, ortaçağın ruh karıştıklarını derinlemesine, esaslı ve hatta korkunç bir biçimde yaşamaktan ve bu karıştıkların zeminine inmekten, her tür zihinsel yüceliğin, kesinliğin ve disiplinin düşmanca uzağında kalmaktan, bir tür düşünsel s a p - k ı n l ı k t a n (deyişimi bağışlayın) kaçınamamıştır, tıpkı gebe bir kadının gebeliğin iğrençliklerinden ve fevkaladeliklerinden kaçınamaması gibi: ama dediğim gibi, çocuğun keyfine varılmak isteniyorsa bunları u n u t m a k gerekir. Bir sanatçının kendisinin de, İngilizlerin deyişiy-le, psikolojik yakınlık dolayısıyla çok kolayca düştüğü bir yanılgıdan

sakınılmalıdır: sanatçının kendisini, onun betimleyebildiği, tasarlayabildiği, dile getirebildiği şeymiş gibi görme yanılgısından. Gerçekte durum şudur: eğer sanatçı kendisi o şey olmuş olsaydı, onu kesinlikle tanımlamaz, tasarlamaz, dile getirmezdi; bir Homeros Akhilleus'u, bir Goethe Faust'u yaratmazdı, Homeros bir Akhilleus, Goethe de bir Faust olmuş olsaydı. Yetkin ve tam bir sanatçı, "reel olan"dan, gerçek olandan sonsuza dek kopmuştur; öte yandan, en içsel varoluşunun bu sonsuz "gerçekdışılığı"nın ve sahteliğinin onu nasıl zaman zaman umarsızlığa vardiyecek denli bezdirdiğini, - ve böyle bir durum karşısında kimi zaman, ona en yasak olan şeye, gerçekliğe el atmaya, gerçek olmaya kalkışmasını anlamak da zor değildir. Ne derece başarıyla? Bu tahmin edilebilir... sanatçının tipik hevesidir bu; kocamış Wagner'in de kapılmış olduğu ve ona öylesi pahalıya mal olmuş, karşılığını öylesi feci şekilde ödemek zorunda kalmış olduğu hevesin aynısı (en değerli dostlarını yitirdi bunun yüzünden). Ama yine de, bu hevesi de bir yana bırakırsak, kim istemezdi ki Wagner'in, kendi iyiliği için bize ve sanatına başkattürküveda etmiş olmasını; bir Parsifal'le değil de, daha utkulu, daha özgüvenli, daha Wagnerce, - daha az yanıltıcı, niyetinin bütününe ilişkin olarak daha az muğlak, daha az Schopenhauer'ca, daha az nihilistçe?..

5

- Çileci ideallerin anlamı nedir öyleyse? Bir sanatçı söz konusu ise, artık anlamış bulunuyoruz: hiçbir anlamları yok!.. Ya da hiçbir şey ifade etmeyecek kadar çok çeşitli anlamları var!.. İlk sanatçıları eylelim: bunlar dünyada ve dünyaya karşı yeterince bağımsız bir konumda değiller ki, onların değerlendirmeleri ve bu değerlendirmele-

rin uğradığı değişimler k e n d i b a ş l a r ı n a ilgiye değer olsun! Her zaman ya bir ahlakın ya bir felsefenin ya da bir dinin uşağı olmuştur onlar; üstelik ve ne yazık ki sıklıkla, hayranlarının ve hamilerinin fazlasıyla uyumlu dalkavukları ve eski ya da yeni yükselmekte olan kudretlerin burnu iyi koku alan yaltakçıları olmaları bir yana. En azından bir sipere gerek duyarlar hep, bir dayanağa, önceden meşrulaşmış bir yetkeye: sanatçılar asla kendi başlarına durmazlar, yalnız başına durmak onların en derin içgüdülerine aykırıdır. Nitekim Richard Wagner de, “zamanı geldiğinde” filozof Schopenhauer’ı kendine öncü yapmış, siper edinmiştir: - kim Schopenhauer’ın felsefesinin sunduğu dayanak olmadan, Schopenhauer’ın yetmişli yıllarda Avrupa’da iyiden iyiye a ğ ı r l ı k kazanmış yetkesi olmadan, Wagner’in çileci bir ideali benimseme yürekliliğini gösterebileceğini aklından geçirebilir ki? (üstelik, y e n i Almanya’da sofuca, krallığa özgü sofuca düşünüş tarzından nasibini almamış bir sanatçı mümkün olabilir miydi hesaba katmadık henüz). - Ve böylece daha ciddi olan soruya varmış bulunuyoruz: eğer gerçek bir f i l o z o f , Schopenhauer gibi gerçekten kendi ayakları üzerinde duran bir kafa, kendine karşı yüreklilik gösteren, kendi başına durmayı bilen, öncüler ve yol gösterici yüksek işaretler beklemeyen tunç bakışlı bir erkek ve şövalye çileci ideali ululuyorsa bunun anlamı nedir? Bu noktada hemen, Schopenhauer’ın s a n a t karşısındaki tuhaf, ama belirli türden insanlar için de büyüleyici olan tavrını ele alalım: çünkü Richard Wagner i l k i n belli ki bu yüzden Schopenhauer’ın safına geçmiştir (bir şair tarafından, bilindiği gibi, Herwegh tarafından ikna edilmiştir), hem de o derece geçmiştir ki, estetiğe ilişkin önceki ve sonraki inancı arasında tam bir kuramsal çelişki uçurumu açılmıştır, - önceki inancı, örneğin “Opera ve Dram”da, sonraki ise 1870’den başlayarak yayımladığı yazılarında dile getirilir. O tarihten itibaren Wagner, özellikle, ki belki en

yadırgatıcı olan da budur, müziğin kendisinin değeri ve konumu hakkındaki yargısını hoyratça değiştirmiştir: ne olmuş şimdiye dek müzikten, serpilip gelişmek için mutlak olarak bir ereği, bir erkeği - yani dramı - gereksinen bir araç, bir aracı, bir “dişi” yapmışsa! Bir anda kavradı ki, Schopenhauer’ın kuramı ve bu kuramın getirdiği yenilikle in majorem musicae gloriam (müziğin daha büyük onuruna) daha fazla şey yapılabilir, - yani Schopenhauer’ın algıladığı biçimiyle, müziğin egemenliğini kullanarak: tüm diğer sanatların ötesine ve karşısına yerleştirilen müzik; bağımsız sanatın kendisi; diğer sanatlar gibi olgusallığın suretlerini sunmayıp, daha ziyade istencin kendi dilini, istencin en kendine özgü, en ilksel, en türememiş açığa vurumu olarak ve dosdoğru “uçurum”un derinliklerinden gelerek konuşan sanat. Schopenhauer’ın felsefesinden kaynaklanmış gibi görünen müziğin bu olağanüstü kıymetlenişi ile birlikte, müzisyen de bir anda görülmedik biçimde kıymete binmiştir: bir kâhindir o artık, bir rahip, hatta bir rahipten de fazlası, şeylerin “kendi başınalığı”nın bir tür sözcüsü, bir öte taraf telefonu, - Tanrı’nın bu vantriloğu yalnızca müzik de konuşmaz artık, - metafizik konuşur: en nihayet günün birinde çileci ideallerden dem vurmuş olmasına ne şaşmalı?..

6

Schopenhauer estetik sorunsalın Kantçı ifadesinden yararlandı, - buna rağmen kuşkusuz Kantçı bir gözle bakınadı bu sorunsala. Kant, güzel’in sıfatları arasından, bilgiye şan şeref getirmiş olanları yeğleyip ön plana çıkarmakla sanata bir saygınlık verdiğini düşünmekteydi: kişisel olmama ve genelgeçerlik. Bunun esas itibariyle bir yanılgı olup olmadığını tartışmanın yeri burası değil; benim altını çizmek istediğim

tek şey, Kant'ın, sanatçının (yaratıcının) deneyimlerinden yola çıkarak estetik sorunsalı hedeflemek yerine, tüm filozofların yaptığı gibi salt "seyirci"den yola çıkarak sanat ve güzel olan üzerine düşünmüş ve böylelikle, farkına varmaksızın "seyirci"nin kendisini "güzel" kavramına taşımış olduğudur. Güzel'in filozofu, bu "seyirci"yi yeterince tanıyor olsaydı barı! - büyük bir k i ş i s e l olgu ve deneyim, güzel olanın alanındaki bir sürü kuvvetli ve en kendine özgü cinsten yaşantı, arzu, sürpriz, esrime olarak yanı! Ama korkarım durum her zaman bunun tersiydi: ve bu yüzdendir ki filozoflar bize daha en başından, Kant'ın o ünlü Güzel tanımında olduğu gibi, incelikli bir özdeneyim kılığının besili solucan biçiminde temel bir yanılgı olarak içlerine çöreklenmiş olduğu tanımlar sunageliyorlar. "Güzel olan," dedi Kant, "ilgi olmaksızın beğenilendir." İlgi olmaksızın! Bu tanımları, gerçek bir "seyirci" ve artist tarafından - Stendhal tarafından yapılmış olan o diğer tanımla karşılaştırmak - 'güzel olan'ı bir keresinde une promesse de bonheur (bir mutluluk vaadi) diye niteler Stendhal. Ne olursa olsun, Kant'ın estetik durum söz konusu olduğunda vurguladığı yegâne şey burada r e d d e d i l m e k t e ve silinip atılmaktadır: l e d é s i n t é r e s s e m e n t (ilgisizlik). Kim haklı, Kant mı Stendhal mı? - Bizim estetikçilerimiz, güzelliğin büyüğü altında çıplak kadın heykellerinin b i l e "ilgi olmaksızın" seyredilebileceğini söyleyerek terazinin kesesini Kant lehine doldurmaktan bıkip usanmıyorlarsa, biraz alaya alınmayı da hak ediyorlar demektir: - sanatçıların bu hassas noktaya ilişkin deneyimleri "daha ilginç"tir, ve ne olursa olsun Pygmalion'un "estetik olmayan bir insan" olduğu söylene-
mez. Biz de estetikçilerimizin böylesi argümanlara yansıyan masumluklarıyla ilgili daha iyi düşünelim, Kant'ın, dokunma duyusunun kendine özgülüğü üzerine bir taşra papazı safdilliğiyle öğrettiklerini de onun şeref hanesine yazalım! - Bu noktada sanat dallarına Kant'tan çok daha

farklı bir ölçüde yakın, ama gene de Kant'ın tanımının sihrinden kendini kurtaramamış olan Schopenhauer'a geri dönüyoruz: nasıl olmuştu bu? Durum yeterince garip: Schopenhauer “ilgi olmaksızın” sözünü en kişisel bir tarzda, kendi deneyimleri arasında en düzenli sıklıkta yaşamış olması gerektiği bir deneyimden hareketle yorumladı. Schopenhauer çok az şey hakkında estetik temaşanın etkisi üzerine konuştuğu kadar kesin konuşmuştur: onun cinsel “ilgilenim”in panzehiri olduğunu ileri sürer, şerbetçi otu ve kâfurdan elde edilen maddeler gibi yani, “istenç”ten bu kaçıp kurtulmayı estetik durumun en büyük üstünlüğü ve yararı olarak yüceltmekten asla bıkip usanmamıştır. Kaldı ki, onun “istenç ve tasarım”a ilişkin temel buluşu, “istenç”ten kurtulmanın yalnızca “tasarım” yoluyla mümkün olabileceği düşüncesi, o cinsel deneyimin bir genelleştiriminden kaynaklanmamış mıydı diye de sormak geliyor insanın içinden. (Bu arada şunu da belirtelim ki, Schopenhauer'ın felsefesine ilişkin tüm sorularda, bu felsefenin yirmi altı yaşında bir gencin buluşu olduğunu, dolayısıyla sırf Schopenhauer'ın özgüllüğünden değil, yaşamın o döneminin özgüllüğünden de payına düşeni almış olduğunu hiçbir zaman gözden kaçırmamak gerekir.) Schopenhauer'ın, estetik durumu övmek için kaleme almış olduğu sayısız pasaj içinde en açık ifade edilmiş olanlarından birine kulak verelim örneğin, bu sözler nasıl bir tonla, acıyla, mutlulukla, şükranla söylenmiştir ona kulak verelim (Welt als Wille und Vorstellung [İstem ve Tasarım Olarak Dünya], I 231): “Bu, Epikuros'un ‘en yüce iyi’ ve ‘tanrıların içinde bulundukları durum’ olarak övdüğü ıstırapsız durumdur; aşağılık istenç dürtüsünden o an için azat oluruz; ‘isteme’nin bizi sürdüğü kürek cezasının Şabat’ını kutlarız, İksion’un tekeri durmuştur”... Ne şiddetli sözcükler! Ne imgeler; azabın ve uzun bir usancın imgeleri! Neredeyse patolojik bir zaman karşılaştırmı, “o an” ile diğerlerinin, “İksion’un

tekeri”nin, “istemenin bizi sürdüğü kürek cezasını”nın, “aşağılık istenç dürtüsü”nün karşı karşıya getirilişi! - Ama diyelim ki Schopenhauer kendi açısından yüz kere haklı, ‘güzel olan’ın özünü kavramak açısından neye yarar ki bu? Güzel’in etkilerinden birini tanımladı Schopenhauer, istenç yatıştırıcı etkisini, - ama düzenli olarak görülen bir etki mi ki bu? Daha önce de belirtildiği gibi Schopenhauer’dan daha az duyusal olmamakla beraber, mutluluktan daha çok nasiplenmiş bir yaradılıştan olan Stendhal güzel’in bir başka etkisini vurguluyor: “güzel olan mutluluk v a a t e d e r”, ona göre ‘güzel olan’ yoluyla tam da istenç in (“ilgi”nin) u y a r ı m ı d ı r söz konusu olan. Ve en nihayetinde, Schopenhauer’ın kendisine karşı bir itiraz da ileri sürülemez mi; kendisini bu konuda pek haksızca Kantçı gördüğü, Kant’ın ‘güzel’ tanımını hiç mi hiç Kantçı bir anlayışla ele almamış olduğu; - ‘güzel olan’ı kendisinin de bir “ilgi”den, hem de en kuvvetli, en kişisel ilgiden, işkencesinden kurtulan bir işkence görmüşün ilgisinden yola çıkarak beğendiği ileri sürülemez mi?.. Tekrar ilk sorumuza, “bir filozof çileci idealleri ululuyorsa bunun a n l a m ı nedir?” sorusuna dönersek, bu soruya ilişkin bir ilk ipucu elde ediyoruz burada en azından: b i r i ş k e n c e d e n k u r t u l m a k istemektedir o! -

7

“İşkence” sözcüğü karşısında yüzümüzü asmayalım hemen: özellikle de bu mesele için bundan alıkoyacak yeterli neden var, - hatta gülünesi bir şeyler bile var. Özellikle şu gerçeği, cinselliği (onun gereci olan ‘kadın’ da dahil olmak üzere, şu “i n s t r u m e n t u m d i a b o l i” [şeytanın aleti]) gerçekten de kişisel bir düşman gibi görmüş olan Schopenhauer’ın şen ve keyifli kalabilmek için düşmanlara m u h t a ç

olduğu; hiddet dolu, haşın, kötücül sözcükleri sevmiş olduğu; öfke tutkusuyla, öfkelenmek için öfkелendiği; düşmanları olmasaydı, Hegel olmasaydı, kadın, duyusallık ve tüm o var olma, hayatta kalma istenci olmasaydı hasta düşeceği, pesimist olacağı (ne kadar arzu etmiş olsa da pesimist değildi çünkü) gerçeğini hafife almamalıyız. Aksi takdirde orada kalma z d ı Schopenhauer, buna bahse girilir, kaçıp giderdi: ama düşmanları sınıksız tuttu onu, düşmanları her seferinde var olmaya ayarttı onu, öfkesi, tıpkı antik çağın Kiniklerinde olduğu gibi, ona can veren şeydi, dinlencesi, ödülü, tiksintiye karşı devası, mutluluğu y d u . Schopenhauer meselesinin en kişisel yanı ile ilgili olarak bu kadar; diğer taraftan, tipik bir yanı da var bu meselenin, - ve ancak bu noktada tekrar sorunumuza dönüyoruz. Yeryüzünde filozoflar var olduğu sürece ve filozofların bulunmuş olduğu her yerde (felsefi yeteneğin birbirine zıt iki kutbunu alırsak, Hindistan'dan İngiltere'ye kadar), duyusallığa karşı gerçek bir filozof asabiyetinin ve gazezinin de var olagelmış olduğu inkâr edilemez - Schopenhauer bunun en belagatli ve anlayabilenler için de en etkileyici ve en nefes kesici patlak verişidir yalnızca - : keza, çileci idealin tümüne ilişkin gerçek bir filozof tarafgirliği ve düşkünlüğü de var olagelmıştır, kimse bu konuda kendini kandırmamalıdır. Dedğim gibi, her iki eğilim de türün özellikleridir; bir filozofta bunların her ikisi de eksikse, o - emin olun ki - yalnızca bir "sözde" filozoftur. Ne anlama geliyor bu? Bu olguyu ilkin yorumlamak gerekir çünkü: kendi başına sonsuza dek alık alık durur orada, her "kendinde şey" gibi. Her hayvan, dolayısıyla la bête philosophe (felsefe hayvanı) da, içgüdüsel olarak, kuvvetini tamamen salıverebileceği ve kendi güç duygusunun son kertesine erişeceği elverişli koşulların en uygun olanını elde etmeye çabalar; her hayvan, yine aynı ölçüde içgüdüsel olarak ve "bütün akıllardan çok daha üstün" keskin bir sez-

giyle, en uygun olana giden bu yol üzerinde duran veya durabilecek olan her tür huzur bozucuyu ve engeli tiksintiyle iter (onu “mutluluğa” götüren yol d e ğ i l bu sözünü ettiğim, onu güce götüren yol, edime, en kudretli eyleme, ve gerçekte çoğu durumda onu mutsuzluğa götüren yol). Filozof aynı şekilde, e v l i l i ğ i - onun en uygun olana giden yolu üzerinde bir engel ve felaket olan evliliği - evliliğe ayartacak şeylerin hepsiyle birlikte tiksinererek geri çevirir. Şimdiye kadarki büyük filozofların hangisi evliydi? Herakleitos, Platon, Descartes, Spinoza, Leibniz, Kant, Schopenhauer - evli değillerdi; dahası onları evli olarak d ü ş ü n - m e k bile mümkün değildir. Evli bir filozof k o m e d i y e özgüdür, benim kuralım budur: ve Sokrates, şu istisna, şu fesat Sokrates, öyle görünüyor ki, ironik bir şekilde sırf bu kuralı kanıtlamak için evlenmiştir. Her filozof, bir zamanlar Buda’nın, ona oğlunun doğumunu haber verdiklerinde konuşmuş olduğu gibi konuşurdu: “Râhula doğdu, ben zincire vuruldum” (Râhula burada “küçük iblis” anlamına geliyor); her “özgür tin”, daha önce düşüncesiz bir saat geçirmişse eğer, saati gelir düşünceye dalar, tıpkı bir zamanlar Buda’nın düşünceye dalmış olduğu gibi - “cendere içinde bir hayat,” diye düşündü kendi kendine, “bir pislik ocağı; özgürlük evi terketmekte yatıyor”: “ve madem ki böyle düşündü terk etti evi”. Çileci idealde b a ğ ı m s ı z l ı ğ a uzanan öyle çok köprü imlenmiştir ki, bir filozofun, günün birinde tüm özgürlüksüzlüğe “hayır” demiş ve alıp başını ç ö l ü n birine gitmiş olan tüm kararını vermişlerin öykülerini, içinden sevinç çılgınlıkları atıp alkış tutmaksızın dinlemesi olanaksızlaşmıştır: üstelik yalnızca güçlü eşeklerdi bu kararlılar, güçlü bir tinin tümüyle zıddıydılar. Çileci ideal, bir filozof söz konusu olduğunda ne anlama geliyor o halde? Benim yanıtlım - ki çoktan tahmin edilmiştir sanırım - şudur: filozof, en yüksek ve en gözü pek tinselliğin koşullarının en uygun olanını görüp gülümser

ona baktığında, - onunla “varoluşu” reddetmez; kendi, ama sadece kendi varoluşunu evetler daha ziyade ve bunu belki o ölçüde yapar ki, şu haddini bilmez dileğin de pek uzağında kalmaz: *per e a t m u n d u s, f i a t p h i l o s o p h i a, f i a t p h i l o s o p h u s, f i a m* (yıkılsın dünya, ama felsefe kalsın, filozof kalsın, ben kalayım)!..

8

Görüyorsunuz, çileci idealin değeri konusunda akli çelinmemiş tanıklar ve yargıçlar değil bunlar, bu filozoflar! Kendilerini düşünüyorlar, - “aziz olan”dan onlara ne! Kendileri için tam da en vazgeçilmez olan şeyleri göz önünde bulunduruyorlar: zorlamadan, tacizden, gürültüden, iş güçten, yükümlülüklerden, tasalardan azatlık; aydınlık bir kafa; düşüncelerin dansı, sıçraması ve uçuşu; iyi hava, hafif, berrak, açık, kuru, doruklardaki, hayvansal tüm varoluşun tinselleşip kanatlandığı o hava gibi; tüm bodrumlarda sükûnet; güzelce zincire bağlanmış köpekler; düşmanlığın ve zıvanadan çıkmış gazezin havlamasına son; sekteye uğramış hırsın kemirgen solucanlarına son; mütevazı ve itaatkâr iç organlar, değirmen gibi işlek ama uzak; yürek yabansı, ötede, gelecekte, ölümden sonra, - özetle, tanrısallaşmış ve kanatlanmış, yaşamın üzerinde dingin durmaktan çok onun üzerinde kol gezen bir hayvanın neşeli çileciliğini görüyor onlar çileci idealde. Çileci idealin üç büyük sloganının neler olduğu malum: yoksulluk, alçakgönüllülük, iffet: ve şimdi bir kez de bütün büyük, verimli, yaratıcı tinlerin yaşamlarına yakından bakalım, - bu üçünü, belirli bir dereceye kadar hepsinde bulacaksınız. Onların “erdemleri” olarak değil elbette - ne işi var bu tür insanın erdemlerle! -, onların en iyi varoluş biçimlerinin ve en güzel üretkenliklerinin en gerçek ve en doğal koşulları olarak. Gerçi

baskın tinsellikleri ilk olarak, azgın ve kolay uyarılabilir bir gurura ya da havai bir duyusallığa gem vurmak durumunda kaldı belki ya da “çöl”e duydukları istençlerini, lükse ve en seçkin şeylere duyulan düşkünlük karşısında, keza savurgan bir liberallik karşısında maddi manevi güçlkle ayakta tutabildi. Ama yaptı işte, tüm diğer içgüdülerin yanında kendi istemlerini kabul ettirmiş baskın bir içgüdü olarak - hâlâ da yapıyor; yapmıyor olsaydı baskın da olamazdı zaten. Kısacası “Erdem”le hiçbir ilgisi yok bunun. Az önce sözünü ettiğim çöl; güçlü, yaradılıştan bağımsız tinlerin kapandıkları ve içinde giderek yalnızlaştıkları çöl - ah! ne kadar da faklı okumuşların düşledikleri çölden! - belirli durumlarda, bunların, yani bu okumuşların kendileri çöl. Şurası kesindir ki, tinin aktörleri mutlak olarak dayanamazlar o çöle - onlar için hiç de yeterince romantik, yeterince Suriyeli değildir orası, yeterince sahne çölü hiç değildir! Gelgelelim orada da develer yok değil: ama tüm benzerlik bundan ibaret. Kasıtlı bir tanınmazlık belki; bir kendikendinden-kaçınma; gürültüden, saygıdan, gazeteden, etkiden çekinme; küçük bir memuriyet, gündelik bir yaşam, gün ışığına çıkarmaktan çok gizleyen bir şey; seyri dinlendiren, zararsız ve şen, kanatlı kanatsız hayvanata ara sıra gösterilen bir ilgi; arkadaş olarak bir sıradağ, ama ölü olmayan, gözleri (yani gölleri) olan bir sıradağ; belirli durumlarda, tanınmamaktan emin olunan ve herkesle cezalandırılmaksızın konuşulabilecek, sıradan bir otelde bir oda, - “çöl” bu işte: ah! inanın bana o yeterince yalnız! Herakleitos’un, muhteşem Artemis tapınağının sütunlu koridorlarına ve açık avlularına kendini çektiğinde, o “çöl” daha saygıdeğerdi elbet, kabul ediyorum: neden yoksunuz biz öylesi tapınaklardan? (belki de yoksun değiliz: en güzel çalışma odamı anımsadım birden, Piazza di San Marco, ilkbahar elbet ve öğleden önce, on ile oniki arasındaki o zaman.) Ne ki Herakleitos’un kaçınmış olduğu şey,

bugün b i z i m uzak durduğumuz şeyin aynısı hâlâ: Efeslilerin patırtısı ve demokrat zırvalamaları, politikaları, “imparatorluk” (Iran, anlıyor-sunuz elbet) hakkındaki havadisleri, “bugün”ün pazar yeri ıvır zıvrı, - çünkü biz filozoflar, öncelikle bir şeyden kaçınma gereksinimi duyarız: her tür “Bugün”den. Dingin olana, soğuk olana, seçkin olana, uzak olana, geçmiştekine saygı duyarız biz; ruhun, karşı karşıya kaldığında kendini savunmak ve kendini kapamak zorunda kalmadığı her şeye - konuşulabilecek, sesi y ü k s e l t m e d e n konuşulabilecek bir şeye. Bir tinin konuşurkenki tınısına kulak verin yeter: her tinin tınısı vardır ve her tin tınısını sever. Örneğin oradaki bir tahrikçi olsa gerek, bir boş kafa, bir boş tencere diyesim geliyor: içine ne girerse, küt ve kalın çıkıyor dışarı, o büyük boşluğun yankısıyla ağırlaşmış olarak. Şuradaki neredeyse hep boğuk sesle konuşuyor: kendini boğuk sesle m i d ü ş ü n - m ü ş t ü acaba? Mümkündür - fizyologlara sormalı -, ama sözcüklerle düşünen bir konuşmacı olarak düşünür, bir düşünür olarak değil (bu onun temel olarak meseleleri değil, meselelere ilişkin olarak değil, meseleler açısından düşündüğünü, aslında k e n d i n i ve dinleyicilerini düşündüğünü gösterir). Şu üçüncü ısrarlı konuşuyor, fazlaca yakınımızda sokulmuş, soluğu yüzümüzde dolanıyor, - ağzımızı kapatıyoruz ister istemez, oysa bir kitaptan sesleniyor bize: üslubunun tınısı ısrarlılığının nedenini - vakti olmadığını, kendine doğru dürüst inanmadığını, ya bugün konuşacak ya da bir daha asla konuşamayacak olduğunu ele veriyor. Kendinden emin bir tin usulca konuşur oysa; saklılığı arar, gelişini geciktirir. Bir filozof, cafcıflı ve yaygaracı üç şeyden, şöhretten, prenslerden ve kadınlardan uzak durmasıyla ayırt edilir: ama bu demek değildir ki bunlar onun ayağına gelmez. Bir filozof fazla parlak ışıktan kaçınır: bu yüzden de, yaşadığı zamandan ve onun “gündüz”ünden kaçır. Bir gölge gibidir onun gündüzü içinde: güneş battıkça, o

büyür. “Alçakgönüllülüğü”ne gelince, karanlığa katlandığı gibi, belirli bir bağımlılığa ve muğlaklığa da katlanır: dahası, şimşeklerin tacizinden korkar; her kötü havanın kaprisini, her kaprisin de kötü havasını üzerine salıverdiği, iyiden iyiye tecrit edilmiş ve her tür etkiye maruz bırakılmış bir ağacın korunmasızlığı karşısında ürker. “Analık” içgüdü-sü, içinde yetismekte olana duyduğu gizli sevgi, kendi k e n d i n i düşünme zahmetinden kurtarıldığı durumlara yöneltir onu; tıpkı, kadındaki a n a l ı k içgüdü-sünün, kadının bağımlı konumunun bugüne dek süregelmesine yol açmış olması gibi. Fazla bir şey de talep etmez onlar, bu filozoflar, “malı olan malın esiri olur”, budur sloganları -; ve tekrar tekrar belirtmeliyim ki, bir erdemden, övgüye değer bir yetingenlik ve yalınlık niyetiyle d e ğ i l , en yüksek efendileri onlardan b ö y l e talep ettiği, zekice ve amansızca talep ettiği için: o efendi ki sadece bir şeyden anlar ve her şeyi, zamanı, kuvveti, sevgiyi, ilgiyi sadece o şey için biriktirir, sadece o şey için saklar. Düşmanlıklarla rahatsız edilmekten hoşlanmaz bu tür insan, dostluklarla rahatsız edilmekten de hoşlanmaz: kolayca unuttur veya kolayca aşağılar. Bir zevksizlik gibi gelir ona şehit havası takınmak; “hakikat uğruna a c ı ç e k m e k ” - o, bu işi tinin hırşlarına ve sahne kahramanlarına bırakır, bir de o iş için yeterli zamanı olanlara (onlarsa, filozoflarsa, hakikat için bir şey y a p m a k durumundadırlar). Büyük laflar kullanmazlar gerekmedikçe; “hakikat” sözcüğüne bile direndikleri söylenir: büyüklenir bir havası varmış... Filozofların “iffeti”ne gelince, bu tür tinlerin üretkenlikleri çocuk yapmaktan başka bir alanda besbelli; isimlerinin süregelmesi, onların küçük ölümsüzlükleri de başka bir alanda belki (daha da az mütevazı bir ifadeyi, eski Hindistan’da filozoflar kendi aralarında kullanırlardı: “ruhu dünya olana döl dös ne gerek?”). Nasıl ki bir atletin ya da jokeyin kadınlarla ilişkiden sakınmasının iffetle bir ilgisi yoktur, burada da her-

hangi bir çileci kaygıdan ve duyu düşmanlığından doğan bir iffet söz konusu değildir: onların baskın içgüdüleri daha çok, en azından büyük gebelik dönemlerinde böyle ister. Cinsel ilişkinin, büyük tinsel gerilim ve hazırlık dönemlerinde ne kadar zararlı bir etkisi olduğunu her artist bilir; içlerinden en kudretli ve sağlam içgüdümlü olanlarının, deneyime, o berbat deneyime dahi ihtiyaçları yoktur bunu anlamak için, - “analık” içgüdüleridir bu noktada, tüm diğer kuvvet ve hayvansal yaşam g ü c ü (vigor) birikimlerini ve fazlalıklarını, oluşmakta olan yapıtın yararına denetimi altına alan: daha büyük kuvvet, daha küçük olanı t ü k e t i r sonunda. - Schopenhauer’ın yukarıda sözü edilen durumu da bu yorum ışığında görülmelidir: güzel’i görmek, Schopenhauer’ın doğasının başat kuvvetini (düşünme ve derini görme kuvvetini) harekete geçiren bir uyarıcı olarak etkiyordu besbelli: öyle ki bu kuvvet sonradan infilak etti ve bir anda bilincin efendisi oluverdi. Ama bununla, estetik duruma özgü o garip tatlılığın ve doluluğun tam da “duyusalılık” unsurundan kaynaklanabileceği (tıpkı evlilik çağına gelmiş kızlara özgü şu “idealizm”in aynı kaynaktan gelmesi gibi) -, dolayısıyla duyusalılığın her estetik durum baş gösterdiğinde, Schopenhauer’ın sandığı gibi ortadan kalkmadığı, yalnızca dönüşüme uğradığı ve bilince artık cinsel bir uyarıcı olarak girmediği olasılığı da hiçbir şekilde elenmiş olmuyor. (Bu bakış açısına bir başka sefer, şimdiye dek hiç dokunulmamış ve aydınlatılmamış olan estetik fizyolojisi alanının daha da hassas sorunsalları bağlamında geri döneceğim.)

Gördük ki, belirli bir çilecilik, en iyi niyetlerle gerçekleştirilen çetin ve şen bir el etek çekme, en yüksek tinselliğin elverişli koşullarına da-

hildir, keza onun en doğal sonuçlarından da biridir: dolayısıyla çileci idealin, özellikle filozoflar tarafından hiç bir zaman tümüyle tarafsız bir şekilde ele alınmamış olması hiç de şaşırtıcı değil. Kaldı ki ciddi bir tarihsel inceleme, çileci ideal ile felsefe arasındaki bağın çok daha yakın ve sıkı olduğunu gösterir. Denebilir ki felsefe, yeryüzündeki ilk adımlarını atmayı tam da bu idealin denetimindeki iplerle tutunarak öğrenmiştir - ah henüz ne beceriksizce, ah ne bıkkın bir edayla, ah nasıl da her an yüzüstü kapaklanmaya hazır, bu çarpık bacaklı, küçük, utangaç, sakar hanım evladı! Başlangıçta tüm iyi şeylerin başına gelenler gelmiştir felsefenin başına da, - uzunca bir süre kendileri olmaya cesaret edememişlerdir, biri yardıma gelir mi diye etrafa bakınıp durmuşlardır sürekli, dahası, kendilerine bakan herkesten korkmuşlardır. Bir filozofun dürtülerini ve erdemlerini sırasıyla gözden geçirin - onun kuşkucu dürtüsünü, reddeden dürtüsünü, kesin bir yargıya varmadan önce sonuna dek bekleme dürtüsünü, çözümleyici dürtüsünü, onun araştırmacı, arayıcı, girişimci dürtüsünü, onun karşılaştırmacı, denkleştirici dürtüsünü, onun tarafsızlık ve nesnellik istencini, onun her “sine ira et studio” (öfkesiz ve sevgisiz) istencini - : tüm bunların çok uzun bir süre, ahlakın ve vicdanın ilk gereklerinin tersine gitmiş olduğunu anladınız mı artık? (üstelik, Luther’in “Bayan Sinsi, akıllı yosma” diye adlandırmayı sevdiği aklın sözünü bile etmedik daha). Anladınız mı artık bir filozofun, şayet kendisinin bilincine varmışsa, kendini zorunlulukla, âdeti ete kemiğe bürünmüş “niti-mur in vetitum” (yasaklanmış bir şey için çabalıyoruz) olarak duyumsamak zorunda kalacağını - dolayısıyla “kendini duyumsamaktan”, kendisinin bilincine varmaktan sakınacağı mı?.. Durum, daha önce de söylemiş olduğum gibi, bugün kıvanç duyduğumuz tüm iyi şeyler bakımından da farklı değil; eski Yunanlıların ölçütleriyle ölçül-

düğünde bile tüm modern varoluşumuz, zayıflık değil de güç ve güç bilinci olduğu oranda, baştan aşağı kibir ve tanrısızlıkmiş gibi görünür: çünkü bugün hayranlık duyduklarımızın tam zıddı olan şeyler çok uzun bir süre, vicdanı kendilerinden yana, Tanrı'yı da kendi koruyucuları olarak bulagelmışlerdi. Doğaya karşı tavrımız tümüyle kibir bugün, makineler ve o pervasız teknisyen ve mühendis icatçılığı sayesinde gerçekleşen doğa tecavüzümüz; Tanrı'ya karşı, öyle diyesim geliyor ki, koskoca bir nedensellik ağı örüsü ardındaki herhangi bir sözde erek ve ahlak örümceğine karşı, tavrımız kibir - Cesur Karl'ın Onbirinci Ludwig'le savaşıırken söylediği gibi "je combats l'universelle araignée" (evrensel örümcekle savaşıyorum) -; kendimize karşı tavrımız kibir, - kendi üzerimizde deney yapıyoruz çünkü, hiç bir hayvan üzerinde yapılmasına izin vermeyeceğimiz cinsten deneyler; canlı canlı yarıp açıyoruz ruhumuzu keyifle ve merakla: ruhun "esenliği" bizi niye ilgilendirsin ki daha! Kendi kendimizi sağaltıyoruz sonradan: hasta olmak öğreticidir, bundan kuşkumuz yok, sağlıklı olmaktan daha da öğretici, - hatta hasta edenler, kim olduğu belirsiz büyücü-hekimlerden ve "kurtarıcı"lardan daha gerekli görünüyor bugün bize. Şimdi kendi kendimize şiddet gösteriyoruz, buna kuşku yok, biz cevval zekâları (Nussknacker) ruhun, biz kuşku duyanlar ve kuşku uyandıranlar, sanki yaşam bilmece çözmekten (Nüsseknacken) öte bir şey değilmiş gibi; işte bu yüzden her geçen gün daha kuşku uyandıran, kuşku duymaya daha layık olacağız zorunlulukla; ve bu yüzden yaşamaya da daha layık olacağız belki?.. Tüm iyi şeyler vaktiyle kötü şeylerdi; her kalıtsal günahın bir kalıtsal erdem oluştu. Sözgelimi evlilik, uzun bir süre topluluk hakkının ihlali olarak görüldü; bir kadını sırf kendine mal edecek denli kibirli olanlar ceza öderdi bir zamanlar (buna örnek olarak jus prima noctis [ilk gece hakkı], bugün hâlâ Kamboç-

ya'da rahiplerin, bu "eski ve iyi göreneklerin" koruyucularının, bir ayrıcalığıdır). Yumuşak, iyicil, uysal, merhametli duygular - ki şimdilerde değerleri öylesine arttı ki, neredeyse "kendi başına değerler" oldular - çok uzun zaman boyunca aşağılandılar, üstelik sahipleri tarafından: yumuşak olmaktan utanılırdı, tıpkı bugün sert olmaktan utanıldığı gibi (bkz. "İyinin ve Kötünün Ötesinde", s. 232). H u k u k a boyun eğiş: - ah, yeryüzünün her yerindeki tüm asil soylar kendi kan davalarından nasıl da vicdanları direnerek vazgeçtiler ve hukukun kendileri üzerlerinde tahakküm kurmasına izin verdiler! "Hukuk" uzunca bir süre bir v e t i t u m (yasaklanmış bir şey), bir taşkınlık, bir yenilikti; zorlayarak ve zorlayış o l a r a k baş gösterdi; insanın, ancak kendinden utanç duyarak boyun eğmiş olduğu bir zorlayış. Yeryüzünde atılan en ufak adım bile, tinsel ve bedensel eziyetlere katlanılarak atıldı o zamanlar: tüm bu bakış açısı, "ileriye adım atmak için değil, hayır! sırf adım atmak, devinmek, değişmek için sayısız şehide gerek görmüş" bu bakış açısı, özellikle bugün ne kadar yadırgatıcı geliyor kulağımıza, - "Tan Kızılıhğı" s. 17 vd'nda ortaya koydum bu bakış açısını. "Hiçbir şey", denir s. 19 vd'nda, "şimdi övüncümüz olan şu insan akli ve özgürlük duygusundan daha pahalıya mal olmamıştır. Ama bu övünç yüzündendir ki, 'görenek ahlakı'nın hüküm sürmüş olduğu asıl ve belirleyici bir temel tarih olarak 'dünya tarihi'nin öncesinde yer almış ve insanlığın karakterini belirlemiş olan o muazzam zaman dilimlerini algılamamız bugün neredeyse olanaksızlaşmıştır: orası, acı çekmenin erdem olarak, zalimliğin erdem olarak, aldatmanın erdem olarak, öcün erdem olarak, akli yadsımanın erdem olarak, buna karşın refahın tehlike olarak, bilme tutkusunun tehlike olarak, barışın tehlike olarak, merhametin tehlike olarak, merhamet görmenin hakaret olarak, çalışmanın hakaret olarak, deliliğin tanrısallık olarak, d e ğ i ş i m i n kendiliğinden ahlak dışı ve yozlaşmaya gebe olarak yürürlükte olduğu yerdi!" -

Aynı kitabın 39'uncu sayfasında, en eski düşünür insan soyunun hangi itibarla, hangi itibar baskısı altında yaşamak zorunda kalmış olduğu açıklanır, - ve korku salmadığı ölçüde de aşağılanarak. Düşün kılık değiştirmiş bir biçimde, iki anlamlı bir görünümle, kötü bir yürek ve çoğunlukla da tedirgin bir kafa ile belirdi yeryüzünde: buna şüphe yok. Düşünen insanların içgüdülerindeki etkin olmayan, kara kara düşünüp duran, savaşı olmayan yan derin bir güvensizlikle çevrelenmelerine yol açtı uzun zaman: bununla başa çıkmanın, kendilerine karşı kararlılıkla korku uyandırmaktan başka bir yolu yoktu. Örneğin eski Brahmanlar çok iyi anlardı bu işten! En eski filozoflar, varoluşlarına ve ortaya çıkışlarına, insanlara onlardan korkmayı belletmiş olan bir anlam, bir dayanak ve bir arka plan vermeyi iyi bilirlerdi: daha doğrusu, daha da temel bir gereksinimden yola çıkarak, yani kendi kendileri karşısında korku ve hürmet edinmek için yaparlardı bunu. Çünkü kendi içlerindeki tüm değer yargılarının kendilerine karşı yönelmiş olduğunu duyumsuyorlardı, "içlerindeki filozof"a karşı duydukları her türden şüphe ve direnci kırmak zorundaydılar. Dehşetli bir çağın insanları olarak dehşetli yöntemlerle yaptılar bunu: kendi kendilerine zulmederek, kendi kendilerine yaratıcı bir şekilde eziyet ederek - kendilerini yenilediklerine inanabilmek için, tanrılara ve geleneklere karşı önce kendi içlerinde zor kullanmaları gereken, bu güce susamış münzevilerin ve düşünce yenileyicilerinin başlıca yöntemi buydu. Binlerce yıllık kendine eziyetin sonunda öylesine bir güç duygusu ve özgüven edinmiş ve böylece yeni bir cennet kurmaya girişmiş olan Kral Visvamitra'nın ünlü hikâyesini hatırlatırım: yeryüzündeki en eski ve en yeni filozof geçmişinin uğursuz simgesi, - kim günün birinde "yeni bir cennet" kurmuşsa, gerekli gücü kendi cehenneminde

bulmuştur... Tüm olguyu kısa formüller halinde özetleyelim: felsefi tin önce hep, daha önceden saptanmış düşünür insan tipine bürünmek, o kılığa girmek zorunda kalmıştır; rahip kılığına, büyücü kılığına, kâhin kılığına, genel olarak dindar bir insan kılığına, ki ne ölçüde olursa olsun olanaklı olabilsin: çileci ideal uzun süre, bir tezahür biçimi ve var olma önkoşulu olarak işine yaramıştır filozofun, - filozof olabilmek için çileci ideali temsil etmek, onu temsil edebilmek içinse ona inanmak zorunda kalmıştır. Filozofun, en yakın zamana değin elden bırakılmamış ve böylelikle neredeyse kendi başına filozof tavrı olarak geçerlik kazanan, kendine özgü biçimde dünyayı reddeden, yaşama düşman, duyulara güvenmez, duyusalıktan arınmış kendini-soyutlama tavrı. Bu tavır her şeyden önce, felsefenin oluşmuş ve süregelen olduğu koşulların zorluğunun bir sonucudur: çünkü felsefe çileci bir kılıf ve giysi, çileci bir kendini-yanlış-anlama olmaksızın yeryüzünde çok uzun bir süre olanaklı dahi olamazdı. Açık seçik bir ifadeyle söylersek: çileci rahip, şu en yakın zamana kadar, sevimsiz ve kasvetli bir tırtıl biçiminde tezahür etmiştir, felsefe de yalnızca o biçim içinde yaşamaya hak kazanabilmiş, öylece sürünegelmiştir... Bu durum değişti mi gerçekten? O renkli ve tehlikeli kelebek, bu tırtılın içinde gizlediği o “tin” her şeye rağmen sonunda gene de, daha güneşli, daha sıcak, daha aydınlanmış bir dünya sayesinde rahip kisvesinden kurtarılıp ışığa doğru salıverildi mi gerçekten? Bugün artık yeteri kadar kıvanç, atılganlık, yüreklilik, özgüven, tinsel istenç, sorumluluk istenci, istenç özgürlüğü mevcut mu ki, bundan böyle yeryüzünde “filozof” gerçekten - olanaklı olsun?..

Ancak şimdi, çileci rahip görüş sahamıza girdikten sonra sorunumuzun, “çileci idealin anlamı” sorununun üzerine ciddi olarak gitmeye başlıyoruz, - ancak şimdi “ciddiyet”e biniyor iş: ciddiye-
tin asıl temsilcisi ile karşı karşıyayız bundan böyle. “Ciddiyetin anlamı nedir?” - daha da esaslı olan bu soru daha şimdiden dilimizin ucunda belki: fizyologlara sorulması uygun düşecek bir soru, ama biz şimdilik atlıyoruz bu soruyu. Çileci rahibin yalnızca inancı değil, istenci, iktidarı, ilgisi de o idealde yatar. Var olma hakkı o ideale bağlıdır: o idealin muhalifleri olduğumuzu varsayarsak, ne de korkunç bir hasma çatmış olduğumuza şaşmamak gerekir. O ideali yadsıyanlara karşı kendi varoluşu için savaş veren bir hasım!.. Öte yandan, böylesi taraflı bir yaklaşımın, bizim sorunumuz açısından fazla bir yararı olacağı da daha baştan pek olası gözükmemektedir; çileci rahibin burada açılan tartışmanın en nesnel bilirkişisi ve yargıcı olması bir yana - kendi idealinin en başarılı savunucusu olması dahi pek olası değildir - bir kadın “kendi başına kadın”ı savunmak istediğinde bunu neden başaramıyorsa, aynı nedenden ötürü. Dolayısıyla, bizi adamakıllı çürüteceğinden korkmak yerine, kendisini bize karşı doğru dürüst savunabilmesi için daha çok bizim ona yardım etmemiz gerekecek - bu kadarı apaçık ortada... Burada tartışma konusu olan düşünce, yaşamımıza çileci rahipler tarafından biçilen de ğ e r d i r : onlar tarafından yaşam (ait olduğu her şeyle, “doğa”yla, “dünya”yla, tüm “oluş” ve “kalımsızlık” alanıyla birlikte) tümünden farklı türde bir varoluşla, yaşamın karşıtı olan ve onun dışında kalan bir varoluşla ilişkilendirilir, o l a k i yaşam kendine karşı cephe almış, k e n d i k e n d i n i r e d d e d i y o r olsun: böyle bir durumda, bir çileci-yaşam durumunda, o diğer varoluşa bir köprü olarak görülür yaşam. Çileci kişi, girilmiş ama artık nerede başlamışsa oraya

dek geri katedilmesi gereken bir yanlış-yol olarak ele alır yaşamı; ya da eylem yoluyla yanlışlığı kanıtlanacak - yanlışlığı kanıtlanmak zorunda olan bir yanlış olarak: çileci kendisine uyulmasını talep eder çünkü, yapabildiği yerde zorla kabul ettirir kendisi varoluş değerlendirimini. Nedir bunun anlamı? Böylesi akıl almaz bir değerlendirme biçimi, insanlık tarihine istisnai bir durum ve bir acayiplik olarak geçmemiştir: var olan en yaygın ve en sürekli olgulardan biridir o. Yeryüzü varoluşumuzun büyük harfli yazısı uzak bir yıldızdan okunsa, yeryüzünün asıl çileci gezegen olduğu, hoşnutsuz, kibirli ve sevimsiz, kendilerine, yeryüzüne, tüm yaşama karşı duydukları derin tiksintiden sıyrılamayan ve eziyet etmekten zevk aldıkları için kendilerine olabildiğince eziyet eden - büyük bir olasılıkla da yegâne zevkleridir bu - yaratıkların barındığı bir köşe olduğu sonucuna saptırabilirdi belki de. Çileci rahibin ne kadar düzenli, ne kadar yaygın ve nasıl neredeyse her dönemde ortaya çıkmış olduğunu iyice düşünelim; tek bir ırka has değildir o; her yerde serpilir büyür; her sosyal sınıf içinden çıkıp boy atar. Değerlendirimini kalıtım yoluyla üretip çoğalttığından değil: bunun tersinedir durum, - derin bir içgüdü, genel olarak ele alındığında, üremeyi yasaklar ona daha çok. Bu yaşam düşünmesini türün tekrar tekrar boy verip serpilmesine yol açan, birinci dereceden bir gereklilik olsa gerektir, - böylesi bir “özçelişki” tipinin soyunun tükenmemesi yaşamın kendisi çıkarına olsa gerektir. Çünkü çileci yaşam bir “özçelişki”dir: eşi benzeri bulunmaz bir hınç, yaşamdaki bir şey üzerinde değil, yaşamın kendisi üzerinde, yaşamın en köklü, en kuvvetli, en temel koşulları üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen doymak bilmez bir içgüdü'nün ve güç istencinin hıncı hüküm sürmektedir burada; kuvveti, kuvvetin kaynaklarını tıkamak için kullanma girişiminde bulunmaktadır burada; bakış, hasetle ve sinsice, fizyolojik gelişime karşı

yöneltmiştir, özellikle de onun dışavurumuna, güzelliğe, neşeye karşı; ve bir yandan da nasipsizlikten, körelmeden, ıstıraptan, talihsizlikten, çirkin olandan, kendi kendini zarara uğratmaktan, benliksizleşmeden, kendini kırbaçlamaktan, kendini feda etmekten zevk alınır ve bunlarda zevk aranır. Tüm bunlar son derece paradoksal: ikilikli olmak isteyen, bu ıstıraptan zevk alan ve hatta kendi önkoşulu olan fizyolojik yaşam yetisi zayıfladığı ölçüde daha da kendinden emin ve utkulu olagelen bir ikilikle karşı karşıyayız burada. “Son kerte azaptaki utku”: bu abartılı simge altında savaş vermiştir çileci ideal öteden beri; bu baştan çıkarıcı bilmece, bu büyüleyici eziyet imgesinde görmüş-tür en aydınlık ışığını, selametini, en nihayetindeki zaferini. *C r u x*, *n u x*, *l u x* (çarmıh, fındık, ışık) - bunların üçü birdir onda. -

12

Ete kemiğe bürünmüş böylesi bir çelişki ve doğaya aykırılık istencinin felsefe yapar duruma getirildiğini varsayalım: neyin üzerine salıverecektir en içsel keyfiligini? En kesin biçimde hakiki olarak, gerçek olarak duyumsanan şeyin üzerine: yarılgıyı tam da asıl yaşam içgüdüsünün, hakikati en mutlak biçimde konumlandığı yerde arayacaktır. Sözelimi, Vedanta felsefesinin çilecilerinin yapmış oldukları gibi, bedenselliği yanılsamaya indirgeyecektir, ıstırapı da öyle, çeşitliliği, “özne” ve “nesne” kavram karşıtlığının tümünü - hepsi yanılgı, yanılgıdan başka bir şey değil! Kendi ‘Ben’ine inancı kendinden esirgemek, kendi “gerçekliğini” yadsımak - ne zafer! - üstelik artık yalnızca duyulara karşı, görünür olana karşı bir zafer de değil, çok daha üstün türden bir zafer, akları karşı girilmiş bir zorbalık ve vahşet: öyle bir haz ki bu, çileci kendini-aşağılama ve kendini-küçümseme akla şunu

bildirdiğinde doruğuna ulaşır: “bir hakikat ve varoluş diyarı v a r , ama akla y a s a k bu diyar!”... (Sırası gelmişken: Kant’ın “şeylerin anlaşılabilirlik karakteri” kavramında bile, akli akla karşı çevirmeye düşkün bu ihtirash çileci çelişikliğinin kalıntıları vardır: çünkü “anlaşılabilirlik karakteri” şeylerin bir türden yapısını betimler Kant’ta; öyle ki zihin bu yapı ile ilgili olarak, onun zihin için - h i ç m i h i ç k a v r a n a m a z olduğunu kavrayabilir ancak.) - Ama biz gene de, özellikle de bilenler olarak, alışlagelmiş görüş açılarının ve değerlendirmelerin böylesi kararlı ters çevrimlerine karşı (ki bunlar yoluyla tin fazla uzun bir süre ve görünüşe bakılırsa kudurmuşçasına ve boşu boşuna, kendi kendine öfkelenmiştir) nankörlük etmeyelim: bir kez olsun böylesine farklı görmek, farklı görmeyi i s t e m e k , zihnin ileriki “nesnelliği” açısından hiç de önemsiz bir zihin eğitimi ve hazırlığı sayılmaz, - “nesnellik” burada “ilgisiz görü” olarak değil (ki bu bir kavram değildir, saçmalıktır), kişinin lehte ve aleyhte şeyleri d e n e t i m a l t ı n a a l m a ve bunları bir araya getirmek ve birbirinden ayırmak yetisi olarak anlaşılmaktadır: öyle ki kişi tam da bu görüş açıları ve uygulanımsal yorum f a r k l ı l ı k l a r ı n ı bilgi açısından yararlı kılmayı bilsin. İyisi mi filozof beylerim, sakınalım kendimizi bundan böyle “arı, istençsiz, ıstırapsız, zamansız bir bilgi öznesi” koyutlamış olan o eski, tehlikeli kavram uydurmacasından; sakınalım “saf akıl” “mutlak tinsellik” “kendi başına bilgi” gibi çelişkili kavramların ahtapot kollarından: - tasarlanması mümkün olmayan bir gözün tasarlanması talep edilir burada hep, öyle bir göz ki yönü olmayacak, etkin ve yorumlayıcı kuvvetlerinin önü alınmış olacak, bu kuvvetlerden yoksun olacak, oysa ancak bu kuvvetler sayesinde görmek ‘bir şeyi’ görmek olur, hep bir saçmalık ve olmayan bir göz kavramı talep edilir burada kısacası. Y a l n ı z c a bir görüş açısından görme, y a l n ı z c a bir görüş açısından “bilme” vardır; ve bir konuya iliş-

kin ne denli çok duygulanıma söz hakkı verirsek, bir konuya ne denli çok ve farklı gözle bakmayı becerirsek, o konu hakkındaki “kavramımız”, “nesnelliğimiz” o denli eksiksiz olur. İstenci tümünden elemek, duygulanımları topyekûn askıya almak; diyelim ki yapabildik bunu: nasıl? zihni hadımetmek demek olmaz mı bu?..

13

Ama geriye dönelim. “Yaşama karşı yaşam” ; çileci insanda temsil edilmiş gibi görünen böylesi bir “özçelişki” - şimdilik bu kadarı ortada - psikolojik olarak değil fizyolojik olarak hesabı yapıldığında da, düpedüz bir saçmalaktır. Olsa olsa görünüşte bir “özçelişki”dir; asıl doğası uzun süre anlaşılamamış, uzun süre kendi başına tanımlanamamış bir şeyin bir tür geçici dile gelişi, yorumu, formülü, ayarlanımı, psikolojik bir yanlış anlaması olsa gerektir; - bir söz sadece, insanın bilgisindeki eski bir gediğe sıkışıp kalmış bir söz. Kısaca gerçeği koyayım bunun karşısına: çileci ideal, tüm yolları kullanarak ayakta kalmaya çalışan ve varoluşu için savaş veren yozlaşmaya yüz tutmuş bir yaşamın koruma ve sağaltma içgüdülerinden kaynaklanır; çileci ideal, yaşamın en derin, en sağlam kalmış içgüdülerinin yeni araçlar ve buluşlar yoluyla durmaksızın mücadele ettiği kısmî bir fizyolojik tutukluğa ve bitkinliğe işaret eder. Çileci ideal böylesi bir araçtır: durum bu ideale saygı duyanların sandığının tersinedir kısacası, - yaşam mücadele verir onun içinde ve onu kullanarak da ölümle ve ölüme karşı mücadele verir, çileci ideal yaşamı korumak için çevrilmiş bir dolaptır. Onun insanlar üzerinde, özellikle de uygarlığın ve insanın ehlileştirilmesinin dikiş tutturduğu her yerde, tarihin bize öğrettiği ölçüde hüküm sürebilmiş

ve kudretli hale gelebilmiş olması, önemli bir olgunun ifadesidir: şimdiye kadarki insan türünün, en azından ehlileştirilmiş insanın hastalıklılığıının, insanın ölümle (daha doğrusu: yaşama karşı duyulan usançla, bitkinlikle, “son” a duyulan arzuyla) olan fizyolojik mücadelesinin ifadesidir. Çileci rahip, ete kemiğe bürünmüş başka-türlü-olma, başka-yerde-olma arzusudur, bu arzunun en yüksek derecesidir üstelik, onun asıl coşkusu ve tutkusudur: ne var ki tam da arzulamanın bu gücüdür onu buraya bağlayan zincir; tam da bu yüzden burada olmak ve insan-olmak için daha elverişli koşullar yaratmaya çalışmak zorunda olan bir alete dönüşür, - tam da bu güç yoluyla tüm bir nasipsizler, sıkınlılar, talihsizler, kazazedeler, her türden kendinden-mustaripler sürüsünü, içgüdüsel olarak onların çobanlığını üstlenerek varoluşa bağlar. Anlamışsınızdır beni artık: bu çileci rahip, yaşamın bu sözde düşmanı, bu reddeden, - yaşamın en büyük korumacı ve Evet-yaratıcı kudretlerindendir tam da... Neye bağlı o, o hastalıklılık? Zira insan, herhangi bir başka hayvana oranla daha hasta, daha güvensiz, daha değişken, daha belirsizdir, buna şüphe yok, - hasta hayvanın kendisidir o: nasıl oluyor bu? Gerçi tüm diğer hayvanların toplamına oranla daha çok şeye kalkışmış, daha çok şeyi yenilemiş, daha çok şeye kafa tutmuş, yazgıya daha çok meydan okumuştur kuşkusuz: o, kendi kendinin büyük deneycisi, o tatminsiz, o doymak bilmez, o en son hükümdarlık için hayvanla, doğayla, tanrılarla mücadele eden, - o, hâlâ zapt edilmemiş olan, ebediyen gelecekte olan, kendi itici kuvvetinden huzur bulamayan, öyle ki geleceği, her şimdi’nin etini bir mahmuz gibi amansızca deşen: - nasıl olacaktı da böylesi yürekli ve zengin bir hayvan aynı zamanda tehlikeye en çok maruz olan, tüm hasta hayvanlar içinde en uzun süreli ve en derinden hasta olan olmayacaktı ki?.. İnsan usandı, hem de sıkça; bu usanmanın salgınları da var (1348 yılı

dolaylarında, ölüm dansı zamanında): ama bu tiksinti bile, bu yorgunluk, bu kendinden bıkmaya bile - öylesine güçlü bir şekilde açığa çıkar ki onda, tekrar yeni bir zincire dönüşürer hemen. Onun yaşama dediği “hayır”, âdeta bir büyüyle bir sürü yumuşak “evet”i gün ışığına çıkarır; öyle ki yaralanırsa bu yıkım, “özyıkım” ustası, - yaranın kendisi zorlar sonradan onu yavaş yavaş...

14

İnsanda hastalıklılık ne derece olağansa - ki bu olağanlığı yadsıyamayız -, ruhsal-bedensel kudretliliğin nadir örneklerine, insanlığın mutlu rastlantılarına o derece hürmet etmek, nasipli olanları bu en pis havadan, hasta-havasından o derece sıkı korumak gerekir. Yapılıyor mu bu?.. Sağlıklılar için en büyük tehlike hastalardır; felaket kuvvetlilere en kuvvetlilerden de giden zayıflardan gelir. Biliniyor mu bu?.. Genel olarak düşünülürse, azalması dilenecek olan şey insana karşı duyulan korku değildir: çünkü bu korku kuvvetlileri kuvvetli, kimi zaman da korkunç olmaya zorlar - nasipli insan tipini ayakta tutar. Asıl korkulması gereken ve başka hiçbir felaketin olmadığı kadar feci olan şey, insana karşı duyulan büyük korku değil ona karşı duyulan büyük tiksinti, keza büyük merhamettir. Bu ikisi günün birinde çiftleşse, kaçınılmaz olarak en ürkütücüsünden bir şey geliverirdi dünyaya hemen, insanın “son istenci”, onun hiçlik istenci, nihilizm. Ve nitekim çok da hazırlık var bunun için. Kim yalnızca burnuyla değil gözleri ve kulaklarıyla da koklarsa, bugün adımını attığı neredeyse her yerde bir tür tımarhane havası, hastane havası sezinler, - insanlığın kültür bölgelerinden söz ediyorum elbette, şimdilerde yeryüzünde var olan her tür “Avrupa”dan. Hastalıklılardır insan için en büyük

tehlike: kötüler de ğ il , “yırtıcı hayvanlar” de ğ il . Daha en başından kazaya uğramış olanlar, ezilmişler, yıkılmışlar - onlardır, e n z a y ı f o l a n l a r d ır . İnsanlar arasında yaşamı en fazla baltalayanlar, yaşama, insana, kendimize güvenimizi en tehlikeli biçimde zehirleyenler ve sorgulayanlar. Nerede kaçınılır ondan, insana derin bir hü z ü n bulaştıran o kaçamak bakıştan, baştan kusurlu doğmuş olanın o geriye dönük bakışından, böylesi bir insanın kendi kendine ne söylediğini ele veren o bakıştan, - bir iç çekiş olan o bakıştan! “Herhangi başka biri olsam!” diye iç çeker o bakış, “ama ümit yok. Neysem oyum: kendi kendimden nasıl kurtulurum? Ama ne yapayım ki - b ı k t ı m k e n d i m d e n !”... Böylesi bir kendini aşağılama zemininde, bu gerçek bataklık zemininde her tür yabani ot, her tür zehirli bitki yetişir ve hepsi de pek küçük, pek saklı, pek sahtekâr, pek yapmacıktır. Burada intikam ve kuyruk acısı duygularının solucanları kaynar; gizli saklılıklar ve itiraf edilemez şeyler havayı leş gibi kokutur; burada en kötücül komplo durmadan ağı nı örer, - acı çekenin, nasıplı ve utkulu olana karşı kurduğu komplo; burada utkulu olanın görünüşünden n e f r e t edilir. Üstelik bu nefreti nefret olarak itiraf etmemek için de ne yalanlar atmak! Büyük laflar, büyük edalar için ne zahmetlere girmek, nasıl da bir “dürüst” iftira sanatı! Bu nasipsizler: ne de asil bir belagat akar dudaklarından! Ne de çok şekerle kaplanmış, sahte, teslimiyetçi bir boyun eğme yüzer gözleminde! Ne isterler ki bunlar aslında? Adaleti, sevgiyi, bilgeliği, üstünlüğü en azından t e m s i l e t m e k - budur, bu “en alttakiler”in, bu hastaların ihtirası! Ve ne de maharetli kılar bu ihtiras! Erdemin damgasını, hatta erdemin şingirtisini, erdemin altın şingirtisini dahi taklit etmedeki kalpazanlık becerisine hayranlık duymamak elde değildir zira. Bunlar erdemi iyiden iyiye sahiplendiler artık, bu zayıflar ve ümitsizce hastalıklılar, buna şüphe yok: “yalnızca biziz iyi olanlar, adil olanlar” di-

yorlar, “yalnızca biziz h o m i n e s b o n a e v o l u n t a t i s” (iyi niyetli insanlar). Bize yöneltilmiş canlı ithamlar, ihtarlar olarak geziniyorlar aramızda, - sanki sağlık, nasiplilik, kuvvet, kıvanç, iktidar duygusu kendi başlarına utanılacak şeylermiş gibi, ileride kefareti ödenmesi, hem de acı şekilde ödenmesi gereken şeylermiş gibi: ah, kendileri nasıl da hazırdır ö d e t m e y e aslında, nasıl da can atarlar c e l l a t olmaya! Yargıç kılığına bürünmüş, “adalet” sözcüğünü zehirli bir tükürük gibi sürekli ağızlarında taşıyan, ağızları, her keyfi yerinde görünen ve hoşnutlukla kendi yolunda gidene tükürmeye hazır biçimde büzülmüş intikam düşkünleri bolca bulunur onlar arasında. O en iğrenç kendini-beğenmişler türü, o yalancı doğuştan sakatlar, “güzel ruhlar” temsil etmek peşinde olan ve kepazeye dönmüş duyusalılıklarını dizelere ve başka bebek bezlerine sarıp sarmalayarak “yürek paklığı” diye pazara sürenler de eksik değildir aralarında: ahlakın onanistleri ve “kendi kendilerini doyuma ulaştıranlar”ı. Hastaların, h e r h a n g i bir üstünlük biçimini temsil etme istençleri, sağlıklılar üzerinde despotluk kurmaya götüren gizli yolları sezme içgüdüleri, - bunun, en zayıf olanın bu güç istencinin bulunmadığı yer var mıdır ki! Özellikle de hasta kadında: hükmetmenin, ezmenin, kasıp kavurmanın inceliklerinde onun üstüne kimse yoktur. Ne canlı ne ölü hiçbir şeyi sakınmaz hasta kadın, en derinde gömülü şeyleri kazıp yeniden açığa çıkarır (Bogo’lar, “kadın bir sırtlandır” der). Her ailenin, her kurumun, her topluluğun arka planına bir göz atın: hepsinde hastaların sağlıklılara karşı yürüttükleri savaş, - çoğu zaman küçük dozda zehirlerle, iğnelemelerle, sinsî bir hoş görür yüz ifadesi ile sürdürülen, ama kimi zaman da “haklı öfke”yi oynamayı yeğleyen o hasta-riyakârlığının g ü r ü l t ü l ü tavırları ile sürdürülen sessiz bir savaş. Bilimin kutsanmış odalarına kadar gelir hastalıklı köpeklerin boğuk öfke havlamaları, bu “asilane” riyakârların kudurgan

yalancılığı ve hiddeti (anlayabilen okurlara bir kez daha, bugünün Almanya'sında ahlaki süprüntüyü en çirkin ve en iğrenç şekilde kullanan Berlinli intikam havarisi Eugen Dühring'i hatırlatırım: Dühring, günümüzün ilk ahlak yaygaracısı; kendi benzerleri, Yahudi karşıtları arasında bile ilk). Hepsî hınç insanıdır bunların, bu fizyolojik yönden kazaya uğramışların ve kurtlanmışların, altı intikam kaynayan, sarsılıp duran bir toprak, mutlu olanlara karşı patlamaları bitip tükenmeyen, doymak bilmeyen ve intikam için büründükleri kılıklar, intikam bahaneleri de aynı şekilde bitimsiz olan: intikamın en son, en ince, en yüce zaferine ne zaman ulaşırlar ki bunlar? Kendi sefilliklerini, var olan tüm sefilliği mutluların v i c d a n ı n a k a k m a y ı başardıklarında kuşkusuz: öyle ki gün gelip de mutluluklarından utanmaya başladıklarında bu mutlular ve belki de kendi aralarında birbirlerine “mutlu olmak ayıp! çok sefalet var!” dediklerinde... Oysa mutluların, nasiplilerin, beden ve ruhen güçlülerin mutluluğa hakları olduğu konusunda bu şekilde kuşku duymaya başlamalarından daha büyük ve daha feci bir yanlış anlama olamaz. Defolsun bu “ters dönmüş dünya”! Defolsun bu rezil duygu cıvıklığı! Hastaların sağlıklıları hasta etmemesi - ve bu öylesi bir duygu cıvıklığı olurdu - bu olmalı işte yeryüzündeki en baş görüş açısı: - ama bunun için her şeyden önce sağlıklıların hastalardan ayrıl tutulmaları, hastaları görmekten bile korunmaları gerekir ki, hastalarla karıştırmasınlar kendilerini. Hastabakıcı ya da doktor olmak mıdır onların görevi yoksa?.. Ne ki kendi görevlerini bundan daha vahim bir şekilde yanlış anlayamaz ve yadsıyamazlar, - daha yüksek olan, daha alçak olanın aleti olmaya indirgememelidir kendini, mesafe tutkusu görevleri de sonsuza dek birbirlerinden ayrı tutmalıdır! Onların var olma hakkı, gür sesli çanın ahenksiz, kırık çandan ayrıcalığı bin kat daha fazladır üstelik: yalnızca onlardır geleceğin gü-

venceleri, yalnızca onlar yükümlüdür insanın geleceğinden. Onların yapabileceklerini, onların yapmak zorunda olduklarını hastalar asla yapamamalı ve yapmak zorunda olmamalıdır: ama yalnızca kendilerinin yapması gerekeni yapabilecek duruma geleceklerse eğer, hâlâ mümkün müdür ki hastaların doktoru, avutanı, “kurtarıcısı” olmaları?.. İşte bu yüzden temiz hava! temiz hava! Ve ne olursa olsun uzak durmak tüm kültür tımarhanelerinin ve hastanelerinin civarından! İşte bu yüzden nezih çevre, bizim çevremiz! Ya da yalnızlık, ille de olması gerekiyorsa! Ama ne olursa olsun içe dönük çürümenin ve içten içe kurtlanmış hastaların leş gibi buharlarından uzak durmak!.. Ki, dostlarım, özellikle de bizler için ayrılmışa benzeyen en beterinden iki salgına karşı en azından bir süre daha koruyalım kendimizi, - insana duyulan büyük tiksintiye karşı! insana duyulan büyük merhamete karşı!..

15

Hastalara bakmanın, hastaları sağaltmanın nasıl kesinlikle sağlıkçıların görevi olamayacağı tüm derinliğiyle kavrandıysa - ki özellikle burada derine inilmesini, bu konunun derinlemesine kavranmasını istiyorum - bununla beraber bir başka zorunluluk daha kavranmış demektir, - kendileri de hasta olan doktorların ve hastabakıcıların zorunluğu: ve işte artık çileci rahibin anlamını iki elimizle yakalamış ve tutmuş bulunuyoruz. Çileci rahibi, hasta sürünün önceden belirlenmiş kurtarıcısı, çobanı ve savunucusu olarak görmemiz gerekiyor: ancak bu yolla anlarınız onun o muazzam tarihi misyonunu. Acı çekenler üzerinde hükümdarlıktır onun etki alanı, buna yöneltir içgüdüsu onu, bunda gösterir en kendine özgü

hünerini, ustalığını, bunda bulur kendine has mutluluğunu. Kendisinin de hasta olması, hastalarla ve talihsizlerle temelden akraba olması gerekir onları anlayabilmesi, - onlarla anlaşabilmesi için; ama kuvvetli olması da gerekir, başkalarına olduğundan daha da çok kendine hükmetmesi, her şeyden önce de güç istencinin sağlam olması gerekir, ki hastalarda güven ve korku uyandırsın; onlara tutunacak bir dal, direnç, destek, baskı, eli maşalı eğitimci, despot, tanrı olabilsin. Onları korumak zorundadır, sürüsünü - kime karşı? Sağlıklılar karşı, buna şüphe yok, ve sağlıklılara duyulan hasede karşı; tüm kaba, şiddetli, azgın, haşin, zorbayırtıcı sağlığın ve güçlülüğün doğal muhalifi ve aşılayana olması gerekir onun. Rahip, nefret ettiğinden daha kolay aşağılayan o daha hassas hayvanın ilk biçimidir. Yırtıcı hayvanlarla savaştan kaçınamayacaktır, şiddetten çok hilekârlığın ("tinin") savaşından elbette; - bu yüzden belirli durumlar için, kendinde âdeti yeni bir yırtıcı hayvan tipi geliştirmesi, hiç değilse öylesi bir hayvan tipine delalet etmesi gerekecektir, - kutup ayısının, çevik, soğuk, pusuya yatmış panterin ve azımsanamayacak ölçüde de tilkinin, korku saldığı kadar çekici de olan bir birleşimi gibi görünen yeni bir hayvan korkunçluğu. Gerektiğinde ayı gibi ciddi, saygın, kurnaz, soğuk, üstün olduğuna inandırarak, esrarengiz güçlerin habercisi ve sözcüsü olarak diğer türden yırtıcı hayvanların arasına karışır, bu top- rak üzerinde ekebildiği her yere ısırap, ikilik, "özçelişki" ekmeye ve kendi hünerinden fazlasıyla emin, acı çekenler üzerinde sürekli bir hâkimiyet kurmaya kararlı olarak. Beraberinde merhemler ve balsamlar getirir, buna şüphe yok; ama ilkin yaralaması gerekir ki doktor olsun; sonradan, yaranın verdiği ağrıyı dindirirken aynı zamanda zehirler de yarayı - en iyi bu işten anlar zira, çevresindeki tüm sağlıklı şeylerin zorunlu olarak hasta, tüm hasta şeylerin de zorunlu

olarak evcil olduğu bu büyücü ve yırtıcı hayvan terbiyecisi. Aslında, hasta sürüsünü oldukça iyi korur bu tuhaf çoban, - kendilerine karşı da korur onları, sürü içinde kor gibi yanan fesatlığa, hilekârlığa, kötücülüğe karşı ve müptelalara ve hastalara has daha ne varsa tümüne karşı; kurnazca, sert ve gizliden gizliye savaşır anarşiyle ve o en tehlikeli patlayıcı maddenin, h ı n c ı n sürekli biriktiği sürü içinde her an baş gösterebilecek çözülmeyle. Bu patlayıcıyı, sürüyü ve çobanı parçalayıp darmadağın etmeyecek şekilde boşaltmak, budur onun asıl hüneri ve başlıca yararlılığı; rahiplerin varoluşunun değeri en kısa şekilde bir formülle ifade edilmek istenseydi, doğrudan doğruya şu söylenebilirdi: rahip hıncın y ö n d e ğ i ş t i r i c i s i d i r . Her acı çeken, içgüdüsel olarak acısına bir neden arar çünkü; daha doğrusu bir fail, daha da belirlersek, acıya duyarlı, s u ç l u bir fail, - kısacası, duygulanımlarını herhangi bir bahane üzerinden, fiilen ya da gıyaben boşaltabileceği herhangi bir canlı: duygulanımları boşaltma, acı çekenin en büyük rahatlatma- yani u y u ş t u r m a -girişimidir çünkü, her tür ıstıraba karşı elinde olmaksızın arzuladığı uyuşturucusudur. Hınc, intikam ve bunlara akraba şeylerin gerçek fizyolojik nedeni ancak burada bulunabilir kanımca, ı s t ı r a b ı d u y g u l a n ı m y o l u y l a u y u ş t u r m a isteğinde yani: - bunların nedeni genellikle, bana kalırsa çok da yanlış olarak, savunma amaçlı bir karşı saldırıda, basit bir tepkisel korunma önleminde, aniden belirmiş bir zarar ve tehlike durumunda gösterilen, kafasız bir kurbağanın bile yakıcı bir asitten korunmak için gösterdiği türden bir “tepkisel harekette” aranıyor. Oysa fark temel bir fark: bir durumda, daha fazla zarar görmenin önü alınmak isteniyor, diğer durumda, kıvrandıran, gizli saklı, dayanılmaz olmaya başlayan bir ıstırap herhangi türden, daha şiddetli bir duygu yoluyla u y u ş t u r u l m a k ve hiç değilse o an için bilinçten silinmek isteniyor, - bunun için bir

duygulanıma gerek vardır, olabildiğince vahşi bir duygulanıma ve onu uyarıp harekete geçirecek, uygun olan ilk bahaneye. “Kendimi kötü hissetmem birinin suçu olmalı” - tüm hastalıklılara özgü bir çıkarsama biçimidir bu ve kendilerini kötü hissetmelerinin gerçek nedeninden, fizyolojik nedeninden, ne denli bihaberlerse, o denli onlara özgüdür (bu neden, sözgelimi bir *nervus sympathicus* [sinir sistemi] rahatsızlığında yatabilir ya da aşırı bir safra kesesi salgısında, veya kandaki sülfürik ve fosforik asit içeren potasyum bileşikler eksikliğinde ya da kan dolaşımını engelleyen bağırsak gazlarında ya da yumurtalıkların bozulmasında ve benzeri şeylerde). Acı çekenlerin hepsi de, ıstırap veren duygulanımlara bahane bulmak konusunda müthiş bir heves ve yaratıcılık gösterirler: kuruntularından, kötülükler ve görünürdeki kısıtlamalar üzerine kara kara düşünmekten bile zevk alırlar; kıvrandırıcı bir şüpheyile istedikleri gibi heyecana kapılacakları ve kendi kötülük zehirleriyle kendilerinden geçebilecekleri karanlık, sorgulanası hikâyeler bulmak için geçmişlerinin ve bugünlerinin bağırsaklarını talan ederler - en eski yaraları deşerler, çoktan kapanmış yaraların izlerini kanatırlar; eşi, dostu, çocuğu çocuğu, en yakınlarında daha ne varsa hepsini fail yapar çıkarlar. “Acı çekiyorum: bu birinin suçu olmalı” - böyle düşünür her hastalıklı koyun. Ama çobanı, çileci rahip ona der ki: “Doğrudur koyunum! birinin suçu olmalı bu: ama sen kendinsin o biri, yalnızca sensin bunda suçlu olan, - sen kendinsin yalnızca kendinin suçlusun!”... Yeterince cüretkâr bu, yeterince yanlış: ama bir şey elde edildi bununla en azından; bununla, daha önce de söylediğim gibi, hıncın yönü - değiştirildi.

Yaşamın hekimlik içgüdüsünün benim düşünceme göre, çileci rahip yoluyla neye en azından gayret etmiş ve “suç”, “günah”, “günahkârlık”, “ahlaki düşkünlük”, “lanet” gibi böylesi paradoksal ve mantığa aykırı kavramların geçici despotizmini neyi elde etmek için kullanmış olduğunu tahmin edersiniz artık: hastaları belirli bir dereceye kadar zararsız kılmak için, iyileşemeyecek olanların kendi kendilerini yok etmelerini sağlamak için, ağır hasta olmayanları dosdoğru kendi kendilerinin üzerine yöneltmek, hınçlarının yönünü tersine çevirmek için (“Tek bir şey gerektir”) ve tüm acı çekenlerin kötü içgüdülerini özdisiplin, özdenetim ve kendini aşma amaçlarına yönelik olarak böylece sömürmek için. Kendiliğinden de anlaşılacağı gibi, bu türden bir “ilaç”la, basit bir duygulanım ilacıyla, fizyolojik anlamda gerçek bir hasta-tedavisinin söz konusu olamayacağı açıktır; kaldı ki yaşam içgüdüsünün bununla herhangi bir tedavi öngörmüş ve hedeflemiş olduğu dahi ileri sürülemez. Bir yanda, hastaları sıkıştırıp tıktıştırmanın ve örgütlemenin bir türü (“kilise” sözcüğü bunun en tutulan adıdır), diğer yanda, sağlıktan yana daha çok nasiplenmiş, daha eksiksiz kalıba dökülmüş olanları bir tür geçici emniyet altına almak ve böylelikle sağlıklı ile hasta arasında bir uçurum açmak - buydu uzunca bir süre yapılan! Ve fazlaydı! çok fazlaydı!.. (Görüldüğü gibi bu incelemede, benim ihtiyacım olan türden okurları göz önüne aldığım da gerekçelendirmeme lüzum dahi olmayan bir varsayımdan yola çıkıyorum: “günahkârlık” insanda bir olgu değildir, daha çok bir olgunun, fizyolojik bir aksaklık olgusunun yorumudur - bu yorum da, bizler için artık hiçbir bağlayıcılığı olmayan ahlaksal-dinsel bir bakış açısından ele alınmıştır. Bir kişinin kendini “suçlu” “günahkâr” hissetmesi, kesinlikle onun haklı olarak böyle hissettiğini kanıtlamaz;

tıpkı kişinin sırf kendini sağlıklı hissettiği için sağlıklı olmaması gibi. Ünlü cadı davalarını hatırlayın: o zamanlar, en keskin görüşlü ve insancıl yargıçlar bile, ortada bir suç olduğundan kuşku duymuyorlardı; “cadılar”ın kendileri dahi kuşku duymuyorlardı bundan, - yine de suç yoktu ortada. - O varsayımı genişletilmiş biçimiyle dile getirirsem: “ruhsal ıstırap” benim için kesinlikle bir olgu değil, şimdiye dek tam olarak formüle edilememiş olguların (nedenellik çerçevesi içinde) bir yorumudur yalnızca: dolayısıyla da henüz tümüyle havada kalan ve bilimsel açıdan bağlayıcı olmayan bir şeydir, - cılız bir soru işaretinin yerine konmuş tombul bir sözcüktür aslında. Bir kişi bir “ruhsal ıstırap”la baş edemiyorsa eğer, bunun sebebi, kaba bir ifadeyle söylersek, “ruhunda” değil daha büyük bir olasılıkla karında yatıyordur (kaba bir ifade dediğim gibi: ama aynı şekilde kabaca işitilsin, kabaca anlaşılsın gibi bir arzuyu da dile getirmiyor asla...) Kuvvetli ve nasipli bir insan, yaşantılarını (eylemleri ve kabahatleri de dahil olmak üzere) hazmeder, tıpkı yediklerini hazmettiği gibi, kimi zaman zorlu lokmalar yutmak zorunda kalsa da. Bir yaşantıyla “baş edemiyorsa” eğer, bu tür bir hazımsızlık diğeri ne denli fizyolojikse o denli fizyolojiktir - ve gerçekte çoğunlukla o diğeri sonuçlarından biridir yalnızca. - Laf aramızda, böylesi bir anlayışla her tür materyalizmin en sıkı muhalifi olunabilir yine de...

Ama aslında bir doktor mudur ki bu çileci rahip? - Kendini “kurtarıcı” olarak hissetmekten, “kurtarıcı” olarak hürmet görmekten ne denli hoşlansa da onun bir doktor adlandırılmasının ne derece güçlükle kabul göreceğini kavramış bulunuyoruz. Yalnızca acı çekmenin

kendisi ile, acı çekenin hoşnutsuzluğu ile savaşı o, bunun nedeni ile değil, asıl hasta oluş ile değil, - rahibin ilacına yönelteceğimiz en temel itiraz bu olmalıdır. Gelgelelim, yalnızca rahibin bildiği ve sahip olduğu o görüş açısına yerleştirdik mi kendimizi bir kez, onun buradan bakarak neler görmüş, aramış ve bulmuş olduğuna duyacağımız hayranlığın sonu gelmeyecektir. Acının hafifletilmesi, her tür “avutma”, - dehasının bu olduğu çıkacaktır ortaya: nasıl da yaratıcıdır avutuculuk görevini kavrayışı, nasıl da pervasızca ve cüretle seçmiştir bu görev için kullanılacak araçları! Özellikle de Hristiyanlık, içinde en ustalıkla avutma yollarının bulunduğu bir hazine odası olarak adlandırılabilir; ferahlatan, rahatlatan, uyuşturan o denli çok şey yığılıdır içinde; bu amaç uğruna o denli çok şey tehlikeye atılmıştır en tehlikeli ve en pervasız şekilde; özellikle fizyolojik açıdan özürülülerin derin çoklularının, kurşun ağırlığındaki bitkinliklerinin, kapkara kederlerinin hangi uyarıcı duygulanımlarla, hiç değilse belirli sürelerle üstesinden gelinebileceğini o denli incelikle, incelmışlikle, güneyli incelmışliğiyle keşfetmiştir. Çünkü, genel olarak söylersek: bütün büyük dinlerde söz konusu olan asıl mesele, salgın haline gelmiş belirli bir yorgunluk ve ağırlıkla mücadele etmek olmuştur. Şunun olası olduğu daha en başından kabul edilebilir ki, yeryüzünün belirli yerlerinde zaman zaman, neredeyse zorunlu olarak, fizyolojik bir tutukluk duygusunun geniş kitleleri hâkimiyeti altına alması kaçınılmaz olmuştur, ne ki fizyolojik konulardaki bilgi eksikliği, bunun fizyolojik bir tutukluk duygusu olduğunun bilincine varılamamasına yol açtığından “nedeni” ve çaresi yalnızca psikolojik-ahlaksal alanda aranabilmiş ve sınılabilmektedir (nitekim bu benim, genel olarak “din” diye adlandırılan şey için bulduğum en kapsamlı formülumdür). Böyle bir tutukluk duygusunun çok çeşitli kökenleri olabilir: çok farklı ırkların melezlenme-

ri sonucunda örneğin (ya da sosyal sınıfların melezlenmeleri sonucunda - sosyal sınıf, aynı zamanda bir soy ve ırk farkını da dile getirir her zaman: Avrupa'nın "dünya sancısı", on dokuzuncu yüzyılın "pesimizmi" büyük ölçüde, anlamsızca ani gerçekleşen bir sınıf karışımının sonucudur); ya da hatalı bir göçe bağlı olarak - bir ırkın uyum göstermeye gücünün yetmediği bir iklime saplanıp kalması (Hintlilerin Hindistan'daki durumları); ya da ırkın yaşlılığının ve bitkinliğinin dolaylı etkisi (1850'den itibaren başlayan Paris pesimizmi); veya yanlış bir perhiz (Ortaçağın alkolizmi; vejetaryen zırvallığı, Shakespeare'in genç asilzadesi Christoph'un⁶ itibarı onlardan yana elbet); ya da bir kan bozukluğu, sıtma, frengi ve benzerleri (Almanların, Almanya'nın yarısını feci hastalıklarla kırıp geçirmiş ve böylelikle Alman yaltakçılığına ve ödleliğine zemin hazırlamış olan Otuz Yıl Savaşları'nın ardından yaşamış oldukları çöküntü). Her böylesi durumda, ç ö k k ü n l ü k d u y g u s u ile büyük çaplı bir m ü c a d e l e y e girişilir; gelin bu mücadelenin en önemli uygulamaları ve biçimleri hakkında kısaca bilgilenelim. (Çökkünlük duygusuna karşı f i l o z o f u n yürüttüğü mücadeleyle hep eşzamanlı olma eğilimindeki asıl mücadeleyi gerektiği gibi, burada tümünden bir kenara bırakıyorum - yeterince ilginçtir gerçi, ama fazlasıyla saçma, pratik açıdan fazlasıyla değersiz, fazlasıyla örümcek ağı benzeri ve fazlasıyla kenarda köşededir; örneğin, önce ıstıraptaki yanılğının ayırdına varılırsa ıstırapın da giderek yok olmak z o r u n d a k a l a c a ğ ı gibi naif bir varsayımdan hareketle ıstırapın bir yanılığ olduğu kanıtlanmaya çalışılırken - ama işe bakın ki yok olmaya yanaşmadı ıstırap...) O baskın çökkünlükle mücadelede ö n c e , yaşam duygusunu

⁶ Nietzsche'nin okuduğu Shakespeare çevirisinde (Schlegel/Tieck), çok fazla et tükettiği için aklına zarar verdiğini düşünen Sir Andrew Aguecheek (*Onikinci Gece*), "Junker Christoph von Bleichwang" olarak adlandırılmıştır -yn.

iyiden iyiye en alt noktaya çeken araçlar kullanılır. Mümkünse artık hiç istememek, dilememek; duygulanıma yol açan, “kan” yapan her şeyden kaçınmak (tuz yememek: Fakir’in sağlık öğretisi); sevmemek; nefret etmemek; kayıtsızlık; öç almamak; varsıllaşmamak; çalışmamak; dilenmek; mümkünse kadınsız ya da olabildiğince az kadınla olmak: tinsel yönden Pascal’ın ilkesi “il f a u t s ’ a b ê t i r ” (kişi kendini aptallaştırmalı). Sonuç, psikolojik-ahlaksal ifadeyle: “benliksizleşme”, “kutsanmışlık”; fizyolojik ifadeyle: hipnotize olma, - bazı hayvanlar için kış u y k u s u , sıcak iklimlerin çoğu bitkisi için de y a z u y k u s u ne ise, insanlar için de ona benzer bir şeyi yaklaşık olarak elde etme çabası, yaşamın, bilinçte dahi belirmeksizin, kıtı kıtına varlığını sürdürebildiği asgari bir enerji tüketimi ve metabolik etkinlik. Bu amaç uğruna şaşırtıcı miktarda insan enerjisi harcanmıştır - boşuna mı?.. Her çağda ve neredeyse tüm halklarda bolca bulunan bu “kutsallık” sportmenlerinin, bu kadar sıkı bir antrenman yoluyla mücadele ettikleri şeyden gerçek bir kurtuluş yolu bulmuş olmalarından kuşku duyulamaz, - o derin fizyolojik çöküntüden, çeşitli hipnotizma yollarından oluşan sistemleri sayesinde sayısız durumda gerçekten s ı y r ı l m ı ş l a r d ır : yöntemlerinin, en genel etnolojik olgular arasında yer alması bu yüzdendir. Aynı şekilde, bedenselliği ve arzuyu böyle öldüresiye aç bırakmaya kastetmenin başlı başına bir kaçıklık belirtisi olarak görülmesine de izin verilemez (hoyratça et yiyenlerin “özgür tinliler”e ve asilzade Christophlar’a yapmaya meyilli oldukları gibi). Ne var ki bunun, her türden zihinsel bozukluklara götüren y o l olduğu, olabileceği de bir o kadar kesindir, Athos Dağı’nda yaşayan Hesykhastes’lerde⁷ olduğu gibi “iç ışıklara” örneğin, ses ve görüntü sanrılarına, şehvetli duyusal taşmalara ve esrime-

⁷ On dördüncü yüzyılda Athos dağındaki keşişler arasında ortaya çıkan bir Hristiyanlık tarikatı -çn.

lere (azize Theresa hikâyesi). Bu tür durumlara, bu durumlara düşmüş olanlar tarafından getirilen yorumun, hep alabildiğine tutkunca-yanlış olduğu açıkça bellidir: daha böylesi bir yorum tarzı istencinde çınılama-ya başlayan, o en ikna olmuş minnettar ses tonunu duymazlık etmeyin. En yüksek konum, kurtuluşun kendi, en nihayet erişilmiş o topyekün hipnoz ve dinginlik onlar için hep, dile getirmeye en yüce simgelerin dahi yetmediği gizlin kendisi olmuştur; şeylerin temeline bir yöneliş ve dönüş, tüm yanılsamalardan azat olma, “bilme”, “hakikat”, “var olma”, her amaçtan, her dilekten, her eylemden kopup kurtulma, iyinin ve kötünün de ötesinde bir “ötedelik”. “İyi ve Kötü,” der Budist, - “her ikisi de birer zincirdir: yetkin kişi, her ikisinin de üstesinden gelmiştir”; “yapılmış ve yapılmamış şeyler”, der Vedanta’ya inanan, “acı vermez ona; bir bilge olarak iyiyi ve kötüyü silkeler atar üzerinden; hiçbir eylem onun saltanatına sekte vuramaz artık; iyiyi ve kötüyü, her ikisini de aşmıştır o”: - tümüyle Hintli bir anlayış yani, Brahmanca olduğu kadar Budistçe de. (Ne Hint ne de Hristiyan düşüncesinde, erdeme bir hipnotizma yolu olarak büyük değer biçilse de, “kurtuluş”un erdem yoluyla, ahlaki ıslahat yoluyla erişilebilir olduğu kabul edilmez: bunu sıkı turalım, - kaldı ki bu gerçeklerle de örtüşüyor. Bu noktada hakikate sadık kalmış olmaları, diğer her şeyde iyiden iyiye ahlak-sallaştırılmış olan en büyük üç dindeki belki de en iyi gerçekçilik örneğidir. “Bilen için yükümlülük yoktur”... “Erdemler edinmekle kurtuluşa varılmaz: çünkü kurtuluş, hiçbir yetkinlik edinmesi söz konusu olmayan Brahman’la bir olmakta yatar; yanlışları bırakmakla da kurtuluşa varılmaz: çünkü Brahman’ın, ki onunla bir olmak kurtuluşu oluşturan şeydir, arılığı öncesiz ve sonrasızdır” - bu bölümler Çankara’nın, Avrupa’da Hint felsefesinin ilk gerçek uzmanı, dostum Paul Deussen tarafından yapılmış olan açıklamasından alıntı.) Büyük dinler-

deki “kurtuluş” a saygı duyacağız demek ki; buna karşılık, rüya görmek için bile fazla yorgun düşmüş bu yaşam bezginlerinin d e r i n u y k u - y a dahi atfettikleri değer karşısında ciddiyetimizi korumak biraz güçleşiyor, - Brahman’la birleşme olarak, Tanrı’yla erişilen u n i o m y s t i - c a (gizem birliği) olarak derin uyku. “Sonra iyice uykuya daldığında” - der en eski ve saygıdeğer “kitap” bununla ilgili olarak - “ve hiçbir rüya imgesi görmemecesine tamamen huzura erdiğinde, işte o zaman, ah azizim, var olan’la birleşir, kendi kendinin içine girmiştir, - benliğin idrake benzerliğiyle çevrili olarak, ne içerdekini ne de dışarıdakinin bilincinde değildir artık. Gün ve gece, yaş, ölüm, ıstırap geçmez bu köprüyü, ne hayır işi ne de hayırsız iş geçer”. “Derin uykuda,” derler keza en büyük üç dinden bu en derininin müminleri, “ruh bu beden-den ayrılır, en yüce ışığa girer ve böylelikle kendi biçimi içinde belirir: en yüce tinin kendisidir orada, şakalaşarak, oynayarak ve ister kadınlarla, ister arabalarla, ister dostlarla eğlenerek etrafta gezinen en yüce tinin kendisidir, geriye bakıp düşünmez artık orada beden denen o eklenti, o beden ki bir koşum hayvanının arabaya koşulduğu gibi koşulmuştur “ p r â n a ” (yaşam soluğu) ona.” Buna rağmen, “kurtuluş” meselesinde olduğu gibi burada da dile getirilen değer, her ne kadar Doğu’nun ihtişamlı abartısı ile dile getiriliyor olsa da, o açık seçik, soğuk, Yunanlica-soğuk ama acı çeken Epikuros’un kiyle temelde aynı değer olduğunu gözden kaçırmamalıyız: hipnotize edici hiçlik-duygusu, en derin uykunun sükûneti, a c ı s ı z l ı k sözün kısası - acı çekenler ve iyiden iyiye çökkünler bunu pekâlâ en yüce iyi olarak, değerlerin değeri olarak görebilirler, onların buna olumlu değer biçmeleri, bunu olumlu olanın ta kendisi olarak duyumsamaları k a ç ı n ı l m a z d ır . (Aynı duygu mantığına göre, tüm pesimist dinlerde hiçliğin adı T a n r ı ’dır.)

Çöküntü hallerine karşı, daha nadir birtakım güçleri, her şeyden önce cesareti, genelgeçer düşünceleri aşağılamayı, “düşünsel Stoizizm”i şart koşan duyarlılığın ve ağrı duyma yetisinin hipnoz yoluyla böyle topyekûn yatıştırılmasından çok daha sıklıkla uygulanan ve mutlaka daha kolay olan başka bir antrenman vardır: m e k a n i k e t k i n l i k . Bunun, acı çeken bir varlığı hatırı sayılır ölçüde rahatlatığından kesinlikle kuşku duyulamaz: bugün bu olgu biraz ikiyeüzlüce, “Çalışmanın nimeti” diye adlandırılıyor. Rahatlama, acı çekenin ilgisinin acıdan büsbütün başka bir yöne çevrilmesiyle gerçekleşiyor - bilinçte sürekli olarak bir eylem, sonra bir eylem daha beliriyor ve bunun sonucunda acıya yer kalmıyor: çünkü d a r d ı r bu insan bilincinin odası! Mekanik etkinlik ve onun beraberinde getirdikleri - sözgelimi mutlak düzenlilik, körü körüne şaşmaz bir itaat, yaşam tarzının tekdüzeligi, zaman doldurma, “kişiliksizliğe”, kendini-unutmaya, “i n c u r i a s u i ”ye (kendine özen göstermeme) çıkarılan bir çeşit izin, evet bir talim - : çileci rahip ıstırapla savaşında nasıl da esaslıca, nasıl da mükemmel bir şekilde faydalanmayı bilmiştir bunlardan! Özellikle de alt sınıfların acı çekenleriyle, işçi-köleler veya tutsaklarla uğraştığında (ya da kadınlarla: onlar ki çoğu zaman hem işçi-köle ve hem de tutsaktırlar), onların nefret edilecek şeylerde bundan böyle bir hayır, görece bir mutluluk görmelerini sağlaması için, küçük bir isim değiştirme ve farklı bir vaftiz numarasından çok da fazlasına gerek kalmamıştır : - kölenin kendi kısmetsizliğinden duyduğu memnuniyetsizlik ise rahipler tarafından icat edilmiş bir şey d e ğ i l d i r . - Çöküntüyle savaşta tutulan daha kıymetli bir başka yol, her yerde bulunabilir ve usul haline getirilebilir b i r k ü ç ü k s e v i n ç reçetesi yazmaktır; bu ilaç çoğunlukla demin sözü edilen diğer ilaçla beraber alınır. Sevincin, böyle tedavi aracı olarak

reçetelerde yazıldığı en sık karşılaşılan şekli sevincin sevincidir (hayır işlemek, armağan vermek, rahatlatmak, yardım etmek, cesaretlendirmek, avutmak, övmek, ödüllendirmek); çileci rahip bu ilacı, bu “en yakındakileri sevme” ilacını yazmakla en kuvvetli, en yaşam olumlayıcı dürtünün, en tedbirli dozda da olsa bir uyarımını salık vermektedir aslında - iktidar istencinin uyarımını. Her hayır işlemenin, yararlı olmanın, yardımda bulunmanın, ödüllendirmenin beraberinde getirdiği “en küçük bir üstünlük” mutluluğu, fizyolojik açıdan özürhüklerin en bolca kullandıkları avunma yoludur, iyi bir doktor nezareti altında olmak şartıyla: aksi halde elbette aynı temel içgüdüye itaat ederek incitirler birbirlerini. Roma dünyasında Hristiyanlığın başlangıcının izi sürülürse, o zamanki toplumun en alt tabakasında baş göstermiş olan ve çöküntünün o başlıca ilacının, küçük sevincin, karşılıklı hayır işlemenin sevincinin bilinçli olarak teşvik edildiği, birbirlerine karşılıklı destek sağlamak amacıyla kurulmuş dernekler, yoksullar derneği, hastalar derneği, ölü gömme dernekleri görülür, - yoksa yeni bir şey miydi bu küçük sevinç o zamanlar, gerçek bir keşif miydi? Böylece ortaya çıkmış bir “karşılıklılık istenci”, sürü oluşturma, “cemiyet”, “toplanma” istenci, yine çok hafifçe de olsa, uyarılmış olan o iktidar istencinin yeni ve çok daha eksiksiz bir boşalımını sağlayacaktır: sürü oluşturma çöküntüye karşı yürütülen savaşta atılan esaslı bir adım ve kazanılan bir zaferdir. Cemiyetin büyümesi, birey için de, onu bezginliğinin en kişisel yanından, kendine karşı duyduğu tiksintiden (Geulinx’in “despectio sui”si [kendini hor görme]) bir hayli sıkça uzaklaştıran yeni bir ilgi kaynağı olur. Tüm hastalar ve hastalıklılar o boğucu çökkünlüğü ve güçsüzlük duygusunu üzerlerinden silkip atmak arzusuyla, içgüdüsel olarak bir sürü örgütlenimine yönelirler: çileci rahip bu içgüdüğü sezer ve teşvik eder; sürü olan her yerde güç-

süzlük içgüdü sürüyü istemiş ve rahip kurnazlığı da onu örgütlemiştir. Çünkü şunu gözden kaçırmamalıyız: zayıflar nasıl b i r l e ş m e y e yönelirlerse, güçlüler de aynı doğal zorunlulukla birbirlerinden a y r ı l m a y a gayret ederler; güçlüler, iktidar istençlerinin saldırgan bir toplu eylemi ve toplu tatmini söz konusu olduğunda birleşirler ancak, bireysel vicdanın önemli ölçüde direnişi ile karşılaşarak; diğerleri ise bir araya toplanmaktan h a z duyarak gelirler bir araya, - böylelikle içgüdüleri tatmin edilirken, doğuştan gelen “efendilik” (yani, yalnız başına yaşayan yırtıcı hayvan türü olarak insan) içgüdü sülüsünde, örgütlenme yoluyla tahrik ve tedirgin edilir. Her oligarşinin altında - tüm bir tarih bunu öğretiyor - hep bir d e s p o t l u k arzusu gizlidir; her oligarşi, içinde bulunan bireylerin, bu arzularını denetim altında tutabilmele- ri için gereksindikleri gerilimle sarsılır durur. (Örneğin Y u n a n c a s ı böyleydi: Platon yüzlerce yerde doğruluyor bunu, kendi gibileri - v e kendini tanıyan Platon...)

19

Çileci rahibin kullandığı, şu ana kadar görmüş olduğumuz yöntemler - yaşam duygusunun topyekûn hafifletilmesi, mekanik etkinlik, küçük sevinçler, özellikle de “en yakındakileri sevm e”nin verdiği küçük sevinç, sürü örgütlenimi, cemiyet gücü duygusu uyandırma ve bunun sonucunda bireyin kendine karşı duyduğu usancın onun cemiyetin büyüyüp gelişmesinden aldığı zevk yoluyla bastırılması - bunlar çileci rahibin bıkınlıkla savaşında kullandığı, modern ölçülere göre m a s u m a n e yöntemler: şimdi bir de daha ilginç olanlara, “suçlu” yöntemlere bakalım. Bunların tümünde söz konusu olan bir tek şey vardır: herhangi bir d u y g u t a ş k ı n l ı ğ ı , - bunun o ağır, felç edici,

uzun ıstırap vericiliğe karşı en etkili uyuşturma yolu olarak kullanılması; bu yüzdendir ki rahip yaratıcılığı, şu bir soruyu bulurken neredeyse tükenmez olagelmıştır: “bir duygu taşkınlığı hangi yolla elde edilir?”... Bu, kulağa haşin geliyor: “çileci rahip her zaman, tüm güçlü duygulanımların içerdiği c o ş k u d a n yararlanmıştır” demiş olsaydım kulağa daha hoş gelirdi kuşkusuz. Ama modern hanım evlatlarımızın yumuşamış kulaklarını neden daha da okşayalım ki? Neden k e n d i h e s a b ı m ı z a onların laf-ikiyüzlülükleri karşısında bir adım bile olsa geri atalım ki? Biz psikologlar için, bizi tiksindirecek olması bir yana, bir e y l e m -ikiyüzlülüğü demek olurdu bu. Nitekim bugün bir psikoloğun i y i b e ğ e n i sahibi olduğunu gösterir bir şey varsa, - kimileri onun “dürüstlüğü” de diyebilir buna - o da insan ve nesneye ilişkin neredeyse tüm modern yargılara bulaşmış olan o rezilce a h l a k s a l l a ş t ır ı l m ı ş konuşma tarzına direnmesidir. Çünkü şu konuda aldanmaya gelmez: modern ruhların, modern kitapların en esaslı özelliği yalan değil, ahlakçı yalancılığın iligine dek işlemiş olan m a s u m i y e t t i r . Bu “masumiyet”i her yerde tekrar tekrar ortaya çıkarmak zorunda olmak - bizim işimizin, bugün bir psikoloğun üstlenmek durumunda kaldığı, kendi de pek sakıncasız sayılamayacak o işin en iğrenç yanı budur belki de; b i z i m büyük tehlikemizin bir parçasıdır, - belki tam da b i z i büyük tiksintiye götüren bir yoldur... Modern kitaplar (diyelim ki kalıcı oldular, ki bu konuda endişelenmeye gerek yok elbet ve yine diyelim ki günün birinde daha kesin, daha haşin, daha s a ğ l ı k l ı bir beğeniye sahip bir nesil geldi) - t ü m modernlik bu neslin ne işine yarardı, yarayabilirdi bundan hiç kuşkusuz yok: onları kusturmaya yarardı, - bunu da ahlaki güzelleştirmesi ve sahteliği sayesinde ve kendini “idealizm” diye adlandırmaktan hoşlanan ve mutlaka kendini idealizm sanan en içsel feminizmi sayesinde becerirdi. Günümüzün okumuşları,

“İyi”lerimiz yalan söylemezler - doğrudur; ama bu onlara saygıdeğerlik kazandırmaya yetmez! Asıl yalan, sahici, kararlı, “dürüst” yalan (ki bunun değeri hakkında Platon’a kulak verilmelidir) fazlasıyla katı, fazlasıyla kuvvetli bir şey olurdu onlar için; onlardan beklemeye hakkımız olmayana bir şeyi, gözlerini açıp kendi üzerlerine çevirmelerini, kendilerinde “doğru” ve “yanlış”ı ayırt edebilmelerini gerektirirdi. Onlara yalnızca dürüst olmayana yalana yakışır; bugün kendini “iyi insan” olarak duyumsayan şeylerin hepsi herhangi bir mesele karşısında sahte kâr-yalancısı, uçsuz bucaksız-yalancı, ama masum-yalancı, sadakatli-yalancı, saf-yalancı, erdemli-yalancı bir tavırdan farklı bir tavır almaktan tümüyle acizdir. Bu “iyi insanlar”, - bunların topu baştan aşağı ahlaksallaşmış, dürüstlük konusunda da sonsuza dek rezil olmuş ve kepaze edilmişlerdir: içlerinden hangisi “insan hakkında” bir hakkı katet dayanabilir ki artık!.. Ya da daha elle tutulur biçimde sorarsak: içlerinden hangisi gerek bir yaşamöyküsüne katlanabilir ki!.. Birkaç gösterge: Lord Byron kendisi hakkında en kişisel bazı şeyleri kaleme almıştı, ama Thomas Moore bunlar için “fazla iyi”ydi: yaktı arkadaşının kâğıtlarını. Aynı şeyi Dr. Gwinner’in de yaptığı söylenir, Schopenhauer’in vasiyetinin sorumlusu: Schopenhauer da kendisi hakkında ve belki de kendi aleyhinde (â l ò é á ô ö ü í [eis heauton, kendisi hakkında]) birkaç şey kaleme almıştı zira. İşinin ehli Amerikalı Thayer, Beethoven’in biyografisinin yazarı, bir anda kesiverdi çalışmasını: bu saygıdeğer ve safça yaşamın bir yerinde daha fazla dayanamadı ona... Çıkarılacak ders: hangi akıllı adam oturur da kendisi hakkında dürüst bir laf yazar ki bugün? - Kutsal Gözü Karalar Tarikatı’ndan olması gerekir böylesinin. Richard Wagner’in bir özyaşamöyküsünü vaat ediyorlar bize: bunun kurnazca bir özyaşamöyküsü olacağından kim kuşku duyabilir?.. Katolik rahip Janssen’in Alman Reformasyon

Hareketi'ni aşırı derecede sade ve zararsız biçimde betimlediği yazısıyla Almanya'da yaratmış olduğu o gülünesi dehşeti hatırlayın; kim bilir ne kıyamet kopardı, biri çıkıp da bize bu hareketi bir kere de farklı anlatsaydı, bir kere de gerçek bir psikolog gerçek bir Luther anlatsaydı, bir taşra rahibinin ahlakçı budalalığı, protestan tarihçilerin tatlımsı ve saygılı çekingenlikleri ile değil de, T a i n e 'ce bir korkusuzlukla örneğin, bir r u h k u v v e t i n d e n hareketle, kuvvete gösterilen kurnazca bir endüljanstan hareketle değil?.. (Bu arada şunu da belirtelim ki, Almanlar sözü geçen protestan tarihçi tipinin en klasik örneğini sonunda, gayet de mükemmel bir biçimde kendi içlerinden çıkarmışlardır, - kendilerine mal edip gurur duyabilirler onunla: Leopold Ranke'yle vermişlerdir bu örneği, o h e r c a u s a f o r t i o r 'un [daha güçlü neden] klasik savunucusu olmak için yaratılmış olanla, tüm kurnaz "olgucular"ın o en kurnazıyla.)

20

Ama beni anlamış olmalısınız: - kısacası, biz psikologların bugün kendimize karşı bir takım kuşkular beslemekten kurtulmamamız için yeterli bir sebep, öyle değil mi?.. Büyük bir olasılıkla biz de "fazla iyi"yiz zanaatımız için, büyük bir olasılıkla biz de bu ahlaksallaştırılmış zamane zevkinin kurbanları, avları, hastalarıyız - ne denli onu aşağıladığımızı düşünürsek düşünelim; - büyük bir olasılıkla b i z e de bulaşıyor o. Neye karşı uyarmıştı o diplomat⁸ meslektaşlarına yaptığı konuşmada? "Her şeyden önce baylar, ilk hislerimize güvenmeyelim!" demişti, "o n l a r , n e r e d e y s e h e r z a m a n i y i d i r"... Bir psikoloğun da meslektaşlarına böyle söylemesi gerekir bugün... Ve böyle-

⁸ C. M. Herzog von Talleyrand -çn.

ce, gerçekten de biraz katılık ve özellikle “ilk hisler”e güvenmememizi gerektiren sorunumuza geri dönüyoruz. Bir duygu taşkınlığı gayesinin hizmetindeki çileci ideal: - bundan önceki incelemeyi hatırlayanlar daha şimdiden bu yedi sözcüğe sıkıştırılmış ve aşağıda da anlatılacak olan içeriğin esasını tahmin edeceklerdir. İnsan ruhunu büsbütün zıvanadan çıkarmak, onu dehşetlere, don soğuklarına, kor sıcaklarına, coşkulara öyle bir daldırmak ki şimşek çarpmışçasına kurtulsun çökkünlüğün, boğuculuğun, sıkınlığın tüm eften püftenlikleri ve bayağılıklarından: hangi yollar bu amaca götürür? Ve bu yollar içinde hangileri en güvenilirleridir?.. Aslında tüm şiddetli duygulanımların, birdenbire boşalmaları şartıyla bunu yapma güçleri vardır, öfke, korku, şehvet, intikam, umut, utku, ümitsizlik, zorbalık; nitekim çileci rahip tereddüt etmeksizin insanın içindeki azgın köpek sürüsünün t a m a m ı n ı hizmeti altına almış ve kâh birini kâh diğerini salıvermiştir, hep aynı amaç için, insanı o yavaş kederden uyandırmak, ağır ıstırabını, süregelen sefaletini hiç değilse bir süre kovalayıp uzaklaştırmak için ve hep de dinsel bir yorum ve “gerekçe” öne sürerek. Bu türden her duygu taşkınlığı sonradan bedelini ödetir, bu apaçıktır; - hastayı daha da hasta yapar - ; bu yüzdendir ki, ıstırabın bu tür çareleri modern ölçülere göre “suçlu” türden çarelerdir. Gelgelelim, hakkaniyeti elden bırakmamak için şunu da vurgulamak gerekir ki, bu çareye vicdan rahatlığıyla başvurulmuştur, çileci rahip, bunun faydasına, hatta zaruretine derinden inanarak yazmıştır reçetesini, - yol açmış olduğu perişanlık karşısında çoğu zaman kendi yüreği de parçalanarak üstelik; keza vurgulamak gerekir ki, böyle taşkınlıkların şiddetli fizyolojik rövanşları, hatta belki de zihinsel bozukluklar, bu tür ilaçlara başvurmadaki maksatla aslında çalışmamaktadır: zira bu ilaç, görmüştük ki, hastalıkların tedavisine değil çöküntü sıkıntısıyla mü-

cadeleye, onu yatıştırmaya, uyuşturmaya yönelikti. Bu amaca erişildi de bu yolla. Çileci rahip, insan ruhundan her türlü iç paralayıcı ve cezbedici müziğin yükselmesini sağlamaya yönelik asıl hamlesini - ki herkes bilir bunu - suçluluk duygusunun yararlanmakla yaptı. Bu duygunun kökenine bundan önceki incelemede kısaca değinilmişti - bir parça hayvan psikolojisi olarak, bundan öte bir şey değil: suçluluk duygusu âdeta en ham haliyle çıkmıştı orada karşımıza. İlk olarak rahibin elleri altında, suçluluk duyguları alanındaki bu asıl sanatçının elleri altında biçim kazandı bu duygu - ah hem de ne biçim! “Günah”, - budur zira hayvansal “vicdan rahatsızlığı”nın (geriye dönük zalimliğinin) çileci rahip tarafından yapılmış yeniden yorumu - hasta ruhun tarihinde şimdiye kadar olmuş en büyük olaydır: dinsel yorumun en tehlikeli ve en felaketli şaheseridir. İnsan, kendi kendinden mustarip olan, öyle ya da böyle ama en azından fizyolojik olarak mustarip olan insan; neden, niçin kafese tıklmış olduğunu anlayamayan bir hayvanı andıran insan; sebeplere aç olan - sebepler rahatlatır - ilaca, uyuşturucuya da aç olan insan, gizlidekini de bilen birine danışır en nihayetinde - ve şu işe bakın ki bir ipucu bulur; büyücüsünden, çileci rahipten acısının “nedeni”ne ilişkin ilk ipucunu alır: k e n d i n d e aramalıdır bu nedeni, bir suçta, bir parça geçmişte, bir cezalandırılmışlık olarak algılamalıdır acısını... Duymuş, anlamıştır bedbaht olan: kümeşe sokulmuş bir tavuk gibidir bundan böyle. Bu kümeden dışarı çıkamaz artık: hastadan “günahkâr” yapılmıştır... Ve bu yeni hastanın, “günahkâr”ın görüntüsünden birkaç binyıl boyunca kurtulamayacaktır, - günün birinde kurtulunur mu bundan? - nereye baksak her yerde, sürekli tek bir yöne doğru (acının y e g â n e nedeni olarak “suç”a doğru) hareket eden günahkârın hipnotize olmuş bakışı; her yerde kötü vicdan, Luther’in deyişiyle şu “iğrenç hayvan”; her yerde geçmişi geviş getirmek, edimi

saptırmak, tüm eylemliliğe karşı haset; her yerde acının, yaşamın içeriği haline getirilmiş olan yanlış-anlama i s t e ğ i ; acının suç, korku ve ceza duygusu olarak yorumlanımı; her yerde kırbaç, kıldan tövbekâr gömleği, açlıktan kırılan beden, pişmanlık; her yerde günahkârın, huzursuz ve hastaymışçasına-tutkulu bir vicdanın dehşetli çarkında kendi-kendini-ezişi; her yerde sessiz bir azap, son kerte korku, işkence görmüş bir yüreğin can çekmesi, bilmedik bir saadetin sancıları, “kurtuluş” arzusu feryadı. Bu işlemler dizgesi sayesinde, o eski çöküntünün, ağırlığın ve yorgunluğun iyiden iyiye ü s t e s i n d e n g e l i n d i gerçekten de; yaşam yeniden ç o k ilginç oluverdi; uyanık, sonsuza dek uyanık, uykusuz kalmış, kor gibi kızgın, kömüre dönmüş, bitkin ama yorgun değil - böylesi bir görünümdeydi insan, b u gizemlere ortak edilmiş olan “günahkâr”. Çökkünlükle savaşıyor bu yaşlı ulu büyücü, çileci rahip - belli ki galip gelmişti, o n u n saltanatı gelip çatmıştı: artık yakınmaz olmuşlardı işte ı s t ı r a p t a n , d o y m u y o r l a r d ı ıstıraba; “d a h a f a z l a ıstırap! d a h a f a z l a ıstırap!” böyle haykırdı çömezlerinin ve sırdaşlarının arzusu yüzyıllar boyu. Can yakan her duygu taşkınlığı, kıran, yıkan, ezen, esriten, kendinden geçiren ne varsa hepsi, işkence odalarının gizemi, cehennemin kendi icatçılığı bile - hepsi keşfedildi, sezinlendi, hepsinden yararlanıldı, hepsi büyücünün hizmetindeydi, hepsi onun idealinin, çileci idealin zaferine hizmet etti bundan böyle... “Benim saltanatım b u dünyada değil” - dedi, eskiden olduğu gibi: hâlâ böyle konuşmaya hakkı var mıydı ki gerçekten?.. Goethe yalnızca otuz altı tane trajik durum olduğunu ileri sürmüştü: bundan da anlaşılıyor ki, eğer hâlâ anlaşılmamışsa, bir çileci rahip değildi Goethe. O - bundan fazlasını bilir...

Bu türden, bu “suçlu” türden rahip ilacına yöneltilecek her eleştiri fuzulidir. Çileci rahibin, hastalarına bu durumlar için salık verdiği böyle bir duygu taşkınlığının (en kutsal isim altında elbette ve amacının kutsallığı ile dopdolu olarak) herhangi bir hastaya gerçekten y a r a m ı ş olduğu gibi bir iddiayı savunmaya kim heveslenir ki? Ama en azından “yaramak” sözcüğünün anlamı üzerinde anlaşmalıdır. Bununla, böyle bir hasta bakma sisteminin insanları i y i l e ş t i r m i ş olduğu dile getirilmek isteniyorsa, buna bir diyeceğim yok: “iyileşmiş” sözcüğü benim için ne anlama geliyor onu ekleyeyim yalnızca - “ehlileştirilmiş”, “güçsüzleştirilmiş”, “yıldırılmış”, “inceltilmiş”, “narinleştirilmiş”, “erkekliğinden edilmiş”ten farklı bir anlama gelmiyor (neredeyse z a r a r v e r i l m i ş gibi bir şey yani...). Ama asıl söz konusu olan hastalar, ke-yifsizler, çökkünler ise, o zaman bu sistem hastayı, onu daha “iyi” yaptığı varsayılsa bile, mutlaka d a h a h a s t a yapar: tövbe işkencelerinin, pişmanlıkların, kurtuluş sancılarının yöntemli bir şekilde kullanımının beraberinde her zaman neyi getirdiğini deli doktorlarına sorun yeter. Aynı şekilde tarihe sorun: çileci rahibin bu hasta bakma yöntemini kabul ettirmiş olduğu her yerde, hastalıklılık her defasında tekinsiz bir hızla enine boyuna yayılmıştır. Bununla elde edilen “başarı” neydi her seferinde? Zaten hasta olana ek olarak harap olmuş bir sinir sistemi; üstelik de yediden yetmişe, tek tek kişilerde olduğu gibi kitlelerde de. Tövbe ve kurtuluş antrenmanlarının ardından muazzam epilepsi salgınlarının baş gösterdiğini görüyoruz; tarihin gördüğü en büyük epilepsi salgınları, Ortaçağın Aziz Vitus ve Aziz John dansçıları salgını gibi; bu antrenmanların sonradan ortaya çıkan bir başka etkisini, kimi hal-lerde bir halkın veya bir şehrin (Cenevre, Basel) mizacını daimi olarak tersine çeviren dehşetli kötürümlüklerde ve kronik çöküntülerde görü-

yoruz; - cadı isterisi de bu etkilerdendir; uyurgezerliğe akraba bir şey (yalnızca 1564-1605 yılları arasında sekiz büyük salgını patlak vermiştir bu isterinin) - ; yine bu antrenmanların ardından o ölüme susamış kitle cinnetlerini görüyoruz, tüyler ürpertici “e v v i v a l a m o r t e” (çok yaşa ölüm) çılgınlıklarının tüm Avrupa’da duyulmuş olduğu kitle cinnetleri ve bu çılgınlıkları ara ara kesen kâh şehvetli kâh yağmacı sapkınlıklar: aynı duygulanım değişiminin, aynı zaman aralıkları ve aynı sıra ile bugün de hâlâ her yerde, çileci günah öğretisinin bir kez daha büyük başarıya ulaştığı her durumda gözlemlenmesi gibi. (Dinsel nevroz “kötü töz”ün bir tezahürüymüş gibi görünüyor; buna şüphe yok. Ne midir o? Q u a e r i t u r [sorulur].) Genel olarak düşünülürse, çileci ideal ve onun yüce ahlaksal kültürü, duygu taşkınlığına götüren tüm yolların, kutsal amaçların koruması altında gerçekleşmiş olan bu en dahice, en pervasızca ve en tehlikeli biçimde sistematize edilişi korkunç ve unutulamayacak bir şekilde tüm insanlık tarihine yazdırmıştır kendini; ve ne yazık ki s a d e c e tarihine de d e ğ i l ... Özellikle Avrupalı’nın s a ğ l ı ğ ı ve ırkının kuvvetliliği üzerinde bu idealin yapmış olduğu kadar yıkıcı bir etki yapmış bir başka şey daha ileri sürmem mümkün değildir; hiç abartısız, Avrupalı insanın sağlık geçmişindeki a s ı l f e l a k e t diye adlandırılabilir o. Etkisi, özgül Germen etkisi ile bir tutulabilir olsa olsa: bugüne dek Germenlerin siyasal ve ırksal ağırlıklarına sıkı sıkıya koşut olarak baş göstermiş olan Avrupa’nın alkol zehirlenmesini kastediyorum (kanlarını zerk ettikleri yere zaafalarını da zerk etmişlerdir). - Üçüncü sırada frengi gelir, - m a g n o s e d p r o - x i m a i n t e r v a l l o (uzun bir aradan sonra, ama hemen ardından).

Çileci rahip nerede hâkimiyet kurduysa orada ruh sağlığını bozmuştur, dolayısıyla *artibus et litteris* (sanat ve edebiyat) alanındaki beğeniyi de bozmuştur, - hâlâ da bozmaktadır. “Dolayısıyla” mı? - Bu “dolayısıyla”yı doğrudan kabul edeceğinizi umarım; ben kendi hesabıma, onu kanıtlamak istemiyorum en azından. Tek bir ipucu vereyim: Hristiyan edebiyatının temel kitabı ile, o edebiyatın modeli ile, onun “kendi başına kitabı” ile ilgili bir ipucu. Henüz körelmemiş ve yerle bir edilmemiş antik bir yazı dünyası olduğu göz önüne alınırsa, aynı zamanda bir kitap ihtişamı da olan Yunan-Roma ihtişamının daha ortasında iken, şimdi o kitaplara sahip olabilmek için tüm bir edebiyatın yarısının feda edileceği, okunmaya değer birkaç kitabın hâlâ bulunduğu bir dönemde, Hristiyan tahrikçilerin - kilise babaları diyorlar bunlara - budalalığı ve kendini beğenmişliği şunu buyurmaya cüret edebilmişti: “bizim de klasik bir edebiyatımız var, Yunanlılarınkine ihtiyacımız yok”, - ve böyle deyip efsanelere, havari mektuplarına ve Hristiyanlığı savunur yazıcılara işaret ettiler gururla; bugün İngiliz “Selamet Ordusu”nun buna benzer bir edebiyat yoluyla Shakespeare’e ve diğer “kâfirler”e karşı yürüttüğü savaş gibi aşağı yukarı. “Yeni Ahit”i sevmiyorum ben, bunu sezmişsinizdir; bu en değer verilen ve değeri en abartılmış yazılı eser konusundaki beğenimde bu derece yapayalnız kalmak neredeyse tedirgin ediyor beni (iki bin yılın beğenisi bana karşı): ama ne çare! “Burada duruyorum işte, başka türlü gelmiyor elimden”,⁹ - kötü beğenimi üstlenme cesaretim var. Eski Ahit - o bambaşka bir şey: Eski Ahit’e hürmetim tam! Yüce

⁹ Luther’in Worms’taki Reichstag önünde söylemiş olduğu sözden alıntı; “Burada duruyorum işte, başka türlü gelmiyor elimden. Tanrı yardımcım olsun. Amin” -çn.

insanlar buluyorum onda, muhteşem bir doğa ve yeryüzünde en nadir bulunan cinsten bir şeyi, güçlü yüreğin eşsiz naifliğini buluyorum, dahası bir halk buluyorum. Yeni'sinde ise bir sürü küçük mezhep ekonomisi, bir sürü ruh rokokosu, bir sürü süslü püslü, girdili çıktılı, mucizevi şey, hep bir gizli dinsel toplantı havası; arada bir esen, çağa (ve Roma taşrasına) özgü ve Yahudice olmasından çok Helenistik olan pastoral tatlılığı da unutmayalım. Alçakgönüllülük ile gösterişçilik yan yana; neredeyse duyarsızlaştıran bir duygu gevezeliği; tutku değil tutkululuk; utanç verici bir jest oyunu; belli ki her tür terbiyeden yoksun kalınmış burada. İnsanın, küçük erdemsizliklerini bu sofı adamcıkların yaptıkları kadar büyötmeye nasıl hakkı olur! Bırakın Tanrı'yı, hiç kimsenin umurunda değil ki bunlar. Bu küçük taşra adamlarının tümü, en sonunda "ebedi yaşam tacı"na da sahip olmak istiyorlar üstelik: ne diye ki? ne için ki? - küstahlığı daha ileriye götürmek mümkün değildir. "Ölümsüz" bir Petrus: kim dayanabilir ki o n a ! Bir hırsları var ki gülünesi: en kişisel şeylerini, ahmaklıklarını, kederlerini, eften püften kaygılarını ısıtıp ısıtıp yeniden öne sürerler bunlar, sanki şeylerin kendiliği bunlarla uğraşmakla yükümlüymüş gibi; Tanrı'yı, bıkıp usanmadan içine batmış bulundukları en ufak sefilliğe bile bulaştırırlar. Bir de Tanrı'yla şu sürekli senli benli olma zevksizliği! Tanrı'ya karşı şu Yahudice (sırf Yahudice de değil), utanmazca laubalilik!.. Asya'nın doğusunda, aşağılanan küçük "gayri Hristiyan halklar" vardır; ilk Hristiyanlar kayda değer bir şeyler öğrenebilirlerdi onlardan: bir parça hürmet gösterme inceliği; Hristiyan misyonerlerin de doğruladıkları gibi, Tanrı'larının ismini ağızlarına almayı bile yasaklamışlardır onlar kendilerine. Bana epeyce incelikli görünüyor bu; kesin olan şu ki, bu yalnızca "ilk" Hristiyanlarla karşılaştırıldığında fazlasıyla incelikli değil: zıtlığı sezmek için Luther'i, Almanya'nın sahip olduğu bu "en

belagatli” ve en haddini bilmez köylüyü anımsayın ve Lutherce konuşma tarzını, Luther’in Tanrı’yla ikili konuşmalarında en çok hoşuna giden o konuşma tarzını. Luther’in, kilisenin şefaatçi ruhban takımına (özellikle de “şeytanın domuzu Papa’ya”) karşı muhalefeti en temelde - şüphesiz, bir hödügün, kilisenin iyi etiketine, “en kutsal”ı kutanmışlara ve daha suskun olanlara açan, hödüklere ise kapalı tutan ruhban beğenin hürmet görgüsüne öfkelenmiş bir hödügün muhalefetidir. Hödüklere, özellikle de orada kesinkes söz hakkı tanınmamasıdır, - ama o köylü Luther bunun büsbütün farklı olmasını diliyordu; böylesi yeterince Almana değildi onun için: doğrudan doğruya konuşmak istiyordu o her şeyden evvel, kendi konuşmak istiyordu, “utanıp sıkılmadan” konuşmak istiyordu Tanrı’sıyla... Ve yaptı işte. - Çileci ideal, ki herhalde anlamışsınızdır, hiçbir zaman ve hiçbir yerde bir iyi beğeni okulu olmamıştır, hele iyi görgü okulu hiç olmamıştır, - en iyi ihtimalde bir ruhban görgüsü okulu olmuştur - : bu da kendi içinde, tüm iyi görgülülüğe amansızca düşman bir şey var demektir, - ölçüsüzlük, ölçüye karşı tiksinti, o, kendi de bir “non plus ultra”dır (son derece aşırı).

23

Çileci ideal, yalnızca sağlığı ve beğeniyi bozmakla kalmamış bir üçüncüyü, dördüncüyü, beşinciye, altıncıyı da bozmuştur - daha neler bozmuş olduğunu söylemekten kaçınacağım (yoksa sonunu nasıl getirirdim ki!). Bu idealin yol açmış olduğu şeyler değil burada benim tarafından açığa çıkarılacak olan; daha ziyade ve yalnızca, bu idealin ne anlamageldiği, neye ilişkin bir ipucu verdiği, ardında, altında, içinde nelerin gizli olduğu, neyin geçici, belirsiz, soru işaret-

leri ve yanlış anlamalarla yüklü ifadesi olduğu. Ve sırf bu amaç doğrultusunda, bu idealin etkilerinin muazzamlığını, uğursuz etkilerinin muazzamlığı ile birlikte okurlarından esirgemedim: onları, bu idealin anlamına ilişkin sorunun benim için en son ve en korkunç olan yönüne hazırlamak için. Bu idealin iktidarının, iktidarının muazzamlığının anlamı nedir? Neden bu ölçüde izin verilmiştir ona? Neden daha iyi karşı konulmamıştır? Çileci ideal bir istenci dile getirmektedir: nerededir ona karşıt istenç - karşıt bir ideali dile getirecek olan karşıt istenç? Çileci idealin bir ereği vardır, - bu o kadar genel bir erektir ki, insan varoluşunun tüm diğer ilgileri onun yanında ufak tefek ve dar görünür; çağları, halkları, insanları hep bu tek bir ereği temel alarak yorumlar, başka hiçbir yoruma, hiçbir ereğe geçerlik tanımaz, yalnızca kendi yorumu doğrultusunda geri çevirir, reddeder, evetler, onaylar (bu kadar sonuna dek tasarlanmış bundan daha başka bir yorum dizgesi olmuş mudur ki şimdiye dek?); hiçbir iktidarın boyunduruğu altına girmez, her iktidar karşısında kendi önceliğine, her iktidarla arasındaki mutlak merteye mesafesine inanır daha çok, - yeryüzünde iktidar adına ne varsa hepsinin önce kendisinden hareketle bir anlam, bir var olma hakkı, bir değer kazanması gerektiğine inanır, onun eseri için bir alet, onun ereğine götüren bir yol ve araç olarak, o bir Ereğe... Nerede bu kapalı istenç-erek-yorum dizgesinin karşılığı? Neden yok bu karşılık?.. Öteki "bir Erek" nerede?.. Ama bana dediklerine bakılırsa, yok değilmiş bu karşılık; o ideale karşı yalnızca uzun ve başarılı bir savaş vermekle kalmamış, esas meselelerin tümünde de o ideali alt etmiş artık: tüm modern biliminiz bunun belgesiymiş, - o modern bilim, asıl bir gerçeklik-felsefesi olarak, görünüşe bakılırsa yalnızca kendine inanıyormuş, görünüşe bakılırsa kendine karşı cesareti, kendine karşı istenci varmış ve şimdiye kadar

da Tanrı, ahiret ve olumsuzlayan erdemler olmaksızın pekâlâ idare etmişmiş. Ne var ki beni, böyle gürültü patırtı ve tahrikçi-gevezeliğiyle ikna edemezler: kötü müzisyen bu gerçeklik borazancıları; sesleri, duyulduğu gibi, derinlerden gelmiyor, bilimsel vicdanın uçurumları dile gelmiyor onlarla - bilimsel vicdan bugün bir uçurumdur çünkü - “bilim” sözcüğü bu trompetçi-ağızlarında düpedüz bir edepsizlik, bir suiistimal, bir utanmazlıktır. Hakikat, burada ileri sürülenin tam tersidir: bırakın bilimin bugün, kendi üstünde bir ideali olmasını, kendine inancı mutlak olarak yoktur, - ve bilim nerede hâlâ tutku, sevgi, kor, acı demekse, orada çileci idealin karşısını değil, onun en yeni ve asil biçimini oluşturmaktadır daha çok. Tuhaf mı geliyor sizlerin kulağına bu?.. Bugünün bilginleri arasında da uslu ve mütevazı, kendi köşesinden hoşnut olan ve bu yüzden, kendi köşesinden hoşnut olması yüzünden, kimi zaman hiç de mütevazı olmayan bir biçimde ‘bugün özellikle de bilim alanında bütünüyle memnun olunması gerektigi’ talebiyle sesini duyuran işçi milletinden yeterli miktarda var, - yapılacak pek çok yararlı şey varmış bilim alanında. Buna itirazım yok; en son yapmak istediğim, bu namuslu işçilerin zanaatlarından aldıkları keyfi bozmak: yaptıkları işler beni sevindiriyor çünkü. Ne var ki bilim alanında bugün sıkı biçimde çalışılıyor olması ve hoşnut işçilerin varlığı, bugün bilimin bir bütün olarak bir ereği, bir istenci, bir ideali, bir büyük inanç tutkusu olduğunun kanıtı değildir kesinlikle. Durum, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, bunun tersidir: bugün bilimin, çileci idealin en yeni tezahür şekli olmadığı durumlarda - ki genel yargının yönünü değiştiremeyecek kadar nadir, asil ve seçkin durumlardır bunlar -, her tür bezginliğin, inanmazlığın, kemirgen solucanın, despectio sui’nin (kendini hor görme), vicdan rahatsızlığının gizlendiği yerdir, - idealsizliğin huzursuzluğu dur

tam da, büyük sevginin eksi k l i ğ i n i n acısıdır, i s t e m d ı ş ı bir yetingenlikten duyulan yetersizliktir. Ah neler gizlemiyor ki bilim bugün! Ne kadar çok şey gizlemek z o r u n d a en azından! En iyi bilginlerimizin becerikliliği, şuursuz çalışkanlıkları, gece gündüz durmadan tüten kafaları, hatta zanaatlarındaki ustalıkları - bütün bunların asıl anlamı, ne de sıklıkla, herhangi bir şeyi kendi gözleri önünden uzaklaştırmakta yatıyor! Bir kendini-uyuşturma yolu olarak bilim: bilir misiniz b u n u ?.. Kimi zaman - ki bilginlerle ilişkide olan herkes yaşar bunu - zararsız bir sözcükle en derinden yaralarsınız onları, onlara iltifat ettiğinizi sandığınız bir anda kendinize karşı hınçlandırırırirsınız bilgin dostlarınızı, küplere bindiriririrsınız onları, sırf aslında kiminle karşı karşıya olduğunuzu keşfetme kabalığında bulunmuş olduğunuz için: ne olduklarını kendilerine itiraf etmek istemeyen a c ı ç e k e n l e r l e ; yalnızca tek bir şeyden korkan uyuşturulmuşlar ve şuursuzlarla: b i l i n c e v a r m a k t a n . . .

24

- Ve şimdi bir de sözünü etmiş olduğum şu nadir durumlara bakalım, bugün filozoflar ve bilginler arasında bulunan son idealistlere: yoksa bunlar mı çileci idealin aradığımız m u h a l i f l e r i , onun k a r ş ı - i d e a l i s t l e r i ? Nitekim onlar öyle olduklarına i n a n ı y o r l a r , bu “inançsızlar” (bunların topu inançsızdır zira); bu idealin muhalifi olmak, görünüşe bakılırsa onların en son inanç kırıntısı, öylesine ciddiler bu noktada, öylesine tutkulu oluverir sözleri, tavırları: - bu yüzden g e r ç e k olması mı gerekiyor inandıklarının?.. Biz “bilenler”, her tür inançlıya karşı düpedüz şüpheliyizdir; şüphemiz bize giderek, vaktiyle varılmış bir sonucun tersine bir sonuca varmayı öğretmiştir: bir inancın

kuvvetinin çok belirgin olduğu her yerde, inanılan şeyin kanıtlanabilirliğinin belirli ölçüde yetersizliğine, hatta olanaksızlığına hükmetmeyi öğretmiştir. Biz de yadsımıyoruz inancın “mutlu kıldığını”: tam da bu yüzden inancın bir şeyi kanıtladığını yadsıyoruz, - mutlu kılan bir inanç, inanılan şeye karşı şüphe uyandırır, “hakkat”i temellendirmez, belirli bir olasılığı - y a n ı l g ı olasılığını - temellendirir. Peki burada durum neyi göstermektedir? - Bugünün bu reddedenleri ve aykırıları, bu Bir-Tek-Şeyde, düşünsel temizlik taleplerinde mutlak olanlar, zamanımızın şanı şerefi olan bu sert, kesin, ölçülü, kahraman tinler, tüm bu soluk benizli ateistler, Deccaller, ahlaksızlar, nihilistler; zihnin (Geist) bu kuşkucuları, yargıdan kaçınanları, d i d i n e n l e r i (ki bu sonuncusu, hangi bağlamda olursa olsun, istisnasız hepsi için geçerlidir), düşünsel vicdanın bugün yalnızca onlarda bulunduğu ve somutlaştığı bu son bilgi idealistleri, - bunlar, bu “hür, ç o k hür tinler” çileci idealden olabildiğince kopmuş olduklarını sanıyorlar gerçekten de: ama ben açıklayayım onlara kendilerinin göremediğini - kendileri onun fazla yakınında duruyorlar çünkü - bu ideal o n l a r ı n d a idealidir, onlar kendileri, belki de yalnızca onlar temsil ediyor o ideali bugün, o idealin en tinselleşmiş ürünleri, onlar; onun en ön saftakiavaşçı ve keşif alayı, onun en sinsi, en nazik, en akla hayale gelmez baştan çıkarma biçimidir onlar: - eğer ben bir bilmece çözücü isem, o zaman onu ş u cümleyle olmak isterim!.. Ö z g ü r tinler olmaktan daha çok uzak bunlar: h â l â h a k i k a t e i n a n ı y o r l a r ç ü n k ü ... Haçlılar Doğu’da o yenilmez Haşhaşin tarikatı¹⁰ ile, en alt seviyedekilerinin, hiçbir keşiş tarikatının ulaşamadığı kadar itaat içinde yaşayan o par excellence (olağanüstü) özgür tinliler tarikatı ile karşılaştıklarında,

¹⁰ Haçlı seferleri sırasında ortaya çıkan suikastçı bir gizli müslüman tarikatı -çn.

her nasıl olduysa, yalnızca en üst seviyedekilerin ortak sırrı olarak saklı tutulan o simgeyi ve sabıkalı sözü de sezinlediler: “Hiçbir şey gerçek değildir; her şey mubahtır”... Zihin (Geist) özgürlüğü buydu işte, hakikate olan inanca bile son verilmişti bununla... Bir Avrupalı, Hristiyan bir özgür kafa (Freigeist) bu cümlelerin ve onun labirenti andıran sonuçlarının içine dalıp da yolunu kaybetmiş midir ki hiç şimdiye dek? Bu mağaranın Minotauros’unu¹¹ bilir mi kendi deneyimiyle?.. Şüpheliyim bundan, dahası biliyorum ki öyle değil: - hiçbir şey, bu Bir-Tek-Şey’de mutlak olanlara, bu sözde “özgür tinliler”e bu anlamda bir özgürlükten ve serbestiden daha yabancı değildir, başka hiçbir bakımdan bu bakımdan olduğu kadar sıkı sıkıya bağımlı değildirler, tam da hakikate inanç konusunda, başka kimsenin olmadığı kadar sarsılmaz ve mutlaklardır. Ben, belki fazla yakından tanıyorum bütün bunları: böylesi bir inancın zorunlu kıldığı o saygıdeğer filozof ölçülülüğünü, sonunda “Hayır”ı da “Evet”i yasakladığı kadar katı bir şekilde kendine yasaklayan o zihinsel Stoicisme, olgusal olanın, *factum brutum*’un (kaba olgu) karşısında hareketsiz kalma arzusunun, bugün Fransız biliminin Alman bilimi karşısında bir tür ahlaksal üstünlük elde etmeye çalıştığı o “*petit faits*” (küçük olgular) yazgıcılığını (benim deyişimle: *ce petit fatalisme* [bu küçük olguculuğu]¹²), yorumdan (zor kullanmaktan, yamayıp düzeltmekten, kısaltmaktan, atlayıp geçmekten, içini doldurmaktan, uydurmaktan, çarpıtmaktan ve tüm yorumlamaların özüne ait daha başka ne varsa hepsinden) tümünden kaçınmayı - genel olarak ele alınırsa, herhangi bir duyusallığın reddi ne kadar erdemin çileciliğinin bir ifadesi ise bu da o kadar aynı çileciliğin ifadesidir (aslında duyusallığı reddetmenin

¹¹ Yunan mitolojisinde yarı insan, yarı boğa bir yaratık -çn.

¹² Burada bir kelime oyunu olabilir: “fatalisme”, “fitalisme” -yn.

bir başka biçimidir yalnızca). Ona, o mutlak hakikat istencine zorla-
yan ise, çileci idealin kendisine duyulan inançtır, bu inancın bilincine varılmayan buyruğu olarak da olsa, şu konuda
yanılgıya düşmemek gerekir, - bu, metafizik bir değere, kendi
başına hakikatin değerine duyulan inançtır; o değer ki, yalnızca
bu ideal ile garantilenir ve onaylanır (bu idealle yükselir ve düşer). Ke-
sin bir yargıyla söylenirse: “önkoşulsuz” bilim yoktur, böylesi bir bilim
düşüncesi düşünülemez, mantığa aykırıdır: önce hep bir felsefe, bir
“inanç” var olmalıdır ki, ondan hareketle bilim bir yön, bir anlam, bir
sınır, bir yöntem, bir var olma hakkı kazansın. (Bunun tersi anlayışta
olan, örneğin felsefeyi “kesin bilimsel temeller üzerine” oturtmaya kal-
kan, yalnızca felsefeyi değil hakikatin kendisini de başaşağı et-
mek zorundadır önce: böylesine saygıdeğer iki bayana karşı¹³ yapıla-
bilecek en büyük hakaret!) Evet, buna şüphe yok - ve bu vesileyle sözü
“Şen Bilim”e bırakıyorum; bkz. beşinci kitap, sayfa 263 - “doğrucu olan
kişi, bilime inancın şart koştuğu o cüretkâr ve sonul anlamda doğrucu
olan kişi yaşamın, doğanın ve tarihin dünyasından başka bir dün-
yayı evetler böylece; ve bu “başka dünya”yı evetlediği ölçüde
de, nasıl? o dünyanın karşılığını, bu dünyayı, bizim dünyamızı - red-
detmek zorunda kalmaz mı?.. Bilime inancımızı, metafizik bir
inanç temellendiriyor daha hâlâ, - biz bugünün bilenleri, biz tanrısız-
lar ve anti-metafizikçiler, bizler de ateşimizi hâlâ bin yıllık bir inancın,
Platon’un da inancı olan o Hristiyan inancının, Tanrı’nın hakikat oldu-
ğu, hakikatin tanrısal olduğu inancının tutuşturmuş olduğu yan-
gından alıyoruz... Ama ya inanılrlığını gitgide daha çok yitiriyorsa bu,
ya tanrısal olan şeylerin tümünün de yanılgıdan, körlükten, yalandan

¹³ Alımançada felsefe ve hakikat sözcükleri dışıl tanımlı olduğu için kadın ola-
rak kişileştiriliyor -çn.

başka bir şey olmadıkları çıkıyorsa ortaya, - ya Tanrı'nın kendisinin, bizim en u z u n s ü r m ü ş yalanımız olduğu çıkıyorsa ortaya?" - - Burada durmak ve uzun uzun düşünmek gerekir. Bilimin kendisinin bir gerekçeye i h t i y a c ı var bundan böyle (bununla, bilim için böyle bir gerekçenin var olduğu söylenmiş olmuyor elbet). Bu bağlamda, en eski ve en yeni felsefeleri gözden geçirin: hepsinde, önce hakikat istencinin kendisini gerekçelendirmeye ne ölçüde ihtiyaç olduğu bilinci eksiktir, her felsefenin bu noktada bir gediği vardır - neden böyle bu? Çünkü tüm felsefe çileci idealin h â k i m i y e t i altındaydı şimdiye dek, çünkü hakikat varoluş olarak, Tanrı olarak, en yüksek merci olarak koyutlandı, çünkü hakikatin sorunsallaştırılmasına i z i n yoktu. Anlıyor musunuz bu "izni"? - Çileci idealin Tanrı'sına olan inancın reddedildiği andan başlayarak y e n i b i r s o r u n ortaya çıkıyor: hakikatin d e ğ e r i sorunu. - Hakikat istencinin bir eleştiriye gereksinimi var - biz de kendi ödevimizi belirlemiş oluyoruz böylece -, hakikatin değeri, deneme amacıyla, bir kere s o r g u l a n a c a k ... (Bu söylenenlerin fazla kısa tutulmuş olduğunu düşünene "Ş e n B i l i m "in "Biz de ne ölçüde hâlâ sofuyuz" başlıklı bölümünü okumasını öneririm; sayfa 260 vd'nda, daha da iyisi sözü edilen eserin beşinci kitabının tümünü, aynı şekilde "T a n k ı z ı l l ı ğ ı "nın önsözünü okumasını öneririm.)

25

Hayır! Ben çileci idealin doğal antagonistini aradığımda, "onun k a r ş ı t i d e a l i n i dile getiren karşıt istenç n e r e d e ?" diye sordugumda, bilimi sürmesinler benim önüme. Bilim bu iş için kendi ayakları üzerinde durmaktan çok uzak, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, önce bir değerler-idealini gereksinir bilim, h i z m e t i n d e kendine i n a n -

ma hakkını elde edeceği, değerler yaratan bir iktidarı gereksinir - bilimin kendisi değer yaratıcı değildir hiçbir zaman. Çileci idealle ilişkisi özünde, hiç düşmanca bir ilişki değildir henüz; kaldı ki esas olarak, onun iç düzenlenimindeki itici gücü temsil eder daha çok. İtirazı ve savaşımları - daha dikkatlice incelenirse görülür- idealin kendisine yönelik değildir hiç de, yalnızca onun dışa dönük edimlerine, kılık kıyafetine, oynadığı maskeli oyuna, zaman zaman duyarsızlaşmasına, katılaşmasına, dogmalaşmasına yöneliktir - onun dışrak yanını reddetmekle onun içindeki yaşamı azat eder. Bu ikisi, bilim ve çileci ideal, aynı zemin üzerinde dururlar - daha evvel değindim buna -: hakikate-fazla-değer-biçme (daha doğrusu: hakikatin değer-biçilemezliğine, eleştirilemezliğine olan inanç) zemini üzerinde dururlar, tam da bu yüzden zorunlu olarak birbirlerinin müttefikidirler, - öyle ki onlardan biriyle savaşma durumunda, hep her ikisiyle de savaşmak ve her ikisini de sorgulamak gerekir. Çileci ideale bir değer biçme, beraberinde kaçınılmaz olarak bilime bir değer biçmeyi de getirir: bu yüzden vaktiyle gözünüz açık, kulağınız kırıste olsun! (Sana t, - şimdilik şu kadarını söyleyeyim, ileride uzun uzadıya bahsedeceğim bundan çünkü, - tam da yalanın onda kendini kutsadığı, vicdanın onda yanıltma istencinden yana olduğu sanat, bilime oranla çok daha esaslı biçimde karşıdır çileci ideale: Platon'un, Avrupa'nın şimdiye kadar çıkarmış olduğu bu en büyük sanat düşmanının içgüdüğü de böyle duyumsamıştı. Platon Homeros'a karşı: tüm antagonizm, asıl antagonizm budur - bir yanda en iyi niyetli "Öte-dünyacı", yaşamın en büyük kara çalıcısı; diğer yanda, yaşamı istemi dışında tanrısallaştıran altın doğa. Bu yüzdendir ki, çileci idealin hizmetindeki bir sanatçı uşaklığı olabilecek en esaslı sanatçı yozlaşmasıdır ve ne yazık ki en alışıl gelmiş olanıdır: hiçbir şey bir sanatçıdan daha yozlaştırılabilir

değildir çünkü.) Bilim, fizyolojik açıdan bakıldığında da, çileci idealle aynı zemin üzerinde durur: belirli bir yaşam yoksullaşması orada olduğu gibi burada da önkoşuldur, - soğumuş duygulanımlar, yavaşlamış tempo, içgüdünün yerine diyalektik, yüzlerde ve hareketlerde ifade edilen c i d d i y e t (ciddiyet: daha zahmetli bir metabolizmanın, debelenen, güçlkle işleyen bir yaşamın bu en şaşmaz belirtisi). Bir halkın yaşamında bilginlerin ön plana çıkmış olduğu dönemlere bakın: bitkinlik, çoğunlukla da gece ve çöküş dönemleridir, - dolup taşan kuvvet, yaşama güven, geleceğe güven yok olmuş gitmiştir. Bürokratların ağırlıkta olmaları hiçbir zaman hayra alamet değildir: tıpkı demokrasinin, savaş yerine hakem mahkemelerinin, kadın eşitliğinin, merhamet dininin yükselişinin ve alçalan yaşamın belirtisi daha ne varsa hiçbirinin hayra alamet olmaması gibi. (Bilimin sorunsallaştırımı; bilimin anlamı nedir? - bununla ilgili olarak bkz. “T r a g e d y a n ı n D o ğ u ŷ u ”nun önsüzü.) - Hayır! bu “modern bilim” - gözünüzü dört açın bu konuda! - çileci idealin e n i y i m ü t t e f i k i ş i m d i l i k, özellikle de onun en bilinçsiz, en istemdişi, en gizli saklı ve en yeraltındaki müttefiki olması nedeniyle! Aynı oyunu oynadı bunlar şimdiye dek, bu “tin fukaraları” ve o idealin bilimsel muhalifleri (bu muhaliflerin, diğerlerinin karşısı olduklarını, sözgelimi tin z e n g i n i olduklarını düşünmekten sakınmak gerektiğini de belirtelim bu arada: - öyle d e ğ i l d i r onlar, tinin didinenleri diye adlandırmıştım ben onları). Bu sonuncuların şu ünlü z a f e r l e r i : kuşkusuz zaferdir onlar - ama neye karşı? Çileci ideal hiç de yenilgiye uğratılmamıştır onlarla, daha ziyade, o ideale bi-tişmiş ve onun görünümünü k a b a l a ŷ t ı r a n her duvarın, her ilave yapının bilim tarafından bir bir ve acımasızca sökülüp yıkılması ile daha kuvvetli, yani daha kavranamaz, daha soyut, daha sinsi kılınmıştır. Teolojik astronominin uğramış olduğu hezimetin, o idealin hezimetini

anlamına geldiğini mi düşünüyorlar gerçekten?.. Varoluşun o hezimetten bu yana, şeylerin görünür düzeni içinde daha rast gele, daha kenarda köşede, daha fuzuli bir konum almasıyla, varoluşunun bilmesinin öbür-dünyacı bir çözümünü daha mı az gereksinir oldu insan böylece? Özellikle de insanın kendini küçültmesi, kendini küçültme istenci Kopernik'ten bu yana durdurulamaz bir ilerleme içinde değil mi ki? Ah, varlıklar hiyerarşisinde onun vakurluğuna, biricikliğine, yeri dolduramazlığına olan inanç yok oldu gitti, - hayvan oldu o; tastamam hayvan, eksiksiz ve fazlasız, o ki daha evvelki inancında neredeyse Tanrıydı ("Tanrı'nın çocuğu", "Tanrı-insan")... Görünen o ki insan, Copernicus'tan bu yana yokuş aşağı gidiyor, - merkez noktadan gittikçe daha hızla yuvarlanarak uzaklaşıyor artık - nereye? hiçliğe mi? "kendi hiçinin yürek delici duygusu"na mı?.. Haydi öyleyse! tam da bu yol dosdoğru - eski ideale götürmez mi?.. Bütün bilim (ve asla yalnızca astronomi değil; onun küçültücü ve yıkıcı etkisine ilişkin olarak Kant dikkate değer bir itirafta bulunmuştur: "o benim önemimi hiçe indiriyor"...); bütün bilim, doğal olanı gibi doğal olmaya nı da - bilginin özeleştirisini böyle adlandırıyorum ben -, insanı şimdiye kadar kendisine duymuş olduğu saygıdan vazgeçirmek peşinde bugün, sanki o saygı tuhaf bir kibirlilikten başka bir şey değilmiş gibi; hatta denebilir ki bilimin kendi övüncü, stoik ataraksia'nın (sarsılmazlık) bilime özgü katı biçimi, onun, bu güçlkle elde edilmiş kendini aşılamasını, insanın kendine saygı duymasını sağlayan en son ve en ciddi talebi olarak ayakta tutmasında yatar (kaldı ki haklı da olarak: çünkü aşağılayan, ne olursa olsun, "saygı göstermeyi unutmamış" biridir gene de...). Bununla çileci ideale karşı mı koyulmaktadır aslında? Kant'ın, teolojik kavram dogmacılığı ("Tanrı", "ruh", "özgürlük", "ölümsüzlük") karşısındaki zaferinin, o ideale

sekte vurmuş olduğu (teologların bir süre için kafalarında kurmuş oldukları gibi) hâlâ ciddi olarak düşünülmekte midir gerçekten? - kaldı ki Kant'ın kendisinin böyle bir niyeti dahi var mıydı, orası şimdilik bizi ilgilendirmiyor. Kesin olan şu ki, her çeşit transandantalistin işi, Kant'tan bu yana gene tıklarında, - teologlardan kurtuldular: ne mutluluk! - Kant, bundan böyle kendi bileklerinin gücüyle ve en iyi bilimsel saygınlıkla “yüreklerinin dileği” peşinde gidebilecekleri o gizli yolu gösterdi onlara. Keza: bilinmeyen ve gizemli olanın hayranları olarak şimdi de soru işaretinin kendisine Tanrı diye tapındıkları için agnostikleri kim kınayabilir ki artık? (Xaver Doudan, “l'habitu de d'admirer l'inintelligible au lieu de rester tout simplement dans l'inconnu”nın [anlaşılmayanı, bilinmeyen olarak bırakmaktansa, onu hayranlık duyulacak bir nesneye dönüştürme alışkanlığı] yol açtığı hasardan söz ediyor bir keresinde; eskiler böyle bir şeyden kaçınırlardı diye düşünüyor.) İnsanın “bildiği” her şeyin insanın dileklerini tatmin etmekten uzak olduğunu, daha çok bu dileklerle çeliştiğini ve dehşet uyandırdığını varsayarsak, bunun suçunu “dileme”de değil de “bilme”de arama hakkına sahip olmak ne ilahi bir kaçamaktır!.. “Bilinemez: d o l a y ı s ı y l a - Tanrı vardır”: ne yeni bir *elegantia syllogismi*! (güzel çıkarım şekli) ne büyük bir çileci ideal z a f e r i! -

26

- Tüm modern tarih yazımı mı daha yaşamdan emin, daha idealden emin bir tutum sergilemiş midir peki? Onun bugün en asilane iddiası a y n a olmak; tüm teleolojiyi reddediyor; hiçbir şeyi “kanıtlamak” istemiyor bundan böyle; yargıcı oynamayı küçümseyerek geri çeviriyor ve

bununla da zevk sahibi olduğunu gösteriyor, - ne denli az reddediyorsa o denli az evetliyor, saptıyor o, “betimliyor”... Tüm bunlar büyük ölçüde çileci; ama aynı zamanda daha da büyük ölçüde nihilistçe, bu noktada hataya düşmeyin! Kederli, sert ama kararlı bir bakış görürsünüz onda, - dışarıya bakan bir göz, yalnız kalmış bir Kuzey Kutbu yolcusunun dışarıya baktığı gibi (yoksa içeriye bakmamak için mi? geriye bakmamak için mi?..) Burada kar var, burada yaşam susmuş; burada öten son kargaların adları “Niçin?”, “Nafile!”, “Nada!” (Hiçbir şey) - hiçbir şey gelişip büyümüyor burada artık, olsa olsa Petersburg’un siyaset kuramı ve Tolstoyca “merhamet”. Ama şu diğer türden tarihçiye, şu belki daha modern olan, ehlikeyif, şehvetli, çileci ideale olduğu kadar yaşama da göz süzen, “artist” sözcüğünü bir eldiven olarak kullanan ve bugün dalınca düzülen tüm övgüleri sahiplenmiş türden tarihçiye gelince: ah bu tatlı cin fikirli, çilecileri ve kış manzaralarını bile aratırlar! Hayır! Bu “temaşacı” milletin canı cehenneme! O tarih nihilistleriyle en kasvetli, gri, soğuk siste yürümeyi bunlara defalarca yeğ tutarım! - kaldı ki, seçim yapmak zorunda kalırsam, en özünde tarihsel olmayan birine, tarihe aykırı birine kulak vermekten bile çekinmem (Şu Dühring’e örneğin; ki bugünün Almanya’sında, şimdiye değin çekingen kalmış ve açığa çıkmamış bir “güzel ruh” cinsi - proletaryanın okumuş kesimi içindeki *species anarchistica* [anarşist tür] - onun nağmeleriyle kendinden geçiyor). “Temaşacılar” yüz kere daha beterdir -: böylesi bir “nesnel” koltuk, tarih önünde yarı-papaz, yarı-Satir, Renan parfümlü, böylesi bir kokulu sefa pezevengi kadar tiksinti uyandıran başka bir şey bilmiyorum ben; tezahüratının cırtlak tizliği daha başından ele verir onda neyin eksik ve nereden eksik olduğunu; Parkalar’ın¹⁴ zalim makasını, ah pek de cerrahça bir ustalıkla nereden

¹⁴ Roma mitolojisindeki üç yazgı Tanrıçası -çn.

d e kullanmış olduğunu! Benim zevkime ters düşüyor bu, sabrımı da zorluyor: varsın sabırlarıyla işleri olmayanlar sabretsin böylesi görüntüler karşısında, - beni öfkeden kudurtuyor böyle bir görüntü, böyle “seyirciler”, “oyun”un kendisinden (tarihin kendisi, anlıyorsunuz ya) daha çok kinlendiriyor beni oyuna karşı; Anakreonca¹⁵ bir havaya giriveriyorum birdenbire. Boğaya boynuzu, aslana

χάσμι ὀδοῦ τω ν (khasm' odontôn, dişlerin arasındaki boşluk) vermiş olan bu doğa, bana ayağı neden vermiş ki?.. Ezmek için, aziz Anakreon aşkına! yalnızca sıvışmak için değil: çürük koltukları, ödleğe temaşayı, tarih karşısındaki şehvetli harem ağalığını, çileci ideallere göz süzmeceyi, iktidarsızlığın adalet ikiyüzlülüğünü çiğnemek için! Çileci ideale hürmetim tam, dü r ü s t o l d u ğ u s ü r e c e ! Kendine inandığı ve bize soytarılık yapmadığı sürece! Ne var ki tüm bu kırıtkan tahtakurularını sevmiyorum, sonunda ‘sonsuz’ tahtakurusu kokana dek, ‘sonsuz’u koklama hırsları doymak bilmeyen bu tahtakurularını sevmiyorum; yaşamın tiyatrosunu oynayan yaldızlı mezarları sevmiyorum; bilgelik kisvesine bürünmüş ve “nesnel” bakan yorgunları ve yıpranmışları sevmiyorum; saman kafalarını görünmez kılan bir ideal külâhı giymiş, allanıp pullanıp kahraman görünümü verilmiş tahrikçileri sevmiyorum; çileci ve rahip olmaya soyunan, ama aslında acınası birer palyaçodan başka bir şey olmayan ihtirash sanatçıları sevmiyorum; şu en yeni idealizm spekülâtorlerini de sevmiyorum, bugün gözlerini Hıristiyanca-Arice-dar kafalica deviren ve en bariz tahrik yolunu, ahlakçı edayı, her sabrı tüketecek kadar kötüye kullanarak halkın tüm ahmakça yanlarını ayağa kaldırmaya çalışan şu Antisemitistleri (bugünün Almanya’sında h e r t ü r düşünsel sahtekârlığın başarıya ulaşıyor olması, Alman tininin artık yadsınamaz ve şimdiden elle tutulur hale

¹⁵ İÖ 582-485 yılları arasında yaşamış olan Yunanlı lirik şair -çn.

gelmiş olan çoraklığı ile ilintilidir; ben bu çoraklığın nedenini salt gazete, politika, bira ve Wagner müziğinden oluşma bir beslenmede ve bu perhizin önkoşulunu oluşturan şeyde arıyorum: önce, milletçe bir daralma ve kendini beğenmişlik, kuvvetli ama dar bir ilke olan “Almanya, her şeyin üstünde Almanya” [Deutschland, Deutschland über alles] ilkesi; sonra da, “modern fikirler”in *paralysis agitans*’ı [titreyerek çözülme, Parkinson hastalığı]). Avrupa bugün özellikle de uyarıcılar konusunda zengin ve buluşçu, uyarıcı ve alkolden daha çok gereksindiği bir şey yokmuş gibi görünüyor: ideallerdeki (ki tinin en damıtılmış alkolüdür) o muazzam kalpazanlık bu yüzden, heryerdeki iğrenç, pis kokulu, yalan yüklü, sahte alkollü hava da bu yüzden. Havasının yeniden daha temiz kokması için bugün Avrupa’dan kaç gemi yükü idealizm taklidi, kahraman kostümü ve teneke tıngırtılı büyük laf, kaç ton şekerlendirilmiş ispirotolu “halden anlarlık” (Damıtıcı: *la religion de la souffrance* [acı çekme dini]); zihinsel düztabanlılara destek kaç tane “haklı öfke” takma bacağı, kaç tane Hristiyan ahlak ideali komedyenin ihraç etmek gerekir bilmek isterdim... Bu üretim fazlasına ilişkin olarak yeni bir ticaret olanağı çıkıyor ortaya besbelli, küçük ideal putları ve ilişiklerindeki idealistlerle yeni bir “iş” çevrilebilir besbelli - bu ipucunu göz ardı etmeyin! Kimin yeterli cesareti var buna? - tüm yeryüzünü “idealize” etmek elimizde!.. Ama ne diye cesareten söz ediyorum ki ben: yalnızca bir şeye ihtiyaç var burada: ele; çekinmeyen, hiçbir şeyden çekinmeyen bir ele...

- Yeter! Yeter! Bırakalım en modern tinin bu can sıkıcı tarafı kadar gülünesi tarafı da çok olan acayipliklerini ve karmaşıklıklarını: özellikle

de bizim sorunumuzla, çileci idealin anlamı sorunuyla ilgisi yok bunların, - ne işi var onun dünle, bugünle! Bunları başka bir bağlamda daha esaslı ve sert bir şekilde ele alacağım ("Avrupa Nihilizminin Tarihi Üzerine" başlığı altında; bu çalışma için, hazırlamakta olduğum bir yapıta göndermede bulunuyorum: *Iktidar İstenci, Tüm Değerleri Yeniden Değerlendirme Girişimi*). Burada dikkati çekmek istediğim tek şeyse şu: çileci idealin, entinsel alanda dahi, şimdilik hâlâ tek bir çeşit gerçek düşmanı ve zarar veren i var: bu idealin komedyenleri, - güvensizlik uyandırıyorlar çünkü. Bunun dışında tin bugün sıkı sıkıya, kudretle ve kalpazanlık yapmadan iş başında olduğu her yerde tümünden bu ideal olmaksızın işini görüyor - bu sakınmanın popüler tabiri "ateizm" - : ateizmin hakikat istenci hariç tutularak. Ama bu istenç, bu ideal kalıntısı, inanır mısınız ki, o idealin en kesin, en tinsel formülasyonudur, -tümüyle içrek, tüm dışsalılıktan sıyrılmış, böylelikle de onun kalıntısı olmaktan çok onun çekirdeği. Mutlak ve dürüst ateizm (ve yalnızca onun havasını soluyoruz biz; biz daha tinsel insanları bu çağın!) görünüşte olduğu gibi karşıt değildir o ideale; onun son gelişim evrelerinden biridir daha çok; onun son biçimlerinden ve iç tutarlılıklarından biridir, - sonunda Tanrı'ya inanma yalanını kendine yasaklamış olan iki bin yıllık bir hakikat terbiyesinin dehşetle karışık saygı uyandıran felaketidir. (Aynı evrim süreci Hindistan'da gözleniyor, üstelik tamamiyle bağımsız olarak gelişiyor; tanıtsal açıdan önemli yani; aynı sonuca zorlayan aynı ideal; canalcı noktaya Hristiyan takviminin başlangıcından beş yüzyıl evvel varılıyor, Buda'yla, daha doğrusu daha da evvel, Sankhya felsefesi ile, bu felsefe sonradan Buda tarafından popülerleştirilip din yapılıyor.) Tam bir kesinlikle soracak olursak; nedir Hristiyan Tanrı'yı yenmiş olan şey aslında? Yanıtı "Şen Bilim"

kitabının 290'ıncı sayfasında: "Hristiyan ahlakın kendisi, hep daha köktenci bir biçimde alınan doğruculuk kavramı, Hristiyan vicdanının günah çıkaran papaz inceliği ve bu vicdanın bilimsel vicdana, kayıtsız şartsız düşünsel-temizliğe aktarılıp yüceltilmesi. Doğaya, bir Tanrı inayetinin ve himayesinin kanıtıymış gibi bakmak; tarihi, ilahi bir akli payelendirerek yorumlamak, ahlaksal bir dünya düzeninin ve ahlaksal nihai-amaçların sürekli bir belgelenimi olarak yorumlamak; kişisel yaşantıları, sofu insanların yeteri kadar uzunca bir zaman yapmış oldukları gibi, sanki her şey ilahi bir takdirmiş, işaretmiş gibi, her şey ruhun selameti aşkına düşünülmüş ve gönderilmiş gibi yorumlamak: bundan böyle b i t t i bu, vicdan k a r ş ı buna, tüm incelikli vicdanlar uygun-suz ve sahtekârca bir şey olarak, yalancılık, feminizm, zayıflık, ödleklik olarak görüyor bunu, - bizi i y i A v r u p a l ı ve Avrupa'nın en uzun, en yürekli kendini-aşımının mirasçıları kılan bir şey varsa o da bu katılıktır"... Tüm büyük şeyler kendi kendileri yüzünden telef olurlar, bir kendini-lağvetme edimi yoluyla: yaşamın yasası bunu buyurur, yaşamın özündeki z o r u n l u "kendini aşma" yasası, - son olarak da yasa koyucunun kendisi alır çağırıyor hep: "p a t e r e l e g e m , q u a m i p s e t u l i s t i" (Kendi koyduğun yasaya itaat et.). Dogma olarak Hristiyanlık böyle telef olmuştur, kendi ahlakı yoluyla; şimdi de a h l a k o l a r a k Hristiyanlığın böyle telef olması gerekmektedir, - b u olayın eşiğinde bulunuyoruz. Hristiyan doğruculuğu birbiri ardısıra yapmış olduğu çıkarımlardan sonra, e n g ü ç l ü c ı k a r ı m ı n ı yapıyor sonunda, kendine k a r ş ı olan çıkarımını; bu ise "t ü m h a k i k a t i s t e n c i n i n a n l a m ı n e d i r ?" sorusunu sorduğunda gerçekleşecektir... Ve burada tekrar benim sorunuma, bizim sorunumuza dokunuyorum, benim m e ç h u l dostlarım (yok çünkü henüz b i l d i ğ i m bir dost): b i z i m tüm varlığımızın anlamı, o hakikat istencinin içimiz-

de bir sorun olarak kendi kendinin bilincine varması değildir de nedir?.. Hakikat istencinin bu kendi-bilincine-varışı ile birlikte ahlak, - buna şüphe yok - t e l e f o l m a yoluna girer: Avrupa'nın önümüzdeki iki yüzyılına kalan yüz perdelik büyük oyundur bu; tüm oyunların en korkuncu, en belirsizi ve belki de en ümit vaat edeni...

28

Çileci ideali hesaba katmazsak, insanın, insan h a y v a n ı n ı n bir anlamı yoktu şimdiye kadar. Yeryüzü üzerindeki varoluşu bir amaç içermiyordu; “neden insan?” - sorusu yanıtızsız bir soruydu; insan ve yeryüzü için i s t e n ç yoktu; her büyük insan yazgısının ardından daha da büyük bir “Boşuna!” nakaratı tınlamaktaydı. Bu anlama gelir işte çileci ideal: bir şeyin e k s i k o l d u ğ u anlamına, insanı muazzam bir boşluğun kuşatmış olduğu anlamına gelir - insan kendi kendini gerekçelendiremiyor, açıklayamıyor, evetleyemiyordu; kendini anlamlandıramama sorunundan d e r t l i y d i . Başka dertleri de vardı; h a s t a l ı k l ı bir hayvandı esasında: ama onun sorunu acı çekmenin kendisi de ğ i l , “n e u ğ r u n a acı çekiyorum?” sorusunun çılgınlığına yanıt olmayışydı. İnsan, bu en yürekli ve en acıya alışkın hayvan, acıyı reddetmez kendinde; i s t e r o n u ; kendi arar acıyı, yeter ki ona bunun için bir a n l a m , acının bir ‘Ş u n u n i ç i n ’ i gösterilsin. Acı çekmek de ğ i l , acı çekmenin anlamsızlığıydı şimdiye kadar insanın üzerine çökmüş olan lanet, - v e ç i l e c i ideal bir anlam s u n d u o n a ! Şimdiye kadarki yegâne anlamdı o; herhangi bir anlam hiç anlam olmamasından daha iyidir; çileci ideal her yönden şimdiye kadar olagelmiş “f a u t e d é m i e u x ” par excellence (“hiç yoktan iyidir”in olağanüstü bir örneği) idi. Acı çekmek y o r u m l a n m ı ş t ı o n d a ; o

muazzam boşluk doldurulmuşsa benziyordu; tüm özkıyımcı nihilizme kapanmıştı kapı. Yorum, - hiç şüphe yok ki - yeni acılar getirmişti beraberinde, daha derin, daha içsel, daha zehirli, daha yaşam kemirici: tüm acıları su ç bakış açısı altında toplamıştı... Ama tüm bunlara rağmen - insan kurtarılmıştı bununla; bir anlamı vardı; rüzgarda savrulan bir yaprak değildi artık, saçmalığın, “anlam yokluğu”nun oyuncacı değildi, bir şey isteye bilirdi bundan böyle, - önceleri umursamadan nereye, niçin, nasıl gitmek istediğini: istencin kendisi kurtarılmıştı. Çileci idealin yön vermiş olduğu tüm o ‘isteme’nin aslında neyi dile getiriyor olduğunu kendimizden gizlememiz mümkün değildir: insanca olana duyulan bu nefret, hayvanca olana duyulan daha büyük nefret, maddesel olana duyulan daha da büyük nefret, duyulara, hatta akla karşı duyulan bu tiksinti, mutluluk ve güzellik karşısında duyulan bu korku, tüm yanılsamadan, değişimden, ‘oluş’dan, ölümden, dilekten, arzunun kendisinden bu uzaklaşma arzusu - bütün bunlar, - gelin bunu kavrama yürekliliğini gösterelim - bir hiçlik istenci, yaşama karşı bir isteksizlik, yaşamın en temel koşullarına karşı bir başkaldırı demektir, ama bir istençtir o ve bir istenç olarak da kalır!.. Ve insan - başta söylemiş olduğumu sonda bir kez daha söyleyeyim - hiç istememektense hiçliği istemeyi yeğler...

AHLAKIN SOYKÜTÜĞÜ

BİR POLEMİK

Friedrich Nietzsche

Nietzsche'nin, eski arkadaşı Paul Rée'nin ahlakın kökeniyle ilgili kitabına (*The Origin of the Moral Sensations*) yanıt olarak kaleme aldığı üç denemeden oluşan bu kitap, yazarın en uzun soluklu ve iç tutarlılığına sahip çalışmalarından biridir. Kitabı oluşturan denemelerin üçü de *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de dile getirilen Hristiyan ahlaki eleştirisini daha ileriye taşımaktadır.

"İyi," "kötü" ve "fena" gibi sözcüklerin dilbilimsel analiziyle başlayan birinci denemede Nietzsche, "efendi" ahlakı ve "köle" ahlakı dediği iki kavram arasında karşıtlık kurarak, gücün ve eylemin nasıl da sıklıkla yerini edilginliğe ve nihilizme bıraktığını gösteriyor. Suç ve cezanın kökenini irdeleyen ikinci deneme, adalet kavramının nasıl doğduğunu ve bu kavramın içselleştirilmesinin "ruh" denilen şeyin gelişimine nasıl yol açtığını ortaya koyuyor. Üçüncü denemede Nietzsche, çileci ideallerin anlamını çözümlüyor.

Nietzsche'nin niyeti çileci idealleri, "köle" ahlakını ya da içselleştirilmiş değerleri bir çırpıda yadsımak değildir; onun temel kaygısı kültürün ve ahlakın ebedi gerçeklikler olmaktan çok, insan yapısı kavramlar olduklarını göstermektir. Ulaştığı yargılara katılabilir ya da katılmayabilirsiniz; ama Nietzsche öylesine açık seçik ve parlak bir dille yazıyor ki, *Ahlakın Soykütüğü*'nü okurken kendinizi canlanmış ve coşkulu hissedeceksiniz.

www.kabalcı.com.tr

ISBN 978-975-997-183-0

9 789759 971830

15 TL

www.kabalcıyayınevi.com